

Załącznik do Uchwały nr CVIII/2216/2016
Zarządu Województwa Lubelskiego
z dnia 14 czerwca 2016 r.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie
ul. Zana 38, 20-601 Lublin
Tel. 81 528 76 50, fax 81 528 76 30
www.rops.lubelskie.pl, rops@lubelskie.pl

REGIONALNY PROGRAM ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

do roku 2020

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie

LUBLIN 2016

Fundusze Europejskie
Program Regionalny

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Opracowanie wykonane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w ramach projektu systemowego „Opracowanie, realizacja i monitoring wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie - Drogowskaz rozwoju społecznego” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

„Wieloletni regionalny plan...” został opracowany przez Zespół ekspertów ds. wdrażania i promocji ekonomii społecznej w województwie lubelskim, powołany Uchwałą Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 26 lipca 2011 roku, w składzie:

1. Tomasz Pękalski – Członek Zarządu Województwa Lubelskiego
2. Aleksandra Warmińska – Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie
3. Katarzyna Fus – Zastępca Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie
4. Małgorzata Mądry – Zastępca Dyrektora Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie
5. Rafał Sobiech – Zastępca Dyrektora Departamentu Europejskiego Funduszu Społecznego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie
6. Małgorzata Pracownik – Koordynator Zespołu ds. Koordynacji Wdrażania PO KL w Wojewódzkim Urzędzie Pracy w Lublinie
7. Anna Szadkowska – Ciężka – Koordynator Regionalnego Centrum Ekonomii Społecznej w Lublinie
8. Grażyna Gwiazda – Dyrektor Powiatowego Urzędu Pracy w Lublinie
9. Jan Kozyra – Dyrektor Powiatowego Urzędu Pracy w Zamościu
10. Sławomir Skwarek – Wójt Gminy Adamów
11. Krzysztof Markowski – Dyrektor Urzędu Statystycznego w Lublinie, pracownik naukowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
12. Wojciech Dec – Wiceprezes Zarządu Związku Stowarzyszeń Forum Lubelskich Organizacji Pozarządowych FLOP w Lublinie
13. Paweł Narodowicz – Prezes Zarządu Stowarzyszenia na rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”
14. Wojciech Bylicki – Prezes Bractwa Miłosierdzia im. Św. Brata Alberta w Lublinie
15. Sebastian Ignaszczak – Przedstawiciel Lubelskiego Ośrodka Samopomocy w Lublinie
16. Grzegorz Grządziel – Przedstawiciel Europejskiego Domu Spotkań – Fundacja Nowy Staw w Lublinie
17. Katarzyna Urban – Dyrektor Instytutu Rozwoju Zasobów Ludzkich w Lublinie
18. Zbigniew Drązkowski – Prezes Zarządu Spółdzielni Socjalnej „Emaus” w Krężnicy Jarej

19. Jerzy Miszczak – Prezes Zarządu Lubelskiej Izby Rzemieślniczej w Lublinie
20. Beata Gajewska – Członek Lubelskiej Spółdzielni Socjalnej „Koziołek”
21. Kazimierz Wojtowicz – Prezes Stowarzyszenia „Nowa Szansa” w Zamościu
22. Iwona Przewor – Prezes Stowarzyszenia Równych Szans „Bona Fides” w Lublinie

Osoby zaangażowane w opracowanie dokumentu:

1. Iwona Kędziera – Specjalista ds. ekonomii społecznej w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej w Lublinie
2. Zygmunt Klimczuk – ekspert planowania strategicznego
3. Ewa Olejniczek – Wójcik - Koordynator ds. programowania i zarządzania w Departamencie Europejskiego Funduszu Społecznego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie
4. Arkadiusz Biały - Przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej – Oddział w Lublinie
5. Jakub Wróblewski – Przedstawiciel Fundacji Rozwoju Lubelszczyzny
6. Katarzyna Sokołowska – Dyrektor Centrum Integracji Społecznej w Lublinie

W 2016 roku dokonano przekształcenia „Wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020” w „Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020”. Niniejsze zmiany wynikały z wytycznych zawartych w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej, zostały przygotowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w ramach projektu pozakonkursowego „Ekonomia społeczna - drogowskaz rozwoju społecznego” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Wykaz ważniejszych skrótów używanych w dokumencie:

AKSES - system akredytacji i standardów działania instytucji wsparcia ekonomii społecznej

CES – centrum/-a ekonomii społecznej

CIS – centrum/-a integracji społecznej

EFŚ – Europejski Fundusz Społeczny

ES – ekonomia społeczna

JST – jednostka/-i samorządu terytorialnego

KIS – klub integracji społecznej

KPRES – Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej

KSES – Krajowy Sekretariat Ekonomii Społecznej

LGD – lokalna/-e grupa działania

MPiPS – Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

MRPiPS – Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej

MAPS -metoda aktywnego planowania strategii

NGO – organizacje pozarządowe

ODR - Ośrodek Doradztwa Rolniczego

OPS – ośrodek pomocy społecznej

OWES – ośrodek wsparcia ekonomii społecznej

PES – podmioty ekonomii społecznej

PLAN – Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020

PO KL – Program Operacyjny Kapitał Ludzki

PO RYBY – Program Operacyjny RYBY

PROGRAM – Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020

PROW – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich

PS – przedsiębiorczość społeczna/przedsiębiorstwo społeczne

PUP – powiatowy urząd pracy

RKRES – Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii społecznej

ROPS – regionalny ośrodek polityki społecznej

US – urząd statystyczny

WTZ – warsztat terapii zajęciowej

WUP – wojewódzki urząd pracy

ZAZ – zakład aktywności zawodowej

ZPCH – zakład pracy chronionej

SPIS TREŚCI:

Wstęp	5
1. Wprowadzenie do programu.....	8
1.1. Zdefiniowanie podstawowych pojęć	8
1.1.1. Pojęcie ekonomii społecznej	8
1.1.2. Pojęcie przedsiębiorstwa społecznego	11
1.1.3. Funkcje ekonomii społecznej.....	14
1.1.4. Instytucje otoczenia ekonomii społecznej.....	15
1.2. Uwarunkowania prawne opracowania regionalnego programu	17
2. Powiązanie Programu z dokumentami strategicznymi	21
2.1. Ekonomia społeczna w zintegrowanych strategiach rozwoju kraju.....	21
2.2. Ekonomia społeczna w programach regionalnych	28
3. Charakterystyka obszaru oraz analiza zasobów	31
3.1. Podział administracyjny i struktura demograficzna	31
3.2. Pomoc społeczna	33
3.3. Zatrudnienie w województwie lubelskim.....	35
3.3.1. Poziom i natężenie bezrobocia rejestrowanego	35
3.3.2. Bezrobotni będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy.....	38
3.4. Przedsiębiorczość	39
4. Diagnoza sytuacji w ekonomii społecznej	42
4.1. Analiza ilościowa i terytorialna.....	42
4.2. Kondycja podmiotów ekonomii społecznej.....	46
4.3. Współpraca podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym.....	50
5. Analiza SWOT, wnioski i rekomendacje	54
5.1. Analiza SWOT podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim	54
5.2. Wnioski i rekomendacje	56
6. Wizja, cele główne, cele szczegółowe, działania wraz z określonymi wskaźnikami, plan finansowy	62
6.1. Wizja, cele główne i szczegółowe	62
6.2. Wskaźniki weryfikacji Programu.....	82
6.3. Plan finansowy.....	89
7. Sposób zarządzania realizacją Programu, promocja Programu	95

7.1. Zarządzanie Programem	95
7.2. Monitoring i ewaluacja Programu	97
7.2.1. Monitoring Programu	97
7.2.2. Ewaluacja Programu	98
7.3. Promocja Programu	99
8. Spis map, tabel, wykresów i schematów	100
Bibliografia	102
Netografia	103
Załączniki	105
Załącznik nr 1. Wykaz instytucji, które otrzymały wsparcie w ramach konkursu PO KL 7.2.2 w latach 2008-2011	105
Załącznik nr 2. Podmioty ekonomii społecznej na terenie województwa lubelskiego (z wyłączeniem organizacji pozarządowych). Stan na dzień 28 lutego 2013 roku.	107
Załącznik nr 3. Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej, które funkcjonowały na terenie woj. lubelskiego w latach 2009 – 2013	113

Wstęp

Ekonomia społeczna (zwana też gospodarką społeczną) jest jednym z elementów Europejskiego Modelu Społecznego oraz polskiej polityki społecznej zaliczanych do mechanizmu reformującego politykę społeczną. Uważana jest również za skuteczny sposób budowania spójności społecznej oraz rozwiązywania problemów konkretnych osób i grup społecznych. Ekonomia społeczna stała się przedmiotem szczególnego zainteresowania, ale dopiero najbliższe lata pokażą, jak ważne będzie jej miejsce w nowej polityce integracji społecznej. Znaczenie ekonomii społecznej jest też bardzo ważne na szczeblu polityki regionalnych.

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego ukazuje wiele niekorzystnych zjawisk w tym: najwyższy w kraju wskaźnik zagrożenia ubóstwem, duża liczba osób długotrwale korzystających z systemu pomocy społecznej, najwyższy w kraju odsetek występowania zjawiska niepełnosprawności oraz mała liczba przedsiębiorstw w stosunku do liczby mieszkańców województwa. W związku z tym promowanie rozwoju działalności gospodarczej, przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy, zwalczanie bezrobocia oraz walka z ubóstwem znajduje się w obszarze szczególnego zainteresowania. Osoby pozostające poza rynkiem pracy i pozbawione dostępu do innych usług społecznych mają ograniczoną możliwość uczestnictwa i wpływania na otaczającą rzeczywistość, co w konsekwencji prowadzi do marginalizacji społecznej dużej grupy mieszkańców woj. lubelskiego.

Region potrzebuje narzędzi redukujących negatywne zjawiska społeczne oraz poprawiających jakość życia mieszkańców. Konieczne wydaje się więc zaplanowanie długofalowych działań mających na celu wsparcie inicjatyw tworzących warunki do pracy i aktywizacji społecznej, z wykorzystaniem różnorodnych instrumentów wsparcia, wpisanie tych działań w dokumentach strategicznych województwa oraz opracowanie odrębnego dokumentu określającego cele i kierunki działań.

Do 2015 roku funkcjonował *Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020*, dokument o charakterze planistycznym. Powstał on dzięki zaangażowaniu szerokiego grona specjalistów: przedstawicieli instytucji publicznych, samorządu terytorialnego, sektora pozarządowego, naukowców oraz przede wszystkim licznego grona praktyków, którzy od wielu lat zajmują się ekonomią społeczną. Interdyscyplinarne zespoły pracujące nad założeniami tego dokumentu, pozwoliły na ujęcie problemu w sposób całościowy, praktyczny i prorozwojowy. W wyniku przekształcenia Planu w 2016 roku, powstał *Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*.

Struktura Programu obejmuje siedem rozdziałów. Pierwszy z nich zawiera zdefiniowanie podstawowych pojęć oraz prezentację funkcji ekonomii społecznej, uwarunkowania prawne i metodologię opracowania dokumentu oraz opis wykonanych prac. Drugi prezentuje powiązanie programu z innymi dokumentami strategicznymi. W trzecim rozdziale przedstawiona została charakterystyka województwa lubelskiego oraz ocena jego zasobów w aspekcie problemowym: bezrobocie, pomoc społeczna, przedsiębiorczość.

Czwarty jest streszczeniem diagnozy sektora ekonomii społecznej, która została przeprowadzona na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w 2012 roku. Piąty rozdział zawiera analizę SWOT podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa lubelskiego, wnioski i rekomendacje. W szóstym rozdziale zaproponowana została wizja rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim na lata 2013- 2020, cele główne, szczegółowe, zadania w obszarze poszczególnych celów szczegółowych wraz z przyporządkowanymi im wskaźnikami. Ostatni rozdział opisuje sposób zarządzania realizacją programu oraz jego promocję i upowszechnianie. Program z założenia, ma być dokumentem elastycznym, otwartym na bieżące zmiany i potrzeby środowiska.

Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020 w chwili zatwierdzenia go jako dokumentu programowego województwa, nie zawierał jeszcze ściśle określonego harmonogramu finansowego. Wynika to z faktu, że trwają prace nad ostatecznym kształtem modelu systemu poręczeniowo – kredytowego dla podmiotów ekonomii społecznej oraz systemu wdrażania budżetu UE w latach 2014-2020.

Dokument przed aktualizacją był finansowany głównie z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, budżetów samorządów terytorialnych, Funduszu Pracy. W miarę wyjaśniania się sytuacji finansowej sektora ekonomii społecznej, Plan w części dotyczącej wydatków na poszczególne cele, była aktualizowany w 2014 roku.

Realizacja celów *Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim* finansowana będzie z Regionalnego Programu Operacyjnego WL 2014 - 2020, budżetów samorządów terytorialnych, EFS, EFRR, Fundusz Pracy, PFRON.

Plan nie mógł być traktowany wyłącznie jako dokument planistyczny, ponieważ zawarte w nim cele i działania stanowiły konkretne zadanie praktyczne dla województwa lubelskiego, których efektem miało być zmniejszenie liczby mieszkańców województwa zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz trwale uzależnionych od świadczeń socjalnych.

Realizacja zawartych w planie działań stała się początkiem procesu, w którym jednostki, środowiska i społeczności zagrożone marginalizacją uzyskują możliwość i zasoby niezbędne do pełnego uczestniczenia w życiu ekonomicznym i społecznym, zbudowane zostaną nowe, aktywne formuły uczestnictwa lokalnego, a tym samym stanowiąc będą instrument rozwoju lokalnego oraz usług użyteczności publicznej.

Na przełomie 2015 i 2016 roku w oparciu o powyższy *Plan* rozpoczął się proces przekształcania i wdrażania *Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020*. Cele i kierunki działań *Programu* są tożsame z celami i kierunkami zawartymi w *Planie*.

Przekształcenie „*Wieloletniego regionalnie planu działań...*” wynikało z wejścia w życie w 2014 roku Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, okresowych raportów monitorujących stopień realizacji w/w dokumentu oraz zmieniającej się sytuacji w województwie wynikającej z nowej perspektywy finansowej UE.

W ramach aktualizacji zmianie uległy dane dotyczące organizacji oddziaływania Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w subregionach, definicje podstawowych pojęć oraz wskaźniki realizacji programu wynikające z założeń KPRES. Bez zmian pozostała struktura celów

głównych, szczegółowych, jak i zadań w obszarze poszczególnych celów, których realizacja jest niezbędna do prawidłowego rozwoju regionu.

W związku przyjęciem uchwały nr 164 z dnia 12 sierpnia 2014 roku w sprawie Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej zostały zobligowane do koordynacji działań w obszarze ekonomii społecznej w województwie oraz przygotowania i wdrożenia regionalnych programów ekonomii społecznej (mających status programu wojewódzkiego). Natomiast funkcjonujący dotychczas *Wieloletni regionalny plany* zostały przekształcone w *Regionalne program rozwoju ekonomii społecznej*.

Biorąc pod uwagę wzrost roli regionów w kreowaniu polityki rozwoju oraz konieczność zapewnienia mechanizmów koordynacji działań na rzecz sektora ekonomii społecznej (wynikające zarówno z KPRES jak i znowelizowanej ustawy o pomocy społecznej), istotne jest włączenie polityki ekonomii społecznej w działania realizowane na poziomie województwa.

Instytucją odpowiedzialną za przygotowanie i wdrażanie programu w regionie w imieniu samorządu województwa jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie.

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej określa, że działania województw w zakresie ekonomii społecznej powinny koordynować regionalne komitety rozwoju ekonomii społecznej, złożone z przedstawicieli samorządu województwa, gmin, powiatów, a także sektora ekonomii społecznej, nauki oraz biznesu.

W myśl tego zapisu Zespół ekspertów ds. wdrażania i promocji ekonomii społecznej w województwie lubelskim zastąpił Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej powołany Uchwałą Nr LXIV/1327/2015 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 3 listopada 2015 roku.

1. Wprowadzenie do programu

1.1. Zdefiniowanie podstawowych pojęć

1.1.1. Pojęcie ekonomii społecznej

Polska definicja ekonomii społecznej wypracowana została w ramach prac nad Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej przez środowiska rządowe, samorządowe oraz organizacje obywatelskich.

Według KPRES: „**ekonomia społeczna** to sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu”¹.

Zgodnie z zapisami KPRES oraz Wytycznymi w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020, do „sfery ekonomii społecznej zalicza się podmioty ekonomii społecznej należące do czterech głównych grup:

- przedsiębiorstwa społeczne, będące fundamentem ekonomii społecznej;
- podmioty reintegracyjne, służące reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj.: Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej. Podmioty te nie są w żadnym przypadku przedsiębiorstwami społecznymi, ale mogą przygotowywać do prowadzenia lub pracy w przedsiębiorstwie społecznym lub być prowadzone jako usługa na rzecz społeczności lokalnej przez przedsiębiorstwo społeczne;
- podmioty działające w sferze pożytku publicznego, które prowadzą działalność ekonomiczną i zatrudniają pracowników, choć ich aktywność nie jest oparta na ryzyku ekonomicznym. Są to organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną i nieodpłatną pożytku publicznego; podmioty te mogą stać się przedsiębiorstwami społecznymi, o ile podejmą działalność gospodarczą w pewnym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku;
- podmioty sfery gospodarczej, które tworzone były w związku z realizacją celu społecznego bądź, dla których leżący we wspólnym interesie cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej. Są to podmioty, które nie posiadają wszystkich cech przedsiębiorstwa społecznego”².

W strukturze podmiotów sfery gospodarczej możemy wyróżnić:

---

¹ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, przyjęty Uchwałą nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r., Warszawa 2014, s.21

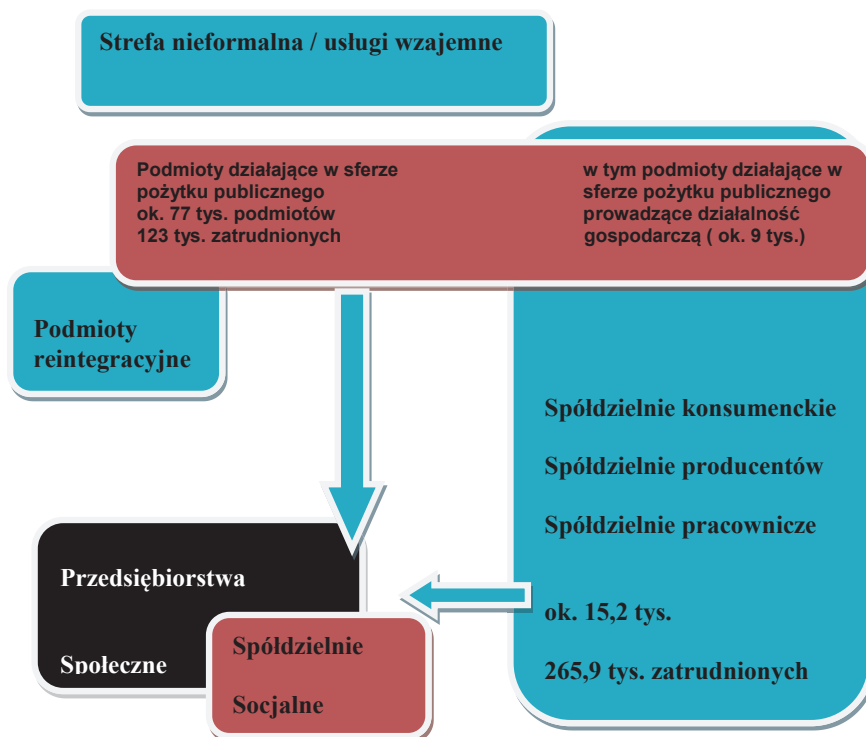
² Tamże s.21

- organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych, Zakłady Aktywności Zawodowej;
- spółdzielnie, których celem jest zatrudnianie;
- pozostałe spółdzielnie o charakterze konsumenckim i wzajemnościowym;

„Osobną piątą grupę w obszarze ekonomii społecznej stanowią pojawiające się coraz częściej inicjatywy o charakterze nieformalnym, np.: ruch kooperatyw spożywców, przedsięwzięcia działające w sferze wzajemnościowej, „ekonomii współdzielonej”, a także ruchy miejskie, lokatorskie, sąsiedzkie, czy spółdzielnie uczniowskie³.

Zatem do grupy podmiotów ekonomii społecznej zalicza się: spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, organizacje pozarządowe oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. nr 96, poz. 873 z późn. zm.), czyli m.in. spółki non-profit, spółdzielnie socjalne, kościelne osoby prawne oraz warsztaty terapii zajęciowej, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej⁴.

Schemat 1. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne

Źródło: Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej 12 sierpnia 2014

³ Tamże, s. 22.

⁴ Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2013, s. 369.

Ekonomia społeczna obejmuje wiele sfer życia społecznego, którego naczelną zasadą jest przewaga działania na rzecz ludzi nad maksymalizacją zysku pieniężnego, pochodzącego z prowadzonej działalności gospodarczej. Celem podmiotów ekonomii społecznej jest zarówno misja społeczna, jak i cel gospodarczy⁵. Ekonomia społeczna często nazywana jest również ekonomią solidarności, gospodarką społeczną. Można wyróżnić dwa podstawowe podejścia do zdefiniowania gospodarki społecznej:

- podejście prawne i instytucjonalne
- podejście normatywne.

Podejście prawne i instytucjonalne – wyznacza granice ekonomii społecznej poprzez wyróżnienie głównych form instytucjonalnych. Jest ono historycznie zakorzenione w działalności opartej na zasadzie swobodnego stowarzyszania się członków. Autorzy powyższej myśli do podmiotów ekonomii społecznej zaliczają: przedsiębiorstwa spółdzielcze, towarzystwa pomocy wzajemnej i stowarzyszenia⁶.

Podejście normatywne – polega na eksponowaniu wspólnych zasad różnych składników ekonomii społecznej, czyli dokładnym wskazaniu, dlaczego przedsięwzięcia, które są odmienne, można określić jedną nazwą. Ponadto określa pod jakim względem przedsięwzięcia ekonomii społecznej różnią się od sektora prywatnego i publicznego. W tym podejściu ekonomia społeczna obejmuje różne rodzaje działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorstwa, które w swoich normach etycznych przestrzegają czterech zasad:

1. przedkładanie służby członkom lub wspólnocie ponad zysk;
2. autonomiczne zarządzanie;
3. demokratyczny proces decyzyjny;
4. prymat ludzi i pracy nad kapitałem przy dystrybucji dochodów.

Zatem celem ekonomii społecznej jest świadczenie usług na rzecz członków jej podmiotów lub szerszej społeczności. Generowanie nadwyżki stanowi środek zapewniania usług, nie jest główną motywacją do prowadzenia działalności gospodarczej⁷.

Próby zdefiniowania ekonomii społecznej oraz przedsiębiorstwa społecznego rozpoczęły się w 2004 roku. Podstawą dyskusji od początku była **Karta zasad gospodarki społecznej CEP-CMAF** z 2002 roku, w której stwierdzono, iż: *Organizacje ekonomii społecznej są to podmioty gospodarcze i społeczne działające we wszystkich sektorach. Wyróżniają się one głównie swoimi celami oraz charakterystyczną formą przedsiębiorczości. Ekonomia społeczna obejmuje organizacje takie jak spółdzielnie, towarzystwa wzajemnościowe, stowarzyszenia i fundacje. Przedsiębiorstwa te są szczególnie aktywne w niektórych obszarach, takich jak: ochrona socjalna, usługi społeczne, ochrona zdrowia, bankowość, ubezpieczenia, produkcja rolnicza, kwestie konsumenckie, praca*

⁵ [br. a.], *Ekonomia społeczna. Definicje, korzyści, współpraca*, [br. m. i r. wyd.], s. 3.

⁶ J. Defourny, P. Develtere, *Ekonomia społeczna: ogólnościowy trzeci sektor*, w: *Antologia kluczowych tekstów. Przedsiębiorstwo społeczne*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008, s. 21.

⁷ Tamże, s. 22.

stowarzyszeniowa, rzemiosło, mieszkalnictwo, dostawy, usługi sąsiedzkie, edukacja i szkolenia oraz obszar kultury, sportu i rekreacji.

Eksperti kierują się przede wszystkim potrzebą zdefiniowania pojęcia przedsiębiorstwa społecznego jako rdzenia ekonomii społecznej⁸.

1.1.2. Pojęcie przedsiębiorstwa społecznego

Przedsiębiorstwo społeczne zgodnie z wytycznymi zawartymi w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej charakteryzuje się tym, że:

- jest to podmiot, który prowadzi działalność gospodarczą, wyodrębnioną pod względem organizacyjnym i rachunkowym;
- celem działalności gospodarczej jest integracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym przypadku wymagane jest zatrudnienie co najmniej 50% osób pochodzących z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym lub 30% niepełnosprawnych o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności) lub świadczenie usług społecznych użyteczności publicznej, przy jednoczesnej realizacji celów prozatrudnieniowych (zatrudnienie min. 20 % osób z określonych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym);
- nie rozdziela zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, ale przeznaczają go na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa jako kapitał niepodzielny oraz w określonej części na reintegrację zawodową i społeczną (w przypadku przedsiębiorstw o charakterze zatrudnieniowym) lub na działalność pożytku publicznego prowadzoną na rzecz społeczności lokalnej, w której działa przedsiębiorstwo;
- jest zarządzany na zasadach demokratycznych, albo co najmniej konsultacyjno-doradczych z udziałem pracowników i innych interesariuszy, zaś wynagrodzenia kadry zarządzającej są ograniczone limitami⁹.

Zapisy KPRES określają, że przedsiębiorstwo społeczne otrzyma status na podstawie przepisów o przedsiębiorstwie społecznym oraz po uzyskaniu wpisu w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Dzięki przedsiębiorczości społecznej:

- **osoby indywidualne** mają szansę na porzucenie pozycji osoby zależnej od pomocy innych (w tym od pomocy ze strony organizacji pozarządowych) i stanie się samodzielnymi jednostkami zdolnymi do zadbania o los swój i swoich najbliższych;
- **organizacje społeczne** dążą do bycia niezależnym podmiotem, zdolnym do podejmowania działań w sferze publicznej, zgodnych z wyznaczonymi celami i decyzjami członków i założycieli organizacji;

---

⁸ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, projekt: czerwiec 2012, s. 10.

⁹ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, przyjęty Uchwałą nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r., Warszawa 2014, s.22.

– **wspólnoty** zierają ku samodzielnemu formułowaniu planów rozwojowych i ich realizacji w oparciu o własne zasoby, kierując się zasadami samorządności i mając na celu dobrobyt swoich członków.

Najczęściej przywoływanym zestawem cech charakterystycznych dla przedsiębiorstw społecznych jest zestaw wskaźników opracowany przez europejski międzynarodowy zespół badawczy EMES European Research Network. Dzielą się na dwie grupy: społeczne i ekonomiczne. Organizacja, która chciałaby nazywać siebie przedsiębiorstwem społecznym, powinna spełniać kryteria z obu tych obszarów.

Kryteria ekonomiczne:

- *Stać działalność w zakresie produkcji towarów i/lub świadczenia usług* – oznacza to, że przedsiębiorstwa społeczne, w odróżnieniu od niektórych tradycyjnych organizacji non profit, angażują się bezpośrednio i w sposób stały w produkcję towarów lub świadczenie usług. Działalność produkcyjna lub usługowa stanowi zatem powód lub jeden z głównych powodów istnienia przedsiębiorstw społecznych.
- *Wysoki stopień autonomii* – oznacza to, iż przedsiębiorstwa społeczne są tworzone przez grupy ludzi na podstawie autonomicznego projektu i są one następnie zarządzane przez tych ludzi. Mogą korzystać z dotacji publicznych, ale nie są bezpośrednio ani pośrednio zarządzane przez władze publiczne lub inne instytucje publiczne.
- *Istotny poziom ryzyka ekonomicznego* – co oznacza, że osoby tworzące przedsiębiorstwo społeczne przyjmują w całości lub w części ryzyko związane z taką inicjatywą. W odróżnieniu od instytucji publicznych ich kondycja finansowa zależy od działań ich członków i pracowników zierających do pozyskiwania odpowiednich środków.
- *Pewna minimalna ilość odpłatnej pracy* – co oznacza, że przy wykorzystaniu możliwości oferowanych przez działania społeczne, wolontariackie, działalność przedsiębiorstwa społecznego wiąże się z pewnym poziomem pracy odpłatnej, wymagającej zatrudnienia pracowników.

Kryteria społeczne:

- *Wyraźna orientacja na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia* – oznacza, że jednym z podstawowych celów przedsiębiorstwa społecznego jest działanie na rzecz społeczeństwa lub określonej grupy osób. Jednocześnie cel ten polega na wykształcaniu poczucia odpowiedzialności społecznej na poziomie lokalnym.
- *Oddolny, obywatelski charakter inicjatywy* – co oznacza, że przedsiębiorstwa społeczne powstają w wyniku kolektywnych procesów uruchamianych przez ludzi należących do danej społeczności lub do grupy, dla której wspólna jest pewna dobrze określona potrzeba lub cel działania.
- *Władza decyzyjna nie jest oparta na własności kapitałowej* – generalnie oznacza to zasadę „jeden członek – jeden głos” lub przynajmniej fakt, że uprawnienia do realizacji prawa głosu nie wynikają z faktu posiadania udziału w kapitale. Chociaż właściciele kapitału odgrywają w przedsiębiorstwach społecznych ważną rolę, prawa do podejmowania decyzji dzielą z innymi interesariuszami.

- *Charakter partycypacyjny, angażujący podmioty, na rzecz których prowadzona jest działalność* – co oznacza, że osoby korzystające z usług świadczonych przez przedsiębiorstwa społeczne są reprezentowane i uczestniczą w ich strukturach. W wielu przypadkach jednym z celów jest wzmocnienie demokracji na poziomie lokalnym poprzez działalność gospodarczą.
- *Ograniczona dystrybucja zysku* – przedsiębiorstwa społeczne to nie tylko organizacje, w których obowiązuje całkowity zakaz rozdziału zysków, ale także organizacje, które – jak spółdzielnie w niektórych krajach – mogą rozdzielać zyski, ale tylko w ograniczonym zakresie, aby unikać dążenia do maksymalizacji zysku.

Obecnie trwają prace nad ustawą o przedsiębiorstwie społecznym, która ma określić **status przedsiębiorstwa społecznego** jako podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą, ukierunkowaną na cele społecznie użyteczne. W związku z brakiem regulacji prawnych, podmioty działające w sferze przedsiębiorczości społecznej, traktowane są jak podmioty rynkowe, co nie jest adekwatne do celów i możliwości ich działania. Pozwoli to na:

- rozwój przedsiębiorstw społecznych,
- umożliwi skuteczne i efektywne wykorzystanie do tego celu środków publicznych, w ramach środków europejskich oraz pochodzących z budżetu państwa i budżetów samorządów terytorialnych.

Dotychczas brak ustawowej regulacji w wielu przypadkach uniemożliwiało wspieranie przedsiębiorstw społecznych ze środków publicznych¹⁰.

Ustawa ma uregulować podstawowe kwestie dotyczące przedsiębiorstwa społecznego: definicję, obowiązki, uprawnienia, warunki tworzenia i działania, uwzględniając przy tym mechanizm łączenia działalności gospodarczej i społecznej oraz wymienione wcześniej cechy przedsiębiorstwa społecznego. Umożliwi to czytelną identyfikację przedsiębiorstw społecznych, uporządkuje relacje z sektorem publicznym i prywatnym oraz umożliwi ukierunkowane wsparcie publiczne i prywatne, zarówno w postaci bezpośredniej (dotacje, pożyczki), jak i pośredniej (gwarancje, poręczenia, ulgi i zwolnienia podatkowe)¹¹.

Istotną kwestią jest również kontekst europejski. Unia Europejska przykładła duże znaczenie do rozwoju przedsiębiorczości społecznej. Dowodzi temu komunikat Komisji Europejskiej *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej* z października 2011 roku. Przedstawia krótkoterminowy plan działania, którego celem jest wsparcie rozwoju przedsiębiorstw społecznych w Unii Europejskiej. Jego konsekwencją jest uwzględnienie ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w projektach rozporządzeń dotyczących wykorzystania środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w latach 2014 – 2020. Brak ustawowej regulacji dotyczącej przedsiębiorstw społecznych, uniemożliwi lub mocno utrudni wykorzystanie tych środków dla rozwoju przedsiębiorczości społecznej w Polsce¹².

---

¹⁰ *Uzasadnienie do projektu ustawy o przedsiębiorstwie społecznym* (wersja projektu z dnia 27 września 2012 roku), str. 4, www.ekonomiaspoleczna.pl

¹¹ Tamże, str. 4-5

¹² Tamże, str. 5

1.1.3. Funkcje ekonomii społecznej

Analiza ekonomii społecznej z perspektywy funkcji dotyczy jednego konkretnego aspektu jej oddziaływania w życiu społecznym. Pozwala także na ilościowy pomiar tego oddziaływania. Można wyróżnić co najmniej cztery funkcje ekonomii społecznej:

1. **Ekonomia społeczna jako *jobmachine*** – jest to spojrzenie z perspektywy polityki zatrudnienia i rynku pracy – od ekonomii społecznej oczekuje się nowych miejsc pracy, szczególnie adresowanych do ludzi zmarginalizowanych lub tych, którym grozi społeczna marginalizacja, oczekuje się również usług w zakresie zawodowego szkolenia i umożliwienia transferu na tzw. pierwszy rynek pracy.

2. **Ekonomia społeczna jako kompensacja „zawodności rynku i państwa socjalnego”** – jest to spojrzenie głównie z perspektywy polityki społecznej, która jest odpowiedzialna za dostarczanie usług socjalnych dla jednostek i zbiorowości lub wspólnot lokalnych, zwłaszcza tam, gdzie sektor prywatny czy publiczny nie są w stanie zaspokoić rosnących potrzeb społecznych.

3. **Ekonomia społeczna jako „producent” kapitału społecznego** – jest to przede wszystkim perspektywa polityki integracji społecznej i polityki spójności, ale również dla etnicznego czy emancypacyjnego spojrzenia na ekonomię społeczną – zadaniem ekonomii społecznej jest „pomnażanie” kapitału społecznego.

4. **Ekonomia społeczna jako „szkoła demokratyzacji”** – z perspektywy procesu demokratyzacji oczekuje się od ekonomii społecznej wciągania jednostek i grup społecznych w proces politycznych decyzji.¹³

Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Tradycyjna polityka społeczna również zorientowana na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, ma ograniczone osiągnięcia w tej mierze. W tradycyjnym modelu pomocy postrzega się beneficjentów jako biernych odbiorców świadczeń i usług dostarczanych przez profesjonalistów. Nie zakłada się aktywnego uczestnictwa w procesie reintegracji samych zainteresowanych i w dużej mierze opiera się o środki pozyskane z budżetu. Ekonomia społeczna oferuje zupełnie inne podejście do tego problemu. Podmioty ekonomii społecznej są zorientowane na integrację społeczną przez aktywizację zawodową i usamodzielnienie osób wykluczonych.

Ponadto ekonomia społeczna spełnia szereg dodatkowych funkcji prorozwojowych, a mianowicie:

- tworzy materialną bazę dla działania organizacji obywatelskich,
- promuje alternatywne formy kredytowania,
- wzmacnia kapitał społeczny,
- służy regeneracji lokalnej przestrzeni publicznej,
- sprzyja urzeczywistnieniu idei obywatelskości,
- ułatwia reformowanie sektora usług publicznych¹⁴.

¹³ P. Sałustowicz, *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2/2007, FISE, s. 12.

¹⁴ M. Woolcock, *Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*, „Theory and Society”, 1998, vol. 27; J. Defourny, S. Michel, A. Sophie, *The Co-Operative Movement in Belgium: perspectives and Prospects*, Editions Luc Pire, Bruxelles 2002.

Funkcja rozwojowa ekonomii społecznej¹⁵ łączona jest z rolą społecznego przedsiębiorcy, który:

- w krótkim okresie generuje miejsca pracy, które tworzą dodatkową wartość lub powodują oszczędności wydatków publicznych,
- w średnim okresie wprowadza rozwiązania, które prowadzą do reformowania tradycyjnego państwa opiekuńczego,
- w długim okresie kreuje i spożytkowuje kapitał społeczny.

Nieco inaczej ogólnorozwojowe funkcje ekonomii społecznej ujmuje Jakub Wygnański w „Raporcie otwarcia”, zaliczając do nich¹⁶:

- społeczną kontrolę rynku, szczególnie jego „mitygowanie” (zarówno w formie ochrony konsumentów, jak i szerszej rozumianej odpowiedzialności za skutki działań sektora komercyjnego),
- kompensowanie deficytów rynku – to znaczy dostarczanie dóbr, których rynek samoczynnie nie dostarczałby, albo dostarczanie dóbr tym, którzy z różnych względów w rynku nie uczestniczą,
- poszukiwanie nowych kierunków – alternatywne formy organizacji rynku,
- zasada wzajemności i zaufania jako czynnik obniżający koszty transakcyjne,
- holistyczne podejście do bilansowania zysków i strat,
- zastosowanie mechanizmów zarządczych i innowacyjnych właściwych dla rynku w działaniach społecznych¹⁷.

Ekonomia społeczna w różnych formach pojawia się na całym świecie, niezależnie od poziomu zamożności i systemu politycznego. Dostrzegana jest rola ekonomii społecznej w rozwoju społeczno-gospodarczym i polityce spójności. Cieszy się popularnością w środowisku organizacji pozarządowych, które poszukują ekonomicznych mechanizmów samodzielności dla siebie. Dotychczasowy rozwój ekonomii społecznej oraz tocząca się nieustannie debata na jej temat oznaczają, że jest ważnym elementem rozwoju społecznego.

1.1.4. Instytucje otoczenia ekonomii społecznej

Podmioty ekonomii społecznej funkcjonują w szeroko pojętym otoczeniu, do którego zalicza się:

Instytucje wsparcia ekonomii społecznej – instytucje wspierające merytorycznie podmioty ekonomii społecznej, otoczenie finansowe, instytucje grantodawcze, organizacje parasolowe i rzecznice, lokalne grupy działania, samorząd lokalny i regionalny.

---

¹⁵ C. Leadbeater, *The Rise of the Social Entrepreneur*, Demos, London 1997.

¹⁶ J. J. Wygnański, P. Frączak, *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wrażliwości*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2006, FISE, s. 7-9.

¹⁷ J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna”, Kwartalnik nr 1/2007(1), s. 12-13.

Otoczenie podmiotów ekonomii społecznej - samorząd lokalny i regionalny oraz podległe mu instytucje pomocy społecznej i instytucje rynku pracy; instytucje grantodawcze, media, przedsiębiorcy.

Klienci podmiotów ekonomii społecznej - klienci indywidualni, przedsiębiorcy, instytucje grantodawcze, samorząd lokalny i regionalny¹⁸.

Do instytucji otoczenia podmiotów ekonomii społecznej zalicza się:

Ośrodek wsparcia ekonomii społecznej (OWES) – program wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej, najczęściej realizowany przez organizacje pozarządowe i inne instytucje wspierające tworzenie i/lub funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej. Wsparcie to realizowane jest w sposób kompleksowy i obejmuje usługi, doradztwo, szkolenia dot. założenia i prowadzenia działalności w sektorze ekonomii społecznej, usługi wspierające rozwój partnerstwa lokalnego na rzecz tego sektora oraz promocję ekonomii społecznej.

Ośrodek wsparcia spółdzielni socjalnej (OWSS) - program wsparcia dla spółdzielni socjalnych realizowany przez organizacje pozarządowe i inne instytucje wspierające tworzenie i/lub funkcjonowanie tych podmiotów. OWSS prowadzi działalność informacyjną oraz doradczą w zakresie zakładania i prowadzenia spółdzielni, realizacji zadań w obszarze integracji społecznej i zawodowej członków spółdzielni, poszukiwania rynków zbytu na oferowane usługi i produkty. OWSS mogą także oferować pomoc finansową (granty, pożyczki) dla spółdzielni socjalnych.

Regionalny ośrodek europejskiego funduszu społecznego (ROEFS) - instytucja wspierająca projektodawców w dostępie do środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Udziela wsparcia w zakresie aplikowania o środki oraz realizacji projektu. Na terenie woj. lubelskiego funkcjonują 4 Regionalne Ośrodki EFS.

Lokalna grupa działania (LGD) - najczęściej organizacja pozarządowa działająca na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. W jej działania zaangażowani są reprezentanci trzech sektorów: publicznego, prywatnego, społecznego. LGD po akceptacji przez samorząd województwa lokalnej strategii rozwoju, ma prawo korzystać ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Ośrodek pomocy społecznej (OPS) - instytucja samorządowa szczebla gminnego utworzona w celu realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej, w tym wspierania osób będących w trudnej sytuacji życiowej. OPS oferuje pomoc finansową oraz usługową.

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR) - instytucja samorządowa szczebla powiatowego utworzona w celu realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej. PCPR oferuje pomoc w zakresie integracji społecznej osób opuszczających całonocne placówki opiekuńczo-wychowawcze, zakłady karne, zakłady poprawcze, domy dla samotnych matek, cudzoziemców, którzy uzyskali status uchodźcy. Ponadto udziela informacji o prawach i uprawnieniach, wspiera osoby niepełnosprawne w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej.

Regionalny ośrodek polityki społecznej (ROPS) - instytucja samorządowa szczebla wojewódzkiego utworzona w celu realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej. ROPS opracowuje i realizuje strategię wojewódzkie w zakresie polityki społecznej, regionalne

---

¹⁸ *Otoczenie podmiotów ekonomii społecznej*, www.ekonomiaspoleczna.pl

programy pomocy społecznej wspierające działania gmin i powiatów, organizuje szkolenia zawodowe kadr pomocy społecznej. ROPS jest jednostką odpowiedzialną za koordynację działań na rzecz ekonomii społecznej. Odpowiada w zakresie realizacji regionalnego programu oraz merytorycznie określa kierunki i metody wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w ramach RPO.

Powiatowy urząd pracy (PUP) - instytucja samorządowa szczebla powiatowego utworzona w celu realizacji zadań na rzecz osób bezrobotnych. Jest instytucją rynku pracy i wchodzi w skład publicznych służb zatrudnienia. Udziela pomocy bezrobotnym i poszukującym pracy w znalezieniu zatrudnienia (m.in. przyznaje środki na podjęcie działalności gospodarczej, w tym w formie spółdzielni socjalnej).

Wojewódzki urząd pracy (WUP) - instytucja samorządowa szczebla wojewódzkiego utworzona w celu realizacji regionalnej polityki rynku pracy. Jest instytucją rynku pracy i wchodzi w skład publicznych służb zatrudnienia. WUP przygotowuje regionalny plan działań na rzecz zatrudnienia, inicjuje i realizuje działania łagodzące problemy związane z planowanymi zwolnieniami grupowymi, realizuje zadania dot. przepływu pracowników między państwami, prowadzi rejestr agencji zatrudnienia¹⁹.

1.2. Uwarunkowania prawne opracowania regionalnego programu

Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. z 2013 poz. 182) nakłada na regionalne ośrodki polityki społecznej obowiązek opracowywania strategii polityki społecznej w województwie. Strategia polityki społecznej powinna kształtować kierunki rozwoju oraz określać sposoby wdrażania i realizacji działań. Ustawa nakłada obowiązek diagnozowania sytuacji społecznej w województwie oraz opracowanie metod i sposobów radzenia sobie z nimi w sposób jak najbardziej efektywny i skuteczny. Jednym z ważniejszych elementów polityki społecznej jest ekonomia społeczna, która spełnia trzy najważniejsze przesłanki, mające istotne znaczenie w myśleniu o nowej polityce społecznej:

- znakomicie wkomponowuje się w ideę *budowania demokracji uczestniczącej* poprzez nową wizję ładu społecznego oraz integrację społeczności lokalnych;
- może stanowić istotny element *polityki wzrostu zatrudnienia* poprzez wypełnianie przestrzeni lokalnej w sferze usług społecznych oraz umożliwienie zatrudnienia grup szczególnie zagrożonych na rynku (niepełnosprawni, długotrwale bezrobotni);
- stanowi istotny instrument procesu *integracji społecznej*, kreujący przewartościowanie ról zawodowych i społecznych oraz stanowi reakcję na praktyczne urzeczywistnianie idei prymitywnie pojmowanego *workfare state*²⁰.

Ustawa z dnia 22 lutego 2013 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw podkreśla wiodącą rolę regionalnego ośrodka polityki społecznej w koordynowaniu działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionie, które obejmują w szczególności:

---

¹⁹ Otoczenie podmiotów ekonomii społecznej, www.ekonomiaspoleczna.pl

²⁰ C. Miżejewski, *Polityka społeczna wobec sektora ekonomii społecznej*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2006, FISE, s. 5.

- rozwój infrastruktury usług aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- inspirowanie i promowanie nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 z 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, realizujące cele wspieranie rozwoju partnerskiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a podmiotami świadczącymi usługi aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- monitorowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości społecznej służącej zwiększeniu aktywności społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- zwiększanie kompetencji służb zajmujących się aktywizacją, integracją oraz reintegracją społeczną i zawodową osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym²¹.

Regionalne ośrodki polityki społecznej są jednostkami organizacyjnymi samorządu województwa. Przygotowane przez nie dokumenty muszą wpisywać się w politykę prowadzoną przez samorząd województwa. Podstawą prawną przy opracowaniu *Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej* stanowiła ustawa o samorządzie województwa (Dz.U. z 2016 r. poz.486) oraz ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z 6 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 383). Zgodnie z zapisami ustawy o samorządzie województwa, Samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa. Muszą się w nią wpisywać również jednostki organizacyjne.

Strategia województwa jest narzędziem prowadzenia polityki rozwoju, a realizacja tej strategii odbywa się poprzez programy. Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju w art. 15 ust. 4 wskazuje, że mogą to być:

- programy operacyjne — dokumenty, o których mowa w art.37 zawarte w narodowej strategii spójności i strategiach rozwoju, o których mowa w art. 9 pkt. 3; programami operacyjnymi są krajowe programy operacyjne i regionalne programy operacyjne;
- programy rozwoju — dokumenty realizujące cele zawarte w strategiach rozwoju, o których mowa w art. 9 pkt. 3, w tym programy wojewódzkie, w rozumieniu ustawy z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa oraz programy wieloletnie, o których mowa w przepisach o finansach publicznych.

Regionalny program jest programem rozwoju województwa, dokumentem realizującym zapisy celów strategii województwa. Takie umiejscowienie dokumentu powoduje, że tworzenie przez regionalne ośrodki polityki społecznej programu musi się wpisać w:

---

²¹ Ustawa z dnia 22 lutego 2013 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw (tekst ustawy przekazany do Senatu zgodnie z art. 52 regulaminu Sejmu), art. 1, pkt. 7-8, www.orka.sejm.gov.pl

- a) programowanie rozwoju polityki regionalnej wyrażonej w strategii rozwoju województwa – zagadnienia ekonomii społecznej muszą znaleźć odzwierciedlenie w strategii rozwoju województwa lub odwoływać się do zapisów tej strategii i jej celów, które mogą wskazywać na rozwój ekonomii społecznej jako narzędzia realizacji celów strategii;
- b) tworzenie programu musi odbywać się zgodnie z zapisami ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Oznacza to, że realizacja projektu systemowego ROPS będzie miała szerszy charakter niż tylko wdrożenie projektu, szczególnie, że efekt końcowy będzie musiał wpisać się w politykę rozwojową województwa.

Bezpośrednim dokumentem regulującym opracowywane przez regionalne ośrodki polityki społecznej w ramach Priorytetu VII, Działania 7.1. Poddziałania 7.1.3. Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki *Wieloletnie plany działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej*, były *Wytyczne Ministra Pracy i Polityki Społecznej do przygotowania i realizacji wieloletnich regionalnych planów działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie z 2011 roku*. Dokument określa:

1. miejsce Planu w strukturze dokumentów województwa,
2. strukturę Planu,
3. przygotowanie i monitoring Planu,
4. realizację finansową Planu.

Zgodnie z zapisami Szczegółowego Opisu Priorytetów PO KL dla Poddziałania 7.1.3 regionalne ośrodki polityki społecznej miały w ramach swoich projektów systemowych zrealizować projekt: „Opracowanie, realizacja i monitoring wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie”. Zgodnie z zapisem dokument:

- a) ma być wieloletni,
- b) ma być planem działań,
- c) ma obejmować swoim zakresem promocję i upowszechnianie ekonomii społecznej oraz rozwój instytucji sektora ES i jej otoczenia w regionie.

Podstawę prawną *Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej* stanowią postanowienia zawarte w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej określone w Rozdz. III Priorytety KPRES, Działanie IV.2 Koordynacja polityki ekonomii społecznej na poziomie regionalnym.

Zgodnie z wytycznymi zawartymi w KPRES Programy powinny:

- zawierać spójną i logiczną strukturę celów i oczekiwanych efektów, jak również odpowiadające im wskaźniki produktu i rezultatu,
- określać zasoby finansowe niezbędne do osiągnięcia założonych celów i rezultatów,
- opisywać systemy zarządzania i corocznego monitorowania efektów, w tym w formie corocznego raportu o stanie ekonomii społecznej w województwie.

Działania i cele *Programu* mają stanowić odpowiedź na negatywne procesy i zjawiska społeczne zachodzące w regionie oraz problemy i potrzeby osób zagrożonych wykluceniem społecznym i zawodowym.

Niniejszy dokument prezentuje zupełnie nową ekonomię społeczną, która jest drogą zarówno dla reintegracji społeczno-zawodowej osób marginalizowanych, jak i stanowi pole do innowacji społecznych, odpowiada na potrzeby rozwojowe województwa, stara się tworzyć miejsca pracy oraz promować działania z obszaru ekonomii społecznej.

2. Powiązanie Programu z dokumentami strategicznymi

2.1. Ekonomia społeczna w zintegrowanych strategiach rozwoju kraju

Tabela 1. Ekonomia społeczna w strategiach rozwoju kraju

Strategia	Cel/obszar	Priorytet/ cel szczegółowy kierunek działań	Działanie/ kierunek interwencji	Opis działania
<p>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, Polska 2030.</p> <p>Trzecia Fala Nowoczesności [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 6 lutego 2013]</p>	<p>Obszar konkurencyjności i innowacyjności gospodarki (modernizacji)</p> <p>Cel strategiczny: kapitał ludzki</p>	<p>Cel 6 – Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state”</p>	<p>Kierunek interwencji Zapewnienie jak najlepszej adresowalności świadczeń i zaszków i rozwój ekonomii społecznej, tak aby z jednej strony stymulowały i wspierały korzystanie z usług publicznych oraz z drugiej ograniczały ryzyko marginalizacji spowodowanej ubóstwem</p>	<p>„[...]”</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozbudowa i zwiększenie instrumentów ekonomii społecznej, w tym spółdzielni socjalnych”.
<p>Strategia Rozwoju Kraju 2020 [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 25 września 2012]</p>	<p>Obszar strategiczny I. Sprawne i efektywne państwo</p> <p>Cel I.3. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela</p>	<p>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej: I.3.2. Rozwój kapitału społecznego</p>	<p>Działania 2012-2015: wprowadzenie zmian w programie nauczania, obejmujących edukację obywatelską, kulturalną i medialną, zasad pracy zespołowej oraz projektów edukacyjnych jako jednej z podstawowych metod nauczania</p> <p>Działania 2012-2015 i 2016-2020: wprowadzenie partnerstwa publiczno-społecznego, umożliwienie wykorzystania istniejącej infrastruktury na potrzeby inicjatyw obywatelskich</p>	<p>„Wprowadzone zostaną zmiany polegające na włączeniu lub zwiększeniu zakresu zagadnień obejmujących edukację obywatelską, kulturalną i medialną oraz wzmocnieniu elementów rozwijających kreatywne myślenie i umiejętność kooperacji. Programy nauczania zostaną uzupełnione o praktyczne aspekty edukacji obywatelskiej, np.: angażowanie się w istotne kwestie lokalne z wykorzystaniem instytucji wolontariatu oraz o elementy związane z edukacją ekonomiczną uwzględniającą m.in. tematykę przedsiębiorczości społecznej. Proponowane zmiany powinny zostać wprowadzone jako element kształcenia ogólnego od najmłodszych klas, a jego efekty powinny być uwzględniane na świadectwach szkolnych. Zmianom tym będą towarzyszyć adekwatne programy dokształcania kadry nauczycielskiej, by rozwijała wśród uczniów kompetencje pracy zespołowej oraz wykorzystywania przy tym nowoczesnych technologii”.</p> <p>„Wsparciu potencjału i działań organizacji pozarządowych</p>

	<p>Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka</p> <p>Cel II.3. Zwiększenie innowacyjności gospodarki</p>	<p>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej: Cel II.3.4. Zwiększenie wykorzystania rozwiązań innowacyjnych</p>	<p>Działania 2012-2015 i 2016-2020: rozwoju kultury innowacyjności i przedsiębiorczości, w tym przedsiębiorczości społecznej</p>	<p>slużyć będzie przede wszystkim rozszerzenie skali działań organizacji pozarządowych oraz stworzenie lepszych warunków prawnych dla ich funkcjonowania poprzez m.in. wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej, wprowadzenie partnerstwa publiczno-społecznego oraz umożliwienie wykorzystania na potrzeby inicjatyw obywatelskich istniejącej infrastruktury”.</p> <p>„Rosną obraty towarami i usługami, w których wartość dodana powstaje dzięki własności intelektualnej. W nowoczesnych gospodarkach sektor kreatywny osiągnie wkrótce znaczenie porównywalne z tradycyjnymi gałęziami przemysłu. Szczególną uwagę należy poświęcić rozwojowi miast, które są naturalnym środowiskiem jego funkcjonowania. Muszą one stać się miejscami atrakcyjnymi do życia i inwestowania, tworzyć inspirującą przestrzeń, zapewnić utrzymanie zasobów i rozwój potencjału kulturalnego oraz być otwarte na nowe zjawiska kulturowe. Tylko w ten sposób zdołają przyciągnąć i zatrzymać aktywne i twórcze jednostki”.</p> <p>„Reakcją państwa na wykluczenie i ubóstwo będzie przede wszystkim polityka nastawiona na wzrost zatrudnienia oraz poprawę dostępu do podstawowych usług publicznych, w tym do wysokiej jakości edukacji, skutkująca zwiększeniem aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. Państwo będzie także wspierało rozwoj ekonomii społecznej, przede wszystkim poprzez odpowiednie instrumenty legislacyjne i finansowe”.</p> <p>„Istotnym zadaniem sprzyjającym aktywizacji osób wykluczonych jest przygotowanie odpowiednich instrumentów skierowanych na wydobycie i wzmocnienie potencjałów (umiejętności) poszczególnych osób, a więc programy przywracające osoby wykluczone do uczestniczenia w życiu społecznym. W dalszym etapie dopiero będzie można efektywnie wspierać te osoby na rynku pracy. Jednym z ważnych instrumentów sprzyjających aktywizacji osób wykluczonych powinno być szersze wykorzystanie ekonomii społecznej (m.in. przez integrację grup defaworyzowanych i stwarzanie dla nich miejsc pracy”.</p> <p>„Państwo w coraz większym stopniu wspierać będzie rolę podmiotów niepublicznych, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów ekonomii społecznej, w oferowaniu usług oraz</p>
<p>Obszar strategiczny III. Spójność społeczna i terytorialna</p> <p>Cel III.1. Integracja społeczna</p>	<p>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej: III.1.1. Zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym</p>	<p>Działania 2012-2015 i 2016-2020: rozwoju instrumentów legislacyjnych i finansowych wspierających ekonomię społeczną</p> <p>Działania 2012-2015 i 2016-2020: programy integracji społecznej nastawione na likwidowanie deficytów jednostek oraz wspieranie ich potencjałów</p>	<p>„Istotnym zadaniem sprzyjającym aktywizacji osób wykluczonych jest przygotowanie odpowiednich instrumentów skierowanych na wydobycie i wzmocnienie potencjałów (umiejętności) poszczególnych osób, a więc programy przywracające osoby wykluczone do uczestniczenia w życiu społecznym. W dalszym etapie dopiero będzie można efektywnie wspierać te osoby na rynku pracy. Jednym z ważnych instrumentów sprzyjających aktywizacji osób wykluczonych powinno być szersze wykorzystanie ekonomii społecznej (m.in. przez integrację grup defaworyzowanych i stwarzanie dla nich miejsc pracy”.</p> <p>„Państwo w coraz większym stopniu wspierać będzie rolę podmiotów niepublicznych, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów ekonomii społecznej, w oferowaniu usług oraz</p>	
<p>Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług</p>	<p>Priorytetowe kierunki interwencji publicznej: III.1.1. Podnoszenie jakości i</p>	<p>Działania 2016-2020: wprowadzenie nowego modelu świadczenia usług publicznych,</p>	<p>„Istotnym zadaniem sprzyjającym aktywizacji osób wykluczonych jest przygotowanie odpowiednich instrumentów skierowanych na wydobycie i wzmocnienie potencjałów (umiejętności) poszczególnych osób, a więc programy przywracające osoby wykluczone do uczestniczenia w życiu społecznym. W dalszym etapie dopiero będzie można efektywnie wspierać te osoby na rynku pracy. Jednym z ważnych instrumentów sprzyjających aktywizacji osób wykluczonych powinno być szersze wykorzystanie ekonomii społecznej (m.in. przez integrację grup defaworyzowanych i stwarzanie dla nich miejsc pracy”.</p> <p>„Państwo w coraz większym stopniu wspierać będzie rolę podmiotów niepublicznych, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów ekonomii społecznej, w oferowaniu usług oraz</p>	

	publicznych	dostępności usług publicznych	wiążącego organizacje pozarządowe i innych partnerów społecznych do ich planowania i wdrażania	w określaniu sposobu ich udostępniania”.
<p>Cel 2. Zwiększenie sprawności instytucjonalnej państwa</p>	<p>Kierunek interwencji 2.3. Efektywne i funkcjonalne urzędy administracji publicznej</p>	<p>2.3.3. Efektywne gospodarowanie zasobami rzeczowymi i finansowymi</p>	<p>„W urzędach administracji publicznej położony zostanie nacisk na upowszechnienie istniejących już rozwiązań prawnych dotyczących uwzględnienia aspektów ekologicznych (związanych z zamówieniami publicznymi) oraz kwestii społecznych (związanych z zamówieniami publicznymi) w procedurach przetargowych, zwiększenie udziału małych i średnich przedsiębiorstw w systemie zamówień publicznych, a także zwiększenie popyty urzędów administracji publicznej na innowacyjne produkty”.</p>	<p>„Zakłada się znaczący wzrost udziału podmiotów ekonomii społecznej w rynku usług publicznych, co pozwoli osiągnąć społeczną wartość dodaną, przejawiającą się m.in. w zwiększeniu udziału obywateli i ich organizacji w procesie świadczenia usług publicznych, zgodnie z zasadą pomocniczości. To rozwiązanie przyczyni się ponadto do wzrostu konkurencyjności poprzez zapewnienie różnorodności dostawców usług publicznych. Warunkiem rozwoju sektora usług, dostarczanych przez podmioty ekonomii społecznej, jest m.in. stworzenie warunków prawnych i przyjaznego otoczenia instytucjonalnego dla ich funkcjonowania. Szansą jest także możliwość szerokiego wykorzystania potencjału sektora pozarządowego – organizacji pozarządowych, które dysponują umiejętnością trafnego rozpoznania potrzeb społeczności lokalnej w zakresie usług użyteczności publicznej oraz – jak ma to miejsce w przypadku podmiotów ekonomii społecznej – wykorzystują zasoby uznane za nieprzystdatne przez sektor publiczny i prywatny, a także przyczyniają się do redukcji kosztów związanych z wysoką stopą bezrobocia, w grupach zagrożenia marginalizacją społeczną, poprzez ich aktywizację zawodową”.</p>
<p>Strategia „Sprawne Państwo 2020” [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 12 lutego 2013]</p>	<p>Cel 5. Efektywne świadczenie usług publicznych</p>	<p>Kierunek interwencji 5.5. Standaryzacja i zarządzanie usługami publicznymi, ze szczególnym uwzględnieniem technologii cyfrowych</p>	<p>5.5.2. Nowoczesne zarządzanie usługami publicznymi</p>	<p>„[...]aby zwiększyć możliwość wykorzystania zamówień publicznych dla realizacji zadań publicznych przez organizacje obywatelskie i inne podmioty, niezbędne jest poszerzenie zakresu tak zwanych klauzul społecznych, które umożliwiają uwzględnianie aspektów społecznych przy zlecaniu zadań publicznych, np. zaangażowanie wolontariuszy czy osób zagrożonych społecznym wykluczeniem. Będzie to wymagać kontynuacji działań edukacyjnych i upowszechniających</p>
<p>Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego [projekt z czerwca 2012]</p>	<p>Cel 2. Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej i wpływu obywateli na życie publiczne</p>	<p>Przynależność 2.1. Wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami</p>	<p>Kierunek działań 2.1.2. Wspieranie rozwoju partnerstwa i innych form współpracy służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych obywatelom</p>	<p>„[...]aby zwiększyć możliwość wykorzystania zamówień publicznych dla realizacji zadań publicznych przez organizacje obywatelskie i inne podmioty, niezbędne jest poszerzenie zakresu tak zwanych klauzul społecznych, które umożliwiają uwzględnianie aspektów społecznych przy zlecaniu zadań publicznych, np. zaangażowanie wolontariuszy czy osób zagrożonych społecznym wykluczeniem. Będzie to wymagać kontynuacji działań edukacyjnych i upowszechniających</p>

<p>Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020” [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 15 stycznia 2013]</p>	<p>Cel 2. Stymulowanie Innowacyjności poprzez wzrost efektywności wiedzy i pracy</p>	<p>Kierunek działań 2.3. Wspieranie współpracy w tworzeniu i wdrażaniu innowacji</p>	<p>Kierunek działań 2.3.1. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu, w tym wspieranie różnorodnych form samopomocy (pomoc dla samopomocy)</p>	<p>dotyczących praktycznego stosowania klastrul społecznych</p> <p>„Kluczowym działaniem [...] będzie wspieranie tworzenia i wdrażania nowych, skutecznych instrumentów integracji społecznej i zawodowej osób wykluczonych, a w szczególności rozwijającej się od kilku lat w Polsce przedsiębiorczości społecznej”.</p>
<p>ZASADY HORYZONTALNE Realizacji Strategii..., na każdym szczeblu jej działania i w każdym obszarze, będą przyswajać zasady Horyzontalne [...]</p> <p>Partnerska współpraca [...] będą podejmowane kroki na rzecz wspierania dialogu z zainteresowanymi stronami, poprawę wiarygodności przedsiębiorstw w oczach klientów oraz wzmacnianie „Podmioty ekonomii społecznej przyczyniają się do budowy kapitału społecznego oraz poprawy konkurencyjności gospodarki poprzez mechanizmy wzajemnościowe oraz dywersyfikację rynku dostawców usług”</p>	<p>Cel 1: Dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki</p>	<p>Kierunek działań 1.4. Ułatwienie przedsiębiorstwom dostępu do kapitału we wszystkich fazach ich rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem kapitału wysokiego ryzyka i sektora MŚP</p>	<p>1.4.2. Rozwój systemu pożyczkowego, poręczeniowego i gwarancyjnego</p> <p>1.4.3. Rozwój systemu mikrofinansowania</p>	<p>„ze względu na fakt, że fundusze pożyczkowe i poręczeniowe koncentrują swoją działalność na małych i średnich przedsiębiorstwach i ich specyfika najlepiej odpowiada potrzebom firm związanym z działalnością innowacyjną, należy rozważyć ustawowe ugruntowanie ich funkcjonowania”.</p> <p>„[...] niezbędny jest rozwój systemu mikrofinansowania w oparciu o zasadę punktów jednego kontaktu (one stop shops), w których przedsiębiorcy mogą ubiegać się zarówno o unijne, krajowe, jak i lokalne instrumenty finansowania. [...] System – rozpisany we współpracy ze środowiskiem inwestorskim i sektorem bankowym (w szczególności z lokalnymi bankami spółdzielczymi) oraz dysponentami funduszy unijnych – oparty byłby więc na sieci podmiotów pośredniczących, oferujących produkty i usługi finansowe wyspecjalizowanych instytucji”.</p>
	<p>Cel 2.3. Wspieranie współpracy w ramach klastrów</p> <p>– promowanie oddolnego podejścia do rozwoju klastrów (ang. <i>bottom-up approach</i>), co oznacza, że głównymi podmiotami zaangażowanymi w proces budowania inicjatyw klastrowych powinny być przedsiębiorstwa, w największym</p>	<p>2.3.3. Wspieranie współpracy w ramach klastrów</p> <p>– promowanie oddolnego podejścia do rozwoju klastrów (ang. <i>bottom-up approach</i>), co oznacza, że głównymi podmiotami zaangażowanymi w proces budowania inicjatyw klastrowych powinny być przedsiębiorstwa, w największym</p>	<p>„Innowacje powstają i są upowszechniane z reguły w wyniku współpracy podmiotów. Intensywność tej współpracy jest podstawowym czynnikiem determinującym innowacyjność całej gospodarki i jej potencjał rozwoju. [...] Instrumenty wsparcia kooperacji będą ukierunkowane przede wszystkim na wspieranie naturalnych procesów nawiązywania współpracy między podmiotami. Oznacza to, że niezbędne jest zapewnienie odpowiedniego środowiska, w którym kooperacja przedsiębiorstw może być inicjowana w łatwy i efektywny</p>	

	<p>Głównym celem działań zaplanowanych w Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego jest rozwijanie kapitału ludzkiego poprzez wydobycie potencjałów osób, tak aby mogły one w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, politycznym i ekonomicznym na wszystkich etapach życia</p>	<p>Kierunek działań 2.4. Kształtowanie kultury innowacyjnej oraz szersze włączenie społeczeństwa w proces myślenia kreatywnego i tworzenia innowacji</p>	<p>stopniu zintegrowane z lokalnym rynkiem. Aktywność władz publicznych w procesie tworzenia klastrów powinna się koncentrować przede wszystkim na tworzeniu odpowiedniej infrastruktury instytucjonalnej w otoczeniu klastra oraz oferowaniu różnych programów pomocowych mających na celu wspieranie powstawania klastrów</p> <p>2.4.3. Włączenie społeczeństwa i instytucji społeczeństwa obywatelskiego w proces tworzenia innowacji [...] – szersze delegowanie kompetencji i zadań instytucji publicznych partnerom społecznym, w tym organizacjom pozarządowym</p> <p>Kierunki interwencji: - Wzmocnienie potencjału instytucji publicznych oraz rozwój aktywności i współpracy instytucji publicznych i niepublicznych działających w obszarze pomocy społecznej i integracji społecznej, szczególnie sektora niepublicznego (niekomercyjnego), w tym współpraca ośrodków pomocy społecznej z instytucjami rynku pracy. - Powszechność dostępu do usług publicznych oraz aktywności zawodowej na otwartym rynku pracy dla osób niepełnosprawnych. - Rozwój aktywnych, w tym innowacyjnych, form pomocy osobom zagrożonym lub wykluczonym społecznie (w tym:</p>	<p>„Zauważalna poprawa w zakresie innowacyjności polskiej gospodarki nie będzie możliwa bez promowania postaw przedsiębiorczości, kreatywności i innowacyjności. Odpowiednia kultura innowacyjna powinna dotyczyć wszystkich uczestników systemu innowacji. [...] Szersze włączenie aktorów społecznych w procesy innowacyjne to [...] niezbędny warunek podniesienia jakości debaty publicznej na temat gospodarki wiedzy”.</p>	<p>spasób. [...] W kontekście wymiaru terytorialnego polityki rozwoju istotną rolę odgrywają klustry. Stanowią one skuteczny mechanizm koncentrowania zasobów i środków oraz są jednym z najlepiej zdigitalizowanych sposobów stymulowania innowacyjności i współpracy horyzontalnej w gospodarce”.</p>
<p>Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego [projekt z marca 2013]</p>		<p>Cel szczegółowy 3: Poprawa sytuacji osób i grup zagrożonych wykluczeniem społecznym</p>	<p>– Wzrost aktywności zawodowej jest warunkiem niezbędnym do poprawy, a nawet utrzymania dotychczasowego poziomu spójności społecznej. Oznacza to konieczność przededefiniowania podstawowych celów polityki społecznej. Po pierwsze, powinna ona wspierać podejmowanie zatrudnienia przez osoby mające z tym problem (prymat modelu opartego na powszechności zatrudnienia – workfare nad modelem opartym na świadczeniach z pomocy społecznej – welfare) oraz jednocześnie zapewnić odpowiedni poziom zabezpieczenia społecznego tych osób, które z różnych przyczyn nie mogą czerpać dochodów z pracy”.</p>		

<p>Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 25 kwietnia 2012]</p>	<p>Cel szczegółowy 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich</p>	<p>Priorytet 1.4. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz redukcja przeciwdziałanie ubóstwu na obszarach wiejskich</p>	<p>Innowacji społecznych w sferze integracji oraz ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej).</p> <p>Kierunki interwencji:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Upowszechnienie postaw przedsiębiorczych wśród uczniów i studentów szkół wyższych oraz wspieranie przedsiębiorczości młodych, w tym przedsiębiorczości społecznej 	<p>„Nowoczesna polityka edukacyjna polega na czerpaniu z potencjału możliwości uczenia się w różnych formach i miejscach (w kontekście formalnym, pozaformalnym i nieformalnym) oraz na wszystkich etapach życia. [...] pierwszorzędne znaczenie uzyskują efekty uczenia się, które są istotne zarówno dla rynku pracy, jak i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. [...] Edukacja nie służy tylko wypełnianiu miejsc pracy, ale też ich tworzeniu. Szczególnie istotne jest tu pobudzanie kreatywności, w tym własnej przedsiębiorczości, jako cech przewyższających same zdolności adaptacyjne”.</p> <p>„Realizacja priorytetu ma na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu (w tym w szczególności przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu dzieci oraz osób starszych), integrację przez aktywizację społeczną i zawodową grup zagrożonych wykluczeniem, rozwój wysokiej jakości usług społecznych, rozwój kapitału społecznego oraz promocję ekonomii społecznej. Ostatnie z przywołanych działań obejmuje: zapobieganie wykluczeniu społecznemu, odzwierciedlenie więzi kooperacyjnych, upowszechnianie «myślenia w kategoriach wspólnoty lokalnej» i wspólnego dobra, budowanie tożsamości lokalnej i ponadsektorowego partnerstwa na rzecz rozwoju konkretnej społeczności. Szczególnie użytecznym z tego punktu widzenia instrumentem może być np. tworzenie i rozwój spółdzielni socjalnych (adresowanych do długotrwale bezrobotnych) lub wdrożenie rozwiązań dotyczących funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych (przedsiębiorstwa powiązane z konkretnym terytorium i dostarczające usługi publiczne na rzecz danej społeczności)”.</p> <p>„Należy podejmować działania, które pozwolą na pogłębienie jednolitego rynku UE artykułów rolno-spożywczych oraz będą zgodne z zasadami uczciwej konkurencji. Należy m.in. dążyć, by stosowanie zasad konkurencji do grup rolnych, takich jak spółdzielnie czy grupy producentów rolnych (GPR), było jednolite w całej UE. W kontekście rosnącej koncentracji na poziomie handlu detalicznego i w przetwórstwie rolno-spożywczym należy umożliwić takim grupom łączenie się, zarówno w państwach, jak i ponad granicami. Produkcji rolni</p>
<p>Cel szczegółowy 5: Podniesienie poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli</p>	<p>Kierunek interwencji 1.4.1. Rozwój i promocja ekonomii społecznej</p>	<p>Kierunek interwencji 3.3.1. Dążenie do zapewnienia równych warunków konkurencji w ramach jednolitego rynku rolno-żywnościowego</p> <p>Kierunek interwencji 3.3.2. Pogłębienie jednolitego rynku UE artykułów rolno-spożywczych</p>	<p>Cel szczegółowy 3. Bezpieczeństwo żywnościowe</p>	<p>Priorytet 3.3. Przestrzeganie/ stosowanie zasad uczciwej konkurencji na wspólnotowym i globalnym rynku rolno-spożywczym</p>

<p>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie [dokument przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą w dniu 13 lipca 2010]</p>	<p>Cel szczegółowy 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego</p>	<p>Priorytet 4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i skali globalnej</p>	<p>Kierunek interwencji 4.3.2. Poprawa organizacji producentów rolnych, w tym poprzez spółdzielczość i grupy producenckie w sektorze rolno-spożywczym</p>	<p>powinni również mieć możliwość omawiania sytuacji rynkowej i opracowywania form kontraktów z innymi partnerami w łańcuchu żywnościowym, co zapewni większą stabilność i bardziej sprawiedliwą część wartości dodanej”.</p> <p>„[...] należy wspierać różne formy organizowania się producentów rolnych, pozwalające na osiągnięcie korzyści związanych ze skalą działalności zarówno w sferze produkcji, jak i handlu (zakupy środków do produkcji, jak i sprzedaż produktów). Chodzi w szczególności o promowanie spółdzielczości i grup producentów w sektorze rolno-spożywczym i wszelkie działania zmierzające do aktywizacji i współpracy producentów rolnych. Należy również wprowadzić niezbędne zmiany w porządku prawnym dotyczącym rolniczej spółdzielczości w celu ułatwienia tworzenia nowych struktur rolniczych w formie spółdzielni oraz tworzenia dla rolników zachęcających warunków do pozostawania w już istniejących spółdzielniach”.</p> <p>Polityka regionalna będzie integrować działania różnych podmiotów, koncentrować je i adresować terytorialnie, szczególnie w zakresie następujących działań:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy (aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu) – poradnictwo, pośrednictwo pracy, szkolenia i przekwalifikowania, prace interwencyjne i inne formy tworzenia miejsc pracy, rozwoj ekonomii społecznej, formy wczesnej interwencji (w tym outplacement), staże i praktyki zawodowe; [...] • przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, w tym ograniczanie zjawiska ubóstwa, w szczególności wśród dzieci i osób starszych, realizacja programów integracji społecznej, rozwoj działań ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw ekonomii społecznej, które spełniają funkcje w zakresie integracji społecznej, poprawy bądź uzupełniania usług publicznych oraz rozwoju wspólnot lokalnych
---	---	---	--	--

Źródło: Opracowanie własne Arkadiusza Białego

Konieczność opracowania Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej wynikała z potrzeby pokonania rozdrobnienia oraz złożoności polskiego systemu politycznego i administracyjnego w kontekście ekonomii społecznej. Strategia ma charakter wielopoziomowy i horyzontalny oraz określa działania zmierzające do wszechstronnego rozwoju ekonomii społecznej w Polsce. Jest opracowywana w ścisłej współpracy z przedstawicielami województw, powiatów i gmin, przy szczególnym uwzględnieniu współpracy między powiatowymi urzędami pracy oraz ośrodkami pomocy społecznej. Ekonomia społeczna ma skutecznie przyczynić się do poprawy życia ludzi i społeczności. Zatem niezbędne jest włączenie jej do polityk, które dotyczą zdrowia, kwestii społecznych, edukacji, środowiska, strategii rynku pracy, rozwoju przedsiębiorczości itd. Dzięki integracji ekonomii społecznej z tymi politykami można efektywnie wykorzystać potencjał organizacji ekonomii społecznej. Natomiast zakorzenienie w społecznościach lokalnych i wykorzystanie zasobów lokalnych pozwoli na to, by ekonomia społeczna przyczyniała się do większej skuteczności i efektywności wyżej wymienionych polityk.

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej jest dokumentem o charakterze operacyjno – wdrożeniowym w myśl ustawy o zasadach prowadzenia polityki ustroju. Zostały w nim poruszone zagadnienia definicyjne, zawarto diagnozę kondycji podmiotów ekonomii społecznej oraz dotychczasowego systemu wsparcia i oczekiwań wobec ekonomii społecznej. Ponadto określono cele główne i szczegółowe, priorytety, działania oraz konkretne kierunki interwencji publicznej z przypisanymi do nich wskaźnikami i źródłami finansowania.²² KPRES jako program innowacyjny wprowadza możliwość corocznego monitorowania oraz okresowej ewaluacji sektora ekonomii społecznej zarówno na poziomie regionalnym jak i krajowym. Takie podejście pozwala reagować na zmieniające się otoczenie lub nowe potrzeby wynikające z realizacji założeń zawartych w w/w dokumencie.

Ekonomia społeczna w programach regionalnych

Województwo Lubelskie wdraża kilka strategii i programów, których cele wpisują się w zakres polityki społecznej, ekonomii społecznej i rynku pracy. Wśród nich można wyróżnić:

1. Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020
2. Strategię Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku).
3. Strategię Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005-2013²³
4. Strategię Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
5. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013
6. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
7. Regionalny Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia
8. Program Współpracy Samorządu Województwa Lubelskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego.

---

²² Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, przyjęty Uchwałą nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r., Warszawa 2014, s.12 – 13.

²³ Obecnie trwają prace nad *Strategią Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020*. Jednym z opracowanych obszarów jest rozwój ekonomii społecznej oraz społeczności lokalnych w woj. lubelskim.

W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020 w analizie SWOT dotyczącej społeczeństwa i kapitału ludzkiego w kontekście rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, znalazł się zapis dotyczący rozwoju ekonomii społecznej: „rosnąca rola ekonomii społecznej (szansą na tworzenie nowych miejsc pracy i prowadzenie aktywnych form pomocy społecznej)”²⁴.

Jednym z celów szczegółowych strategii rozwoju jest „Wzrost zatrudnienia oraz lepsze wykorzystanie zasobów ludzkich w regionie” (Cel 2.3). Natomiast jednym z proponowanych działań w realizacji tego celu jest „rozwój zatrudnienia w ramach różnych form ekonomii społecznej (w tym: wsparcie powstawania spółdzielni pracy i socjalnych)”²⁵. Kolejnym celem dotyczącym m. in. ekonomii społecznej jest „Wzmocnienie i wykorzystanie kapitału kulturowego i społecznego w regionie” (Cel 2.5). Przewidziane jest podjęcie działania mającego za zadanie zwiększenie potencjału instytucji pozarządowych oraz wsparcie w ich ramach różnych form zatrudnienia (w tym: rozwój ekonomii społecznej).

W Strategii Rozwoju Województwa na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 roku) wytyczne co do rozwoju ekonomii społecznej są zapisane w celu operacyjnym (4.2) „Wspieranie włączenia społecznego”, polegające na aktywizacji społeczno - zawodowej osób marginalizowanych, poprawą dostępu i wzrostem jakości usług publicznych oraz rozwojem ekonomii społecznej”²⁶.

Celem głównym **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013** było podniesienie konkurencyjności Lubelszczyzny prowadzące do szybszego wzrostu gospodarczego oraz zwiększenia zatrudnienia z uwzględnieniem walorów naturalnych i kulturowych regionu. Ten cel wynika bezpośrednio z celu nadrzędnego Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020 i jest dostosowany do odpowiednio krótszego okresu realizacji RPO. W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013 ekonomia społeczna została określana jako szansa dla rozwoju regionu: „Oczekuje się, że do roku 2020 w regionie nastąpi wyraźny spadek bezrobocia rejestrowanego do poziomu około 10%. Można również spodziewać się spadku bezrobocia ukrytego, aczkolwiek jego rozmiary są bardzo trudne do oszacowania (...)”²⁷. Istotnym warunkiem poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy powinna być poprawa funkcjonowania służb zatrudnienia, a także stosowanie na szerszą skalę instrumentów ekonomii społecznej oraz lokalnych paktów na rzecz zatrudnienia”²⁸.

Działania z obszaru ekonomii społecznej są uwzględnione w **Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020**, są skoncentrowane wokół 11 osi priorytetowej: „Włączenie społeczne”. Realizacja priorytetu inwestycyjnego 9v ma na celu rozwijanie, promowanie i upowszechnianie ekonomii społecznej, w tym wzrost zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej w regionie. Realizowane będą przedsięwzięcia na rzecz budowania systemu wsparcia podmiotów ekonomii społecznej oraz rozwoju

---

²⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020*, Tom II, Lublin, lipiec 2005, s. 16.

²⁵ Tamże, s. 49.

²⁶ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030)*, Lublin, czerwiec 2013, s. 76

²⁷ D. Wadowski, *Prognoza i analiza rynku pracy i wydatków socjalnych w województwie lubelskim*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2005.

²⁸ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013*, Lublin 13 grudnia 2011, s. 41.

partnerstw i współpracy. Powyższe działania przyczynią się do wzmocnienia roli ekonomii społecznej, która zgodnie z założeniami *Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej*, powinna stanowić ważny czynnik wzrostu zatrudnienia, spójności społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego w regionie.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005-2013 jest dokumentem systemowym odnoszącym się w wielu aspektach do podmiotów ekonomii społecznej, jednak warto zauważyć, że w całej strategii pojęcie ekonomii społecznej pojawia się tylko jeden raz. Rozwiązania zaprezentowane w strategii pozwoliły na przyjęcie działań mających na celu ograniczenie niekorzystnych zjawisk, jak również pobudzenie aktywności społecznej oraz dążenie do poprawy warunków życia mieszkańców województwa lubelskiego. Strategia starała się odpowiedzieć na pytanie jak „uwzględniając bieżącą sytuację społeczną i problemy oraz aktualne uwarunkowania zewnętrzne – optymalnie wykorzystać wszystkie istniejące szanse na rzecz intensyfikacji postępu społecznego.”²⁹ W strategii zawarte są również cele i ich rozwinięcia, w stopniu stanowiącym podstawę do formułowania programów realizowanych na terenie województwa lubelskiego.

Jednym z obszarów polityki społecznej w **Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020** jest Ekonomia Społeczna, której działania mają zmierzać w kierunku zbudowania efektywnego, spójnego systemu wsparcia podmiotów ekonomii społecznej oraz upowszechniania wiedzy w tym zakresie. Podmioty ekonomii społecznej powinny odgrywać istotną rolę w rozwiązywaniu problemów społecznych środowiska lokalnego oraz dążyć do tworzenia przyjaznego otoczenia dla rozwoju przedsiębiorczości społecznej.

W dokumentach strategicznych bardzo rzadko lub wcale nie pojawia się pojęcie ekonomii społecznej, co może świadczyć o wciąż zbyt małym znaczeniu jakie przywiązuje się do ekonomii społecznej i korzyści jakie może ona przynieść dla rozwoju regionu. Ekonomia społeczna jest instrumentem, do którego mieszkańcy Lubelszczyzny, a zwłaszcza władze lokalne i regionalne powoli się przekonują

Warto również wspomnieć o Programie Współpracy Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, realizowanym od 1 stycznia do 31 grudnia 2011 roku. Głównym celem programu była budowa partnerstwa pomiędzy Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej Lublin a organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, w celu efektywnego wykorzystania ich społecznej aktywności i doświadczenia w rozwiązywaniu problemów społecznych oraz podnoszeniu poziomu życia mieszkańców regionu. Działania zainicjowane w czasie realizacji programu, kontynuowane są do chwili obecnej.

---

²⁹ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005-2013*, Lublin, marzec 2005, s. 4.

3. Charakterystyka obszaru oraz analiza zasobów

3.1. Podział administracyjny i struktura demograficzna

Województwo lubelskie, o łącznej powierzchni 25 122 km², jest trzecim co do wielkości województwem w Polsce i zajmuje 8% powierzchni Polski. Usytuowana jest w południowo-wschodniej części kraju, sąsiaduje od północy z województwami podlaskim i mazowieckim, od zachodu ze świętokrzyskim, a od południa z podkarpackim. Jej wschodnia granica z Białorusią i Ukrainą wyznacza jednocześnie wschodnią granicę Unii Europejskiej. Zgodnie z podziałem administracyjnym w obrębie województwa znajduje się 213 gmin, 20 powiatów oraz 4 miasta na prawach powiatu, ogółem 42 miasta, 4251 miejscowości wiejskich oraz 3 713 sołectw.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w województwie lubelskim od połowy lat dziewięćdziesiątych obserwuje się systematyczny spadek liczby ludności województwa. Jest to związane przede wszystkim z ujemnym przyrostem naturalnym. Na wyludnianie się województwa ma również wpływ saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały. Według wstępnych wyników spisu ludności w dniu 31 marca 2011 r. w województwie lubelskim mieszkało 2 185 tys. osób, tj. o 1,5% więcej w stosunku do wyników bieżącego bilansu ludności za 2010 rok.

Struktura ludności według płci w województwie lubelskim od kilku lat nie ulega większym zmianom. Według wstępnych wyników spisu z 2011 roku kobiety stanowią 52% ogółu mieszkańców województwa. Podobna tendencja jest w Polsce. W ogólnej liczbie mieszkańców przeważają kobiety, których odsetek wynosi 52,1%. Średnio na 100 mężczyzn w województwie przypada 108 kobiet, w Polsce 109.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, woj. lubelskie należy do regionów o najwyższej skali zjawiska niepełnosprawności. Odsetek osób z niepełnosprawnością wynosi 16,3% ogółu ludności. Wśród nich dominującą grupę stanowią osoby w podeszłym wieku, prawie 1/3 populacji niepełnosprawnych w regionie to osoby w wieku od 50 do 69 lat. Biorąc pod uwagę typy niepełnosprawności, zdecydowanie dominującą grupę wśród niepełnosprawnych mieszkańców województwa stanowią osoby z aktualnym orzeczeniem o niepełnosprawności. Druga pod względem liczebności (30%) to grupa niepełnosprawnych prawnie i biologicznie. Odsetek osób z niepełnosprawnością wyłącznie biologiczną wynosi 18%.³⁰

Województwo lubelskie należy do regionów o największym udziale osób starszych w ogólnej liczbie ludności. Postępujący proces starzenia się ludności woj. lubelskiego niesie za sobą konsekwencje w sferze ekonomicznej, medycznej, socjalnej i kulturowej. Osoby starsze (po 60 roku życia) w woj. lubelskim stanowią 20%. Odsetek osób w wieku 60 lat i więcej w województwie lubelskim jest zróżnicowany w poszczególnych powiatach. Średnią wojewódzką – 20% ogółu mieszkańców odnotowano w sześciu powiatach: bialskim, włodawskim, biłgorajskim, chełmskim, lubartowskim oraz ryckim. Najwięcej osób starszych (odsetek osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej liczbie mieszkańców powiatu) zamieszkuje w powiecie krasnostawskim – 24% i puławskim – 23%. Natomiast, zdecydowanie najmniejszy

³⁰ *Działania na rzecz osób niepełnosprawnych realizowane w woj. lubelskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Lublin 2012, s. 6-10.

w powiatach: łączyńskim – 15% i m. Biała Podlaska – 16%. Wg danych GUS udział ludności w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności w wieku produkcyjnym sukcesywnie rośnie. W województwie lubelskim wskaźnik ten, w roku 2010 wynosił 17,7%, co sytuuje region w grupie województw o największym udziale osób w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności w wieku produkcyjnym.³¹

Mapa 1. Podział administracyjny województwa lubelskiego

Źródło: Strona Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego www.lubelskie.pl

³¹ E. Długosz-Mazur, *Raport dotyczący udziału seniorów w życiu publicznym woj. lubelskiego*, Lublin 2012, s. 4-6.

3.2. Pomoc społeczna

Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.

Obowiązek realizacji zadań pomocy społecznej spoczywa na administracji samorządowej i rządowej współpracującej w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi.

Na terenie województwa zadania z zakresu pomocy społecznej realizują:

- 209 ośrodków pomocy społecznej – na poziomie gminy,
- 20 powiatowych centrów pomocy rodzinie – na poziomie powiatu,
- 2 Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie w Chełmie i Lublinie, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Białej Podlaskiej oraz Miejskie Centrum Pomocy Rodzinie w Zamościu – realizujące zadania gminy i powiatu,
- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie – na poziomie województwa,
- Inne jednostki organizacyjne pomocy społecznej, takie jak: domy pomocy społecznej, placówki specjalistycznego poradnictwa (w tym rodzinnego), ośrodki wsparcia i ośrodki interwencji kryzysowej.

W roku 2011 z pomocy społecznej w województwie lubelskim skorzystało ogółem 8 1637 rodzin liczących 246 947 osób³², czyli 11% mieszkańców regionu zostało objętych wsparciem służb społecznych. Przy czym, odsetek osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej jest zróżnicowany terytorialnie i skorelowany z sytuacją społeczno-gospodarczą poszczególnych powiatów. W tym okresie najmniejszy odsetek mieszkańców skorzystał z pomocy w mieście Biała Podlaska – 6%, mieście Lublin – 7% oraz w powiecie świdnickim - 7%. Z kolei największy odnotowano w powiatach ziemskich: parczewskim, włodawskim i chełmskim – 18%.

Tabela 2. Odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w powiatach województwa lubelskiego

Powiat	Odsetek liczby mieszkańców korzystających z pomocy społecznej
<i>m.Biała Podlaska</i>	6%
<i>m.Lublin</i>	7%
<i>świdnicki</i>	7%
<i>puławski</i>	8%
<i>m.Chełm</i>	8%
<i>m.Zamość</i>	9%
<i>łęczyński</i>	9%
<i>lubelski</i>	9%
<i>rycki</i>	10%
<i>opolski</i>	11%
<i>kraśnicki</i>	11%
<i>biłgorajski</i>	12%

³² Źródło danych: sprawozdanie MPIPS -03 za rok 2011, dotyczy ośrodków pomocy społecznej.

<i>łukowski</i>	12%
<i>krasnostawski</i>	13%
<i>lubartowski</i>	13%
<i>hrubieszowski</i>	13%
<i>zamojski</i>	13%
<i>radzyński</i>	15%
<i>bialski</i>	15%
<i>tomaszowski</i>	15%
<i>janowski</i>	15%
<i>parczewski</i>	18%
<i>włodawski</i>	18%
<i>chełmski</i>	18%

Źródło: Opracowanie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie (Obserwatorium Integracji Społecznej) na podstawie sprawozdania MPIPS -03 za 2012 rok

Ośrodki pomocy społecznej udzielają wsparcia z różnorodnych powodów: ubóstwa, sieroctwa, bezrobocia, bezdomności, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi, alkoholizmu lub narkomanii, zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej, klęski żywiołowej lub ekologicznej. Do dominujących przyczyn korzystania ze świadczeń pomocy społecznej w roku 2011 należało ubóstwo i bezrobocie.

Tabela 3. Główne przyczyny korzystania ze świadczeń pomocy społecznej w woj. lubelskim w 2011 roku

Przyczyna korzystania ze świadczeń pomocy społecznej	% ogółu osób korzystających z pomocy społecznej	% ludności województwa
Ubóstwo	54	6
Bezrobocie	46	5
Długotrwała choroba	25	3
Bezradność opiekuńczo – wychowawcza	24	3
Niepełnosprawność	23	3

Źródło: Opracowanie własne ROPS w Lublinie na podstawie sprawozdania MPIPS -03 za 2012 rok

Na realizację świadczeń w ramach zadań własnych i zleconych gminie ośrodki pomocy społecznej wydały ogółem 193 798 678 zł, w tym:

- zadania zlecone - 5 115 638 zł,
- zadania własne – 188 683 040 zł.

Natomiast, koszt świadczeń w ramach zadań własnych i zleconych realizowanych przez powiatowe centra pomocy rodzinie wyniósł 31 321 887 zł ogółem, w tym:

- zadania własne - 31 300 895 zł,
- zadania zlecone – 20 992 zł.

Rozmiar i skala problemów występujących na terenie województwa lubelskiego oraz duża liczba osób długotrwale pozostających w systemie pomocy społecznej, skłania do stosowania aktywnych form integracji społecznej oraz narzędzi pracy socjalnej. Zwłaszcza, że jednym z priorytetowych celów pomocy społecznej jest usamodzielnianie osób objętych wsparciem oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Należy podkreślić, że osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej są obowiązane do współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej.

W roku 2011 wsparcia w formie pracy socjalnej udzielono 48 470 rodzin liczącym 135 452 osób. Najczęściej stosowanym narzędziem pracy socjalnej był kontrakt socjalny. Zgodnie z danymi zawartymi w sprawozdaniu MPiPS - 03 za rok 2011 w ośrodkach pomocy społecznej w analizowanym okresie zawarto ogółem 4852 kontraktów socjalnych z 6541 osobami.

Istotnym działaniem stosowanym na rzecz rozwijania aktywnych form integracji społecznej i umożliwiania dostępu do nich osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym jest realizowanie przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej (OPS, PCPR, ROPS) projektów systemowych w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 Priorytetu VII Promocja integracji społecznej Działanie 7.1 Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji. Ważnym elementem wsparcia w ramach projektów systemowych jest eliminowanie różnego rodzaju barier (organizacyjnych, prawnych czy psychologicznych) na jakie napotykać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Problem ten dotyczy przede wszystkim osób długotrwale bezrobotnych, niepełnosprawnych, opuszczających placówki opieki zastępczej, postrzeganych w sposób stereotypowy przez pracodawców i otoczenie społeczne oraz uważanych za pracowników mniej dyspozycyjnych i mobilnych zawodowo.

Narzędziami realizacji projektów systemowych, w zakresie rozwoju form aktywnej integracji są kontrakt socjalny, program aktywności lokalnej lub program integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych. Zgodnie z informacjami zawartymi w Ocenie Zasobów Pomocy Społecznej na 2011 roku w ostatnich latach widoczny jest stały wzrost osób uczestniczących w różnego rodzaju projektach (rok 2009 – 8 249 osób, rok 2010 – 9 645 osób, rok 2011 – 13 987 osób).

3.3. Zatrudnienie w województwie lubelskim

3.3.1. Poziom i natężenie bezrobocia rejestrowanego

Rynek pracy jest szczególnym obszarem, na którym spotykają się wszystkie zagadnienia dotyczące zatrudnienia, bezrobocia, polityki społecznej oraz ogniskują wszystkie problemy gospodarek regionalnych. Wielkość podaży i popytu na pracę, stopa bezrobocia, wiek i struktura zawodowa osób pozostających bez pracy dostarczają istotnych informacji o niedostosowaniach strukturalnych i trudnościach restrukturyzacyjnych.

Tendencję stałego spadku bezrobocia rejestrowanego obserwowano z roku na rok w latach 2003-2008. Najwyższą dynamikę spadku liczby bezrobotnych odnotowano w 2007 roku (16,7% w porównaniu do stanu z końca 2006 roku). Na koniec 2008 roku w ewidencji urzędów pracy pozostawało 101 561 osób bezrobotnych, tj. o 16 585 osób mniej niż w 2007 roku (spadek o 14,0%). W 2009 roku w ewidencji urzędów pracy pozostawało 117 237 osób bezrobotnych, czyli po raz pierwszy nastąpił wzrost zarejestrowanych osób bezrobotnych o 15 676 osób. Rok 2010 także charakteryzował się wzrostem bezrobotnych (wzrost o 2 472 osoby w porównaniu z 2009 rokiem, tj. o 2,1%), jednak tempo wzrostu było

mniejsze. W 2011 roku również odnotowano dalszy wzrost zarejestrowanych bezrobotnych w porównaniu z 2010 rokiem. Na koniec 2011 roku liczba bezrobotnych wyniosła 122 441 osób, czyli o 2 732 osoby (tj. o 2,3%) więcej niż w 2010 roku.

Liczbę bezrobotnych zarejestrowanych na koniec 2010 i 2011 roku w powiatowych urządach pracy przedstawia tabela 3.

Tabela 4. Stan bezrobocia w poszczególnych powiatach

PUP	Liczba bezrobotnych według stanu na koniec:			
	31.12.2010		31.12.2011	
	Ogółem	Kobiety	Ogółem	Kobiety
Biała Podlaska	9.235	4.613	10.273	5.213
<i>powiat grodzki</i>	3.293	1.670	3.675	1.819
<i>powiat ziemski</i>	5.942	2.943	6.598	3.394
Biłgoraj	3.442	1.704	3.975	1.945
Chełm	9.233	4.932	9.634	5.343
<i>powiat grodzki</i>	3.895	2.101	4.102	2.303
<i>powiat ziemski</i>	5.338	2.831	5.532	3.040
Hrubieszów	5.213	2.517	5.392	2.693
Janów Lubelski	3.455	1.494	3.634	1.687
Krasnystaw	4.227	2.051	4.771	2.338
Kraśnik	6.937	3.528	6.371	3.278
Lubartów	5.625	2.850	5.860	3.079
MUP Lublin	16.080	8.096	16.102	8.286
PUP Lublin	5.832	2.924	6.135	3.100
Łęczna	2.818	1.553	2.586	1.513
Łuków	4.823	2.430	5.232	2.814
Opole Lubelskie	4.462	2.105	4.461	2.173
Parczew	2.130	1.044	2.093	1.074
Puławy	5.286	2.605	5.459	2.703
Radzyń Podlaski	3.576	1.637	3.609	1.681
Ryki	2.697	1.293	2.751	1.381
Świdnik	4.757	2.267	4.062	2.098
Tomaszów Lubelski	5.406	2.640	5.912	2.805
Włodawa	3.554	1.713	3.507	1.767
Zamość	10.921	5.389	10.622	5.218
<i>powiat grodzki</i>	4.614	2.285	4.337	2.117
<i>powiat ziemski</i>	6.307	3.104	6.285	3.101
Ogółem	119.709	59.385	122.441	62.189

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUP w Lublinie.

Najwyższe natężenie bezrobocia występuje w powiatach: włodawskim (23,2%), hrubieszowskim (19,1%) oraz chełmskim - ziemskim (18,6%) zaś najniższe w powiecie: biłgorajskim (8,2%), lubelskim - grodzkim (9,8%), łęczyńskim (9,8%).

Bezrobocie nie stanowi większego problemu społecznego, gdy ma charakter przejściowy i frykcyjny, a jego stopa nie przekracza 3-4% czynnych zawodowo. Natomiast staje się problemem, kiedy przewyższa ten próg, bowiem funkcją ogólnej stopy bezrobocia i małej elastyczności rynku pracy jest udział bezrobocia długookresowego. Liczba

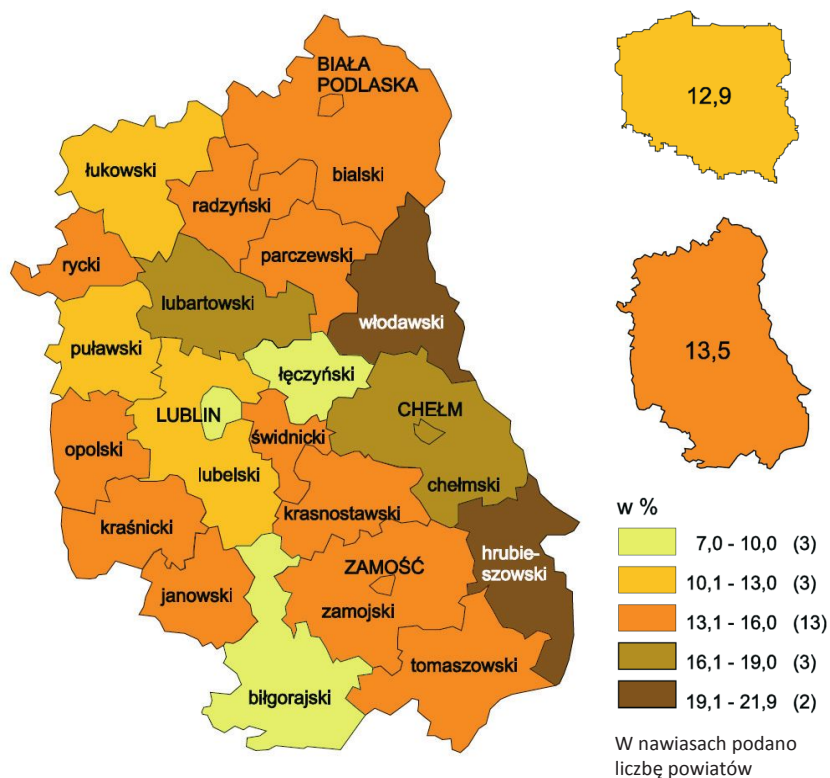
bezrobotnych oczekujących na zatrudnienie powyżej 12 miesięcy w województwie lubelskim od 2007 roku wraz ze spadkiem liczby bezrobotnych zaczęła maleć. Niestety od 2009 roku obserwuje się ponowny wzrost udziału długotrwale bezrobotnych osób. Na koniec 2010 roku udział omawianej kategorii bezrobotnych wyniósł 51,7% i był wyższy w porównaniu z 2009 rokiem o 2,5 pkt procentowego. W 2011 roku odnotowano dalszy wzrost omawianej subpopulacji. Udział osób długotrwale bezrobotnych wyniósł 56,0%.

Główną składową bilansu odpływu bezrobotnych jest liczba osób podejmujących pracę (39,6% odpływu w ciągu dwunastu miesięcy 2011 roku). Kategoria ta obejmuje wszystkie formy podejmowania pracy przez bezrobotnych, tzn. pracy subsydiowanej (prac interwencyjnych, robót publicznych, otrzymanie przez bezrobotnych pożyczki na uruchomienie własnej działalności gospodarczej itd.) oraz pracy niesubsydiowanej, w tym pracy sezonowej.

Począwszy od 2003 roku, dominującą grupę wiekową w województwie lubelskim stanowią osoby od 25 do 34 roku życia. W końcu 2011 roku udział ten wyniósł 33,6%, przy czym w tej kategorii wiekowej przeważają kobiety (56,7%). Ponad połowa (57,2%) zarejestrowanych bezrobotnych nie przekroczyła 34 roku życia, a ¼ bezrobotnych jest w wieku najwyższej aktywności zawodowej, tj. do 44 lat.

W ciągu dwunastu miesięcy 2011 roku pozyskano 31 628 wolnych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej. Zdecydowana większość ofert zatrudnienia pochodzi z sektora prywatnego, stanowiąc 77,3% wszystkich ofert.

Mapa 2. Stopa bezrobocia. Stan na koniec listopada 2012 r.

Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego w listopadzie 2012 r., Urząd Statystyczny w Lublinie, nr 11/2012, Lublin 31.12.2012, s. 6

3.3.2. Bezrobotni będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy

Zgodnie z art.49 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2008 r. Nr 69, poz 415), do osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy zaliczane są następujące osoby bezrobotne:

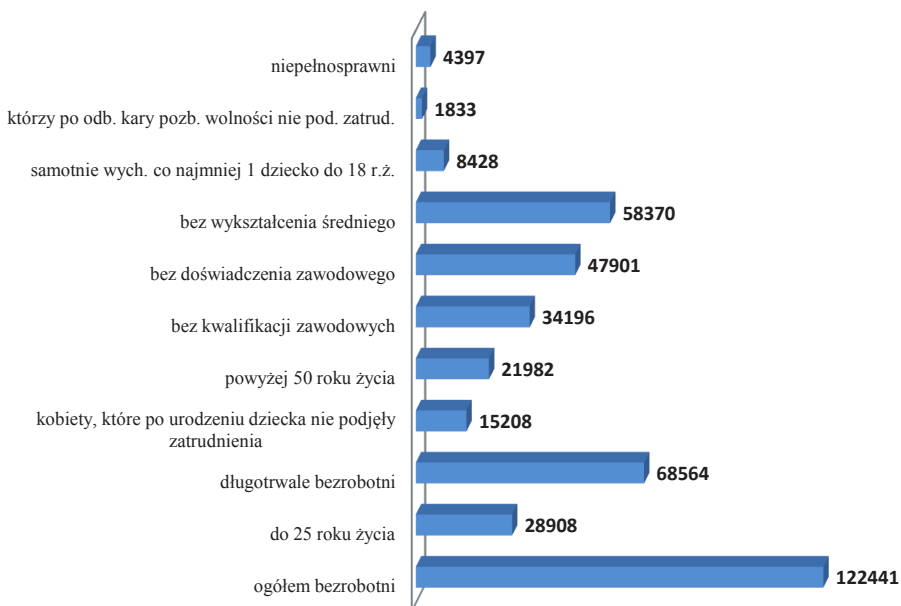
- do 25 roku życia;
- powyżej 50 roku życia;
- długotrwale bezrobotni (pozostający w rejestrach urzędów pracy przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich dwóch lat);
- kobiety, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka;
- bez kwalifikacji zawodowych;
- bez doświadczenia zawodowego;
- bez wykształcenia średniego;
- samotnie wychowujący co najmniej jedno dziecko do 18 roku życia;
- którzy po odbyciu kary pozbawienia wolności nie podjęli zatrudnienia;

- niepełnosprawni - odsetek osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych w urzędach pracy w woj. lubelskim wynosi 3,6%. Na 1 wolne miejsce pracy na koniec czerwca 2011 roku przypadało 71 osób niepełnosprawnych.

W przypadku takich osób powiatowy urząd pracy w okresie do 6 miesięcy od dnia rejestracji, a w przypadku długotrwale bezrobotnych pobierających świadczenia z pomocy społecznej lub realizujących indywidualny program usamodzielniania, w okresie 6 miesięcy od dnia utraty prawa do zasiłku z powodu upływu okresu jego pobierania, powinien przedstawić propozycję zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, stażu, odbycia przygotowania zawodowego w miejscu pracy lub zatrudnienia w ramach prac interwencyjnych lub robót publicznych.

Wykres 1. Bezrobotni w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Stan na dzień 31 grudnia 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUP w Lublinie

3.4. Przedsiębiorczość

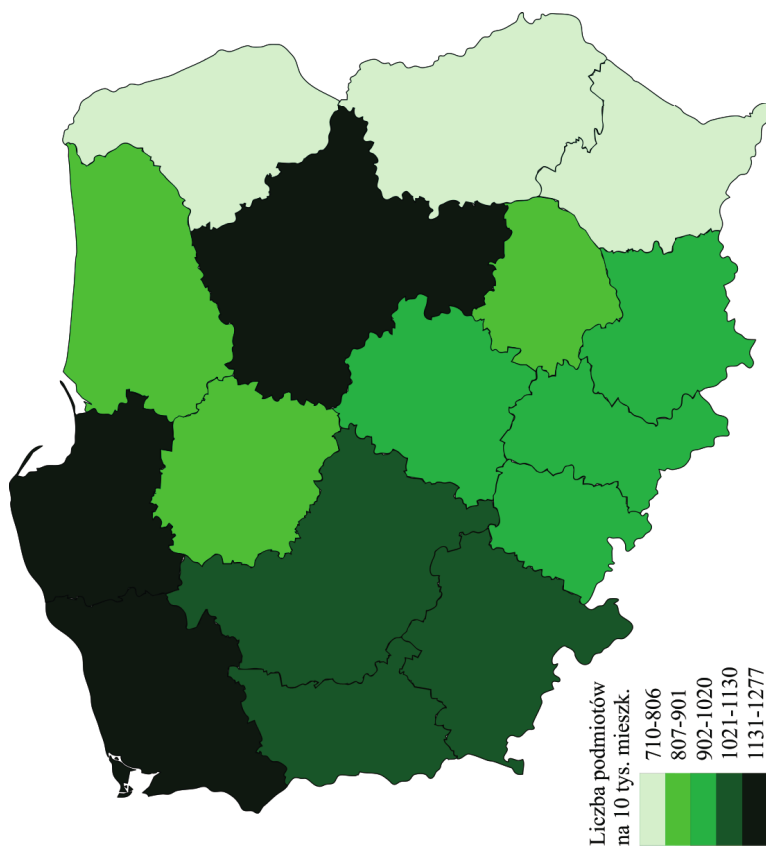
Województwo lubelskie, w porównaniu do innych regionów kraju, charakteryzuje się bardzo małą liczbą zarejestrowanych przedsiębiorstw. Na koniec 2011 roku było ich ponad 162 tys., co oznacza, że na 10 tys. mieszkańców przypadało ok. 746 podmiotów gospodarczych. Mniejszą liczbę przedsiębiorstw w stosunku do liczby ludności posiadało jedynie województwo podkarpackie (710 podmiotów na 10 tys. mieszkańców). Dynamika rozwoju sektora przedsiębiorstw na Lubelszczyźnie (saldo podmiotów zarejestrowanych i wykreślonych z rejestru REGON) w ostatnich latach była dodatnia. Oznacza to, że każdego roku więcej firm powstaje niż ulega likwidacji. Różnica ta jest jednak mniejsza niż przeciętnie obserwowana w Polsce. W powiązaniu z małą liczbą przedsiębiorstw przypadających na 10 tys. mieszkańców, wskazuje to na niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców Lubelszczyzny, co świadczy o ich niskiej aktywności oraz niewielkiej skłonności do podejmowania ryzyka.

W województwie lubelskim występuje duże zróżnicowanie struktury przedsiębiorstw, pod względem ich liczebności, wielkości, produktywności oraz rodzaju działalności. Największe zagęszczenie podmiotów gospodarczych obserwowane jest w powiatach grodzkich: Lublinie, Chełmie, Zamościu i Białej Podlaskiej oraz w niektórych powiatach ziemskich: biłgorajskim, łukowskim, świdnickim, tomaszowskim i puławskim. Jeśli chodzi o poziom produktywności, wyrażonej poprzez wartość dodaną brutto na jednego pracującego, to najlepiej wskaźnik ten kształtuje się w podregionie lubelskim, gdzie w roku 2008 kształtował się na poziomie ponad 87% średniej dla kraju. W pozostałych podregionach poziom produktywności nie przekraczał 66% średniej dla kraju.

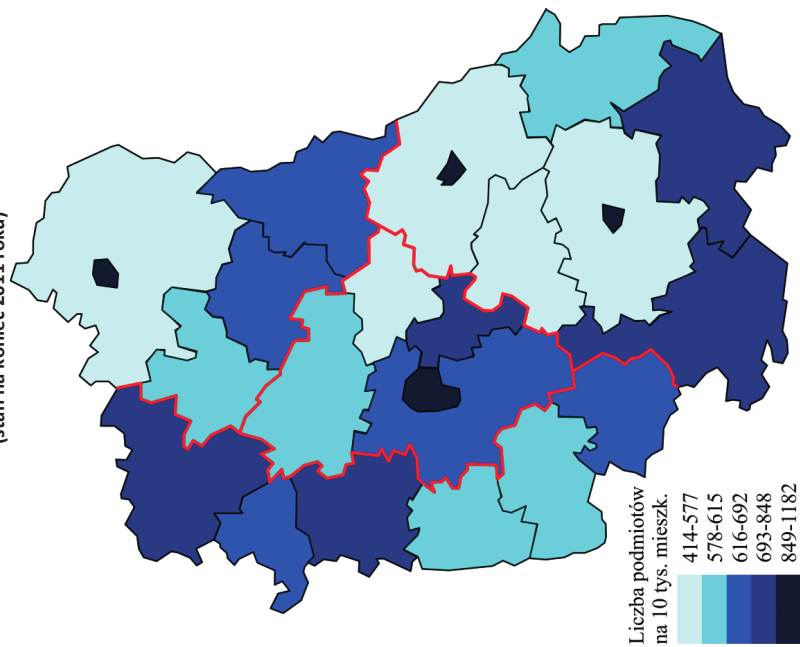
Z przedstawionej charakterystyki obszaru wynika, że województwo lubelskie jest regionem wyludniającym się i starzejącym, o bardzo wysokim wskaźniku osób niepełnosprawnych, z których większość utrzymuje się wyłącznie ze świadczeń przysługujących osobom niepełnosprawnym. Ponadto Lubelszczyzna posiada najwyższy w Polsce wskaźnik ubóstwa.

Niekorzystnym zjawiskiem w województwie lubelskim jest również wysoka stopa bezrobocia. Niepokoi nadal wyższy niż w kraju udział bezrobotnych w młodszych grupach wiekowych. Największą grupę stanowią osoby w przedziale wiekowym 25-34 lata – 33,6% ogółu bezrobotnych. Osoby w wieku do 24 lat to 22,4% ogółu bezrobotnych. Nagromadzenie problemów społecznych w tak wysokim stopniu wiąże się ze wzmożoną pracą ośrodków pomocy społecznej w zakresie finansowego i pozafinansowego wsparcia osób w trudnej sytuacji życiowej oraz wykorzystywania instrumentów aktywizacji społecznej i zawodowej klientów.

Mapa 3. Liczba podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych województwach Polski (stan na koniec 2011 roku)

Mapa 4. Liczba podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego (stan na koniec 2011 roku)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

4. Diagnoza sytuacji w ekonomii społecznej

W 2012 roku na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie zostało przeprowadzone badanie „Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w woj. lubelskim”³³. Głównym celem badania był opis stanu ilościowego i jakości podmiotów ekonomii społecznej pod kątem obszarów funkcjonowania, szans rozwoju i możliwości utworzenia nowych PES na terenie woj. lubelskiego przy współpracy z instytucjami wsparcia podmiotów ekonomii społecznej. W raporcie z badania przyjęto zawężone rozumienie pojęcia podmiotów ekonomii społecznej, zaliczając do nich: spółdzielnie socjalne, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej oraz zakłady aktywności zawodowej. Organizacje pozarządowe, które są zaliczane do podmiotów ekonomii społecznej, świadomie zostały analizowane odrębnie. Jest to sztuczny podział, jednak został wprowadzony w celu wyodrębnienia z grupy badanych podmiotów, organizacji skupiających swą działalność na reintegracji zawodowej oraz zatrudnieniu socjalnym.

Raport z powyższego badania wskazuje, że kondycję podmiotów ekonomii społecznej można rozpatrywać w trzech podstawowych obszarach:

1. system instytucji wsparcia ekonomii społecznej,
2. współpraca podmiotów ekonomii społecznej z samorządem i sektorem biznesu,
3. funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej i szanse ich rozwoju.

4.1. Analiza ilościowa i terytorialna

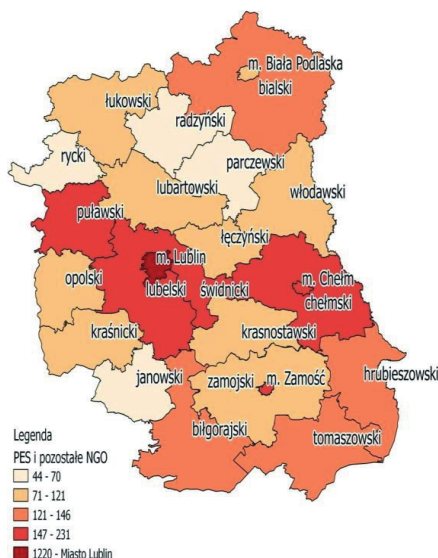
W województwie lubelskim funkcjonują ogółem **3893** podmioty ekonomii społecznej, w tym **3754** to organizacje pozarządowe, a **139** to pozostałe podmioty ekonomii społecznej (centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej).

Ich rozmieszczenie jest nierównomierne. Najwięcej, bo aż 1 220 jest zlokalizowanych na terenie miasta Lublin. Drugim pod względem liczebności podmiotów ekonomii społecznej jest Zamość, w którym siedzibę mają 232 organizacje. W Chełmie zlokalizowanych jest 157 podmiotów ekonomii społecznej, a w Białej Podlaskiej 97. Nie trudno zauważyć bardzo dużą różnicę w liczbie podmiotów ekonomii społecznej w Lublinie a w pozostałych miastach województwa lubelskiego. Ich liczba w Lublinie jest prawie pięć razy większa niż w Zamościu, i blisko dziesięć razy większa niż w Białej Podlaskiej i Chełmie. Tak dużą różnicę można wyjaśnić tym, że Lublin jest miastem wojewódzkim, mającym największą liczbę mieszkańców w województwie. Najwięcej podmiotów ekonomii społecznej występuje na terenie powiatu puławskiego (186), świdnickiego (164), lubelskiego (156) oraz bialskiego (146). Również liczną reprezentację tych podmiotów mają powiaty: biłgorajski (135), tomaszowski (130), kraśnicki (121), chełmski (116) i lubartowski (114). W pozostałych powiatach ich liczba jest mniejsza niż 100, natomiast najmniej występuje w powiecie janowskim (44), parczewskim (46) i radzyńskim (57).

---

³³ Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w woj. lubelskim* 2012 jest dostępny na stronie internetowej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie www.rops.lubelskie.pl w zakładce Ekonomia Społeczna.

Mapa 5. Rozmieszczenie podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

W województwie lubelskim funkcjonują **139** podmioty ekonomii społecznej:

- 3 centra integracji społecznej
- 18 klubów integracji społecznej
- 5 Zakładów Aktywności Zawodowej
- 40 spółdzielni socjalnych
- 3 przedsiębiorstwa społeczne
- 58 warsztatów terapii zajęciowej
- 12 spółdzielni inwalidów i niewidomych.

Listę podmiotów ekonomii społecznej na terenie woj. lubelskiego przedstawia Załącznik nr 2 do Planu.

W woj. lubelskim największą liczbę stanowią warsztaty terapii zajęciowej (58) oraz spółdzielnie socjalne (28). Najwięcej WTZ zlokalizowanych jest w miastach, tj. w Lublinie (9), Zamościu (5) oraz w powiecie białskim (4). Na jeden powiat w woj. lubelskim przypada od 1 do 4 WTZ.

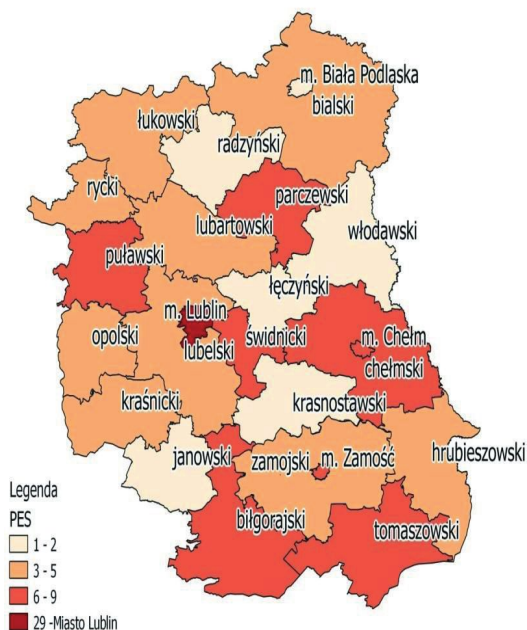
Najwięcej **spółdzielni socjalnych** działa w powiecie lubelskim (8), w tym 6 w mieście Lublin, w powiecie chełmskim 6, w powiecie świdnickim 4, zamojskim 4, opolskim 4, puławskim 3, kraśnickim 2, biłgorajskim 2, łęczyńskim 2, łukowskim 2, białskim 1, parczewskim 1, tomaszowskim 1³⁴. W woj. lubelskim działa 18 **klubów integracji społecznej** (wykaz KIS na podstawie dokumentu przyjętego przez Radę Ministrów „Informacja

³⁴ Liczba spółdzielni socjalnych na podstawie danych Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, <http://ozrss.pl/category/katalog/wojewodztwo/lubelskie/>

o funkcjonowaniu Centrów i Klubów Integracji Społecznej dla Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej” z 2012 roku), najwięcej w powiecie parczewskim (6) i biłgorajskim (3). Niezbyt liczną grupę podmiotów ekonomii społecznej stanowią **spółdzielnie inwalidów i niewidomych**. W woj. lubelskim działa 12 tego typu instytucji, najwięcej, tj. 4 prowadzi swoją działalność w powiecie lubelskim, natomiast 2 w powiecie biłgorajskim. Najmniej licznymi podmiotami ekonomii społecznej są **centra integracji społecznej** (3), **przedsiębiorstwa społeczne** (3) i **zakłady aktywizacji zawodowej** (5).

Warto zwrócić uwagę na rozmieszczenie i zakres działalności **ośrodków wsparcia ekonomii społecznej**. W woj. lubelskim w okresie od 2009 do 2012 roku działało łącznie 20 ośrodków wsparcia ekonomii społecznej, z tego 12 miało swoją siedzibę w Lublinie, 3 w Chełmie, 1 w Zamościu, 1 w Świdniku, 1 w Janowie Lubelskim, 1 w Tyszowcach, 1 w Lubartowie.

Mapa 6. Rozmieszczenie podmiotów ekonomii społecznej z wyłączeniem organizacji pozarządowych

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Tabela 5. Liczba podmiotów ekonomii społecznej i OWES w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego

Powiat	CIS	KIS	ZAZ	WTZ	Spół. Socjalne	Spół. Inwalidów i Niewidomych	OWES	Przedsiębiorstwa społeczne	Ogółem
białski	0	0	0	4	1	0	0	0	5
m. Biała Podlaska	0	0	0	1	0	1	0	0	2

biłgorajski	0	3	0	3	2	2	0	1	11
m. Chełm	1	0	0	2	3	0	3	0	9
chełmski	0	2	0	4	3	0	0	0	9
hrubieszowski	0	0	0	3	0	1	0	0	4
janowski	0	1	0	1	0	0	1	0	3
krasnostawski	0	0	0	2	0	0	0	0	2
kraśnicki	0	1	0	1	2	0	0	0	4
lubartowski	0	0	0	2	0	0	1	0	3
lubelski	0	0	0	1	2	1	0	1	5
m. Lublin	1	0	1	9	6	3	12	1	33
łęczyński	0	1	1	0	2	0	0	0	4
łukowski	0	0	1	2	2	0	0	0	5
opolski	0	0	0	1	4	0	0	0	5
parczewski	0	6	0	1	1	0	0	0	8
puławski	0	1	1	3	3	1	0	0	9
radzyński	0	0	0	1	0	0	0	0	1
rycki	0	0	0	2	0	1	0	0	3
świdnicki	0	0	0	3	4	0	1	0	8
tomaszowski	1	2	1	3	1	1	1	0	10
włodawski	0	0	0	1	0	0	0	0	1
zamojski	0	0	0	5	0	0	0	0	5
m. Zamość	0	1	0	3	4	1	1	0	10
Ogółem	3	18	5	58	40	12	20	3	159

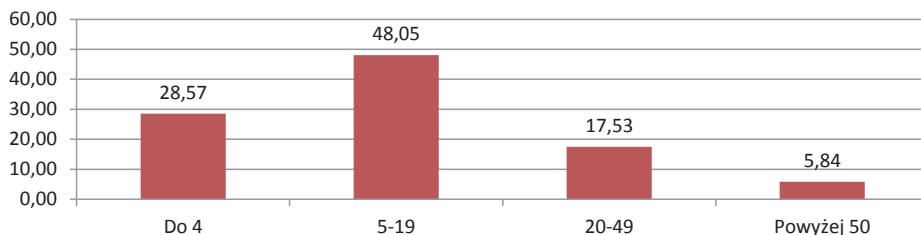
Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy Klon/Jawor, Obserwatorium Integracji Społecznej ROPS Lublin, www.ekonomiaspoleczna.pl, <http://archiwum.ozrss.iq.pl/klub.htm>, <http://ozrss.pl/category/katalog/wojewodztwo/lubelskie/>

W zakresie usług i produktów wytwarzanych przez podmioty ekonomii społecznej, blisko połowa badanych organizacji (40%) zajmuje się prowadzeniem szkoleń i doradztwem oraz organizacją imprez integracyjnych, konferencji, szkoleń (30%). Może to wynikać z faktu realizacji dużej ilości projektów finansowanych ze środków UE. Często świadczone są również usługi opiekuńcze (32%), w mniejszym stopniu usługi terapeutyczne, rehabilitacyjne (14%) oraz usługi w zakresie promocji i reklamy (8%). Najrzadziej świadczone są usługi związane z turystyką (2%), produkty reklamowe (2%) oraz usługi remontowo-budowlane (2%). Dominującą działalnością organizacji pozarządowych jest doradztwo i szkolenia (48%). Dla podmiotów ekonomii społecznej najbardziej atrakcyjne są zlecenia związane ze szkoleniami (25%). Zainteresowanie takimi usługami jak: doradztwo, organizowanie spotkań/konferencji, turystyka i rekreacja, usługi opiekuńcze, rękodzieło oraz prowadzenie warsztatów terapii

zajęciowej kształtuje się na podobnym poziomie, tj. od 10% do 6%. 12% organizacji pozarządowych oraz 15% pozostałych PES wykazuje brak zainteresowania dodatkowymi usługami.

Zdecydowana większość podmiotów ekonomii społecznej zatrudnia pracowników (91,67%). Najczęściej organizacje zatrudniają od 5 do 19 pracowników (48,05%). Również liczna jest grupa instytucji zatrudniająca do 4 osób, są to przede wszystkim organizacje pozarządowe (28,57%). Od 20 do 49 pracowników zatrudnia 17,53% instytucji, natomiast powyżej 50 pracowników 5,84%.

Wykres 2. Procent zatrudnionych pracowników w badanych organizacjach (NGO i PES) (%)

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

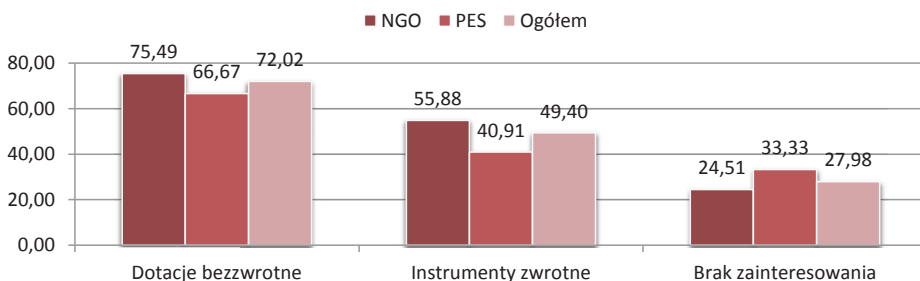
Podmioty ekonomii społecznej zatrudniają znacznie więcej kobiet (70%), mężczyźni stanowią jedynie 30% pracowników. Jedynie 29,22% podmiotów ekonomii społecznej zatrudnia osoby niepełnosprawne.

4.2. Kondycja podmiotów ekonomii społecznej

W województwie lubelskim podmioty ekonomii społecznej borykają się z wieloma problemami. Wśród nich najważniejsza wydaje się kwestia finansowa. Większość PES uzależnia swoje funkcjonowanie od dostępności środków publicznych i unijnych, co w konsekwencji prowadzi do braku stabilności, nietrwałości i uzależnienia od tych środków. 20% przedstawicieli PES twierdzi, że realizacja projektów wpłynie pozytywnie na ich funkcjonowanie. Ponadto podmioty ekonomii społecznej wykazują niskie zainteresowanie zwrótnymi instrumentami finansowymi. Być może wynika to z faktu, iż przedstawiciele PES posiadają niewielką wiedzę na temat możliwości korzystania z instrumentów finansowych (zwrótnych oraz łączonych: zwrótnych i bezzwrótnych), w związku z czym obawiają się korzystania z takich form wsparcia. Równocześnie sygnalizują potrzebę pozyskiwania doraźnych środków dla zapewnienia płynności finansowej.

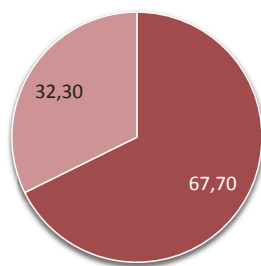
Wykres 3. Zainteresowanie korzystaniem z połączonych form wsparcia finansowego (%)

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Wykres 4. Stosunek preferowanych dotacji bezwrotnych do instrumentów zwrotnych (%)

■ Dotacje bezwrotne ■ Instrumenty zwrotne

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Większość PES nie kieruje się przemyślaną i zaplanowaną strategią działania. Wśród nich niewiele powstaje jako wynik działań oddolnych, a ich powstanie nie jest poprzedzone rozeznaniem rynku w kwestii zapotrzebowania na konkretne usługi i produkty. Skutkuje to trudnością w pozyskaniu klientów i zleceń. To kolejna przyczyna nietrwałych i słabo rozwiniętych podmiotów.

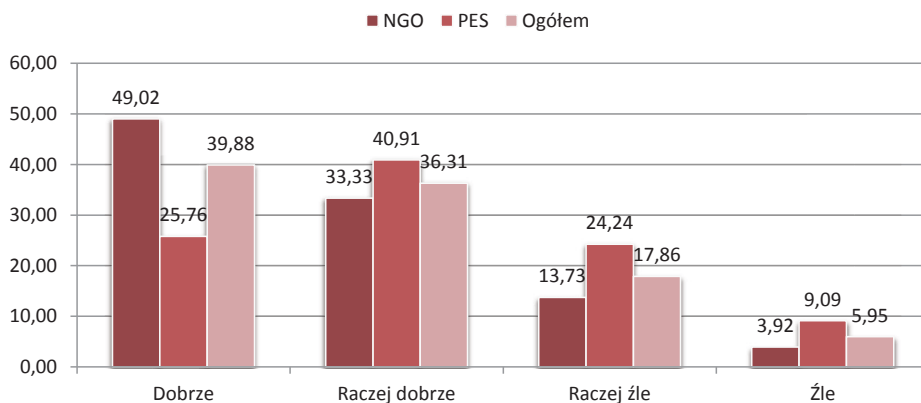
Istnieje potrzeba podnoszenia kompetencji pracowników/członków PES. Badanie „*Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w woj. lubelskim*” wskazuje, że większość podmiotów ekonomii społecznej nie posiada mocnych liderów ani menadżerów przedsiębiorczości społecznej. Wiele z nich wymaga uzupełnienia wiedzy w kluczowych kwestiach: współpracy międzyinstytucjonalnej, pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł zewnętrznych, sporządzania biznesplanów, zarządzania instytucją, ekonomizacji PES, stosowania zasad przedsiębiorczości w rozwijaniu PES. Ponadto w procesie edukacji w zakresie prowadzenia przedsiębiorczości przedstawiciele PES nie są wystarczająco informowani o potencjalnych trudnościach związanych z funkcjonowaniem na rynku pracy oraz niedostatecznie kształtuje się w nich umiejętność komunikacji interpersonalnej,

współpracy, rozwiązywania sytuacji problemowych. Niejednokrotnie prowadzi to do powstawania sytuacji kryzysowych, zagrażających funkcjonowaniu nowopowstałych PES. Większość z nich nie realizuje strategii marketingowej swojego przedsiębiorstwa i promocyjnej swoich usług lub produktów. Często zdarza się, że oferta jest niedostosowana do potrzeb lokalnego rynku, znana małemu gronu mieszkańców społeczności lokalnej. Pewną trudność nastręcza odnalezienie danych teleadresowych PES w Internecie.

Jak wynika z „*Diagnozy sektora podmiotów ekonomii społecznej w woj. lubelskim*”, istotnym problemem jest brak elementarnej wiedzy dotyczącej ekonomii społecznej nie tylko wśród mieszkańców woj. lubelskiego, ale również przedstawiciele niektórych PES. W podejściu do przedsiębiorczości społecznej dostrzega się tendencję do sprowadzania ekonomii społecznej do pomocy społecznej, czyli uwypukla się czynnik społeczny, a nie ekonomiczny PES.

Występują wyraźne różnice w ocenie swojej sytuacji pomiędzy organizacjami pozarządowymi a pozostałymi podmiotami ekonomii społecznej. Ogólnie 40% respondentów określa ją jako dobrą, 36% jako raczej dobrą, 18% jako raczej złą, a 6% jako złą. Organizacje pozarządowe w 49% określiły sytuację swojej organizacji jako dobrą, 33% jako raczej dobrą, 14% jako raczej złą, a tylko 4% jako złą. Natomiast przedstawiciele podmiotów ekonomii społecznej (z wyłączeniem organizacji pozarządowych) przedstawiają swoją sytuację negatywnie. Tylko 26% respondentów uważa, że sytuacja organizacji, którą reprezentują jest dobra, 40% uważa, że jest raczej dobra, natomiast 24%, że jest raczej zła, a 9% określiło ją jako złą.

Wykres 5. Sytuacja podmiotów ekonomii społecznej (%)

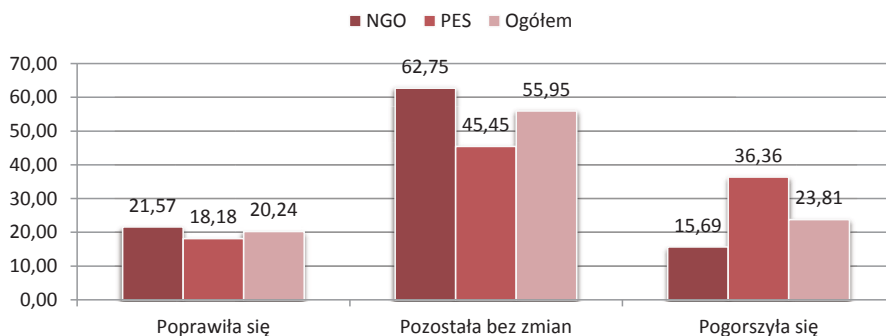

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Te różnice uwypuklone są również w kwestii dotyczącej dalszego funkcjonowania instytucji. Przedstawiciele organizacji pozarządowych lepiej oceniają swoją przyszłość. 22% z nich deklaruje, że w okresie ostatnich 12 miesięcy, sytuacja ich organizacji poprawiła się, 63% uznało, że pozostała bez zmian, a 17% że pogorszyła się. Więcej obaw o swoją przyszłość mają przedstawiciele pozostałych podmiotów ekonomii społecznej. 36% badanych z tej grupy uważa, że sytuacja organizacji w porównaniu z okresem ostatnich 12 miesięcy

pogorszyła się, 45% uważa, że pozostała bez zmian, natomiast 18% uznało, że się poprawiła.

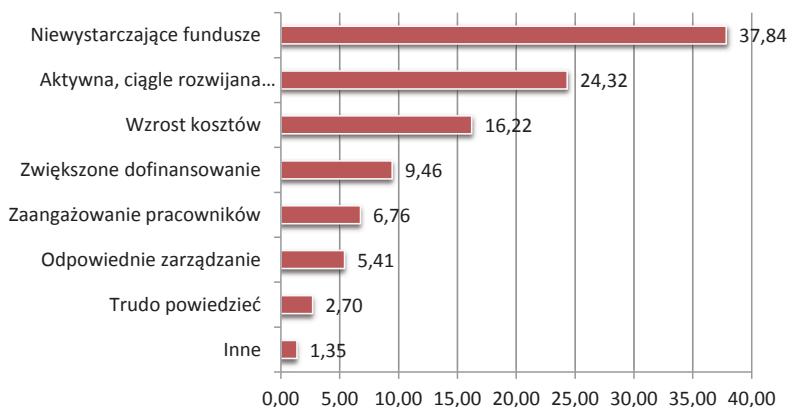
Wykres 6. Sytuacja organizacji w porównaniu do ostatnich 12 miesięcy (%)

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Podmioty ekonomii społecznej wśród czynników pogorszenia swojej sytuacji podkreślają szczególnie kwestię finansową. Czynnikiem szczególnie podkreślanym, mającym negatywny wpływ na sytuację instytucji są niewystarczające fundusze (38%) oraz wzrost kosztów (16%). Warto podkreślić, że większość przedstawicieli podmiotów ekonomii społecznej nie jest w stanie ocenić przyczyn obecnego stanu podmiotu, który reprezentują i nie mają świadomości jakie czynniki wpływają na jego sytuację.

Wykres 7. Czynniki zmiany sytuacji podmiotów ekonomii społecznej (%)

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

Podmioty ekonomii społecznej twierdzą, że do lepszego funkcjonowania na rynku usług potrzebują przede wszystkim wsparcia finansowego (71) oraz reklamy i promocji swoich działań na rynku (23).

4.3. Współpraca podmiotów ekonomii społecznej z samorządem terytorialnym

Partnerstwa są nieodłącznym elementem rozwoju ekonomii społecznej. W województwie lubelskim współpraca większości PES z samorządami w zakresie rozwijania ES w społecznościach lokalnych jest słabo rozwinięta. W opinii PES władze publiczne oraz instytucje samorządowe wykazują niską wiedzę i wrażliwość na kwestie ekonomii społecznej, nie wykorzystują instrumentów, które mogą wspomóc rozwój PES, np. nie stosują klauzul społecznych w zamówieniach publicznych.

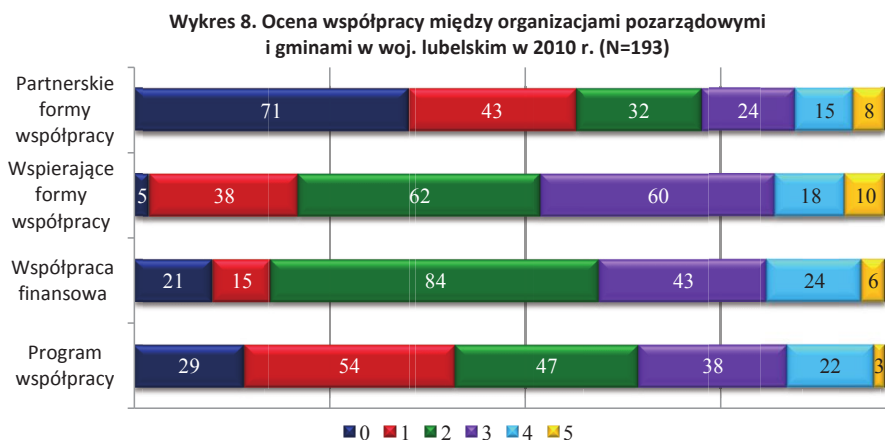
Skalę współpracy jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi można zilustrować m.in. za pomocą autorskiego przedsięwzięcia Stowarzyszenia Klon/Jawor pn. „Przyjazny samorząd 2010”. Składają się na niego 4 wymiary kooperacji:

1. **Program współpracy** - informuje o tym, czy w badanej gminie obowiązuje i jak był uchwalany program współpracy samorządu lokalnego z organizacjami pozarządowymi. Przy czym ważny jest nie tylko sam fakt uchwalenia programu, ale i włączenia organizacji w proces tworzenia i konsultowania dokumentu. Na wymiar ten składa się 5 kryteriów: uchwalenie programu współpracy, udział organizacji pozarządowych w jego uchwalaniu, liczba form konsultacji, udokumentowanie konsultacji w postaci sprawozdania, termin uchwalenia programu.
2. **Współpraca finansowa** - oceniona została skala środków przekazanych organizacjom pozarządowym na realizację zadań publicznych. Ocenie poddano udział przekazywanych organizacjom środków w całości wydatków bieżących gminy, podział środków pomiędzy poszczególne typy organizacji oraz poziom realizacji zaplanowanego budżetu.
3. **Partnerskie formy współpracy pozafinansowej** - pozwala ocenić na ile gmina nie ogranicza się do przekazywania środków na realizację zadań publicznych, lecz także stara się włączać organizacje w podejmowanie kluczowych decyzji lokalnych. Ocenie poddawano takie formy współpracy jak konsultowanie z organizacjami projektów uchwał, tworzenie wspólnych zespołów, zapraszanie przedstawicieli sektora non profit na posiedzenia organów urzędu.
4. **Wspierające formy współpracy pozafinansowej** - pokazuje w jakim stopniu jednostka samorządu terytorialnego wspomaga organizacje pozarządowe w ich codziennym funkcjonowaniu.

Uśredniony poziom współpracy międzysektorowej w powiatach i gminach przedstawia mapa nr 7.

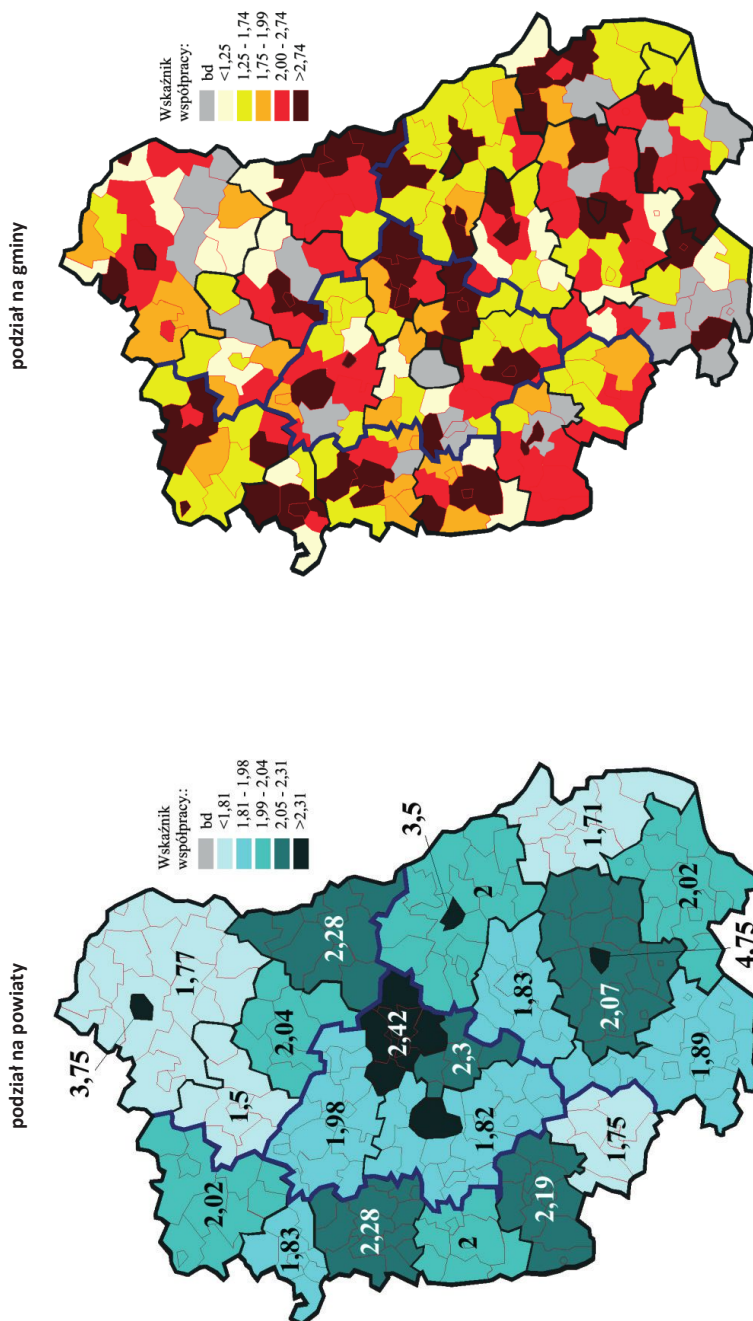
Analiza indeksu współpracy między organizacjami pozarządowymi i samorządem terytorialnym w woj. lubelskim ($\bar{x}=2$) wykazała, że najbardziej przyjaznymi gminami w 2010 roku były takie miasta, jak: Zamość (4,75), Krasnystaw (4,75), Puławy (4,5), Terespol (4) Biała Podlaska (3,75), Włodawa (3,75) oraz gmina miejsko-wiejska Opole Lubelskie (3,75). Słaba współpraca międzysektorowa występuje głównie w gminach wiejskich: Rossosz (0,25), Horodło (0,25), Józefów nad Wisłą (0,25), Hanna (0,25), Wisznice (0,5), Łukowa (0,5), Rudnik (0,5), czy Nowodwór (0,5).

Lubelskie gminy najlepiej wypadają w wymiarze „wspierające formy współpracy pozafinansowej” ($\bar{x}=2,40$) oraz w kategorii „współpraca finansowa” ($\bar{x}=2,27$). Najbardziej oceniane są działania związane z tworzeniem programu współpracy ($\bar{x}=1,89$), a szczególnie „partnerskie formy współpracy pozafinansowej” ($\bar{x}=1,45$), gdzie aż w 71 gminach na 193 JST, które wzięły udział w badaniach, nie były podejmowane takie formy współpracy (wykres 10).

Źródło: Opracowanie własne Arkadiusz Białego na podstawie danych z serwisu bazy.ngo.pl

Mapa 7. „Przyjazny samorząd 2010” – barometr współpracy między samorządem terytorialnym i organizacjami pozarządowymi w województwie lubelskim – podział na powiaty i gminy

Źródło: Opracowanie własne Arkadiusza Białego na podstawie danych z serwisu bazy.ngo.pl

Podmioty ekonomii społecznej w kwestii współpracy z samorządem, częściej podkreślają współpracę zarówno z urzędami miast i gmin, ale także z urzędami pracy i ośrodkami pomocy społecznej. Zdecydowana większość przedstawicieli PES pozytywnie ocenia dotychczasową współpracę z samorządem oraz wskazuje na ogromną rolę instytucji samorządowych w działalności sektora ekonomii społecznej.

Współpraca między podmiotami ekonomii społecznej a jednostkami samorządu terytorialnego przebiega na różnych płaszczyznach. Poza ważnym aspektem pomocy materialnej, przedstawiciele podmiotów ekonomii społecznej wskazują na ogromne znaczenie otrzymywanych stałych, regularnych zleceń od instytucji samorządowych, bez których nie miałyby szans na utrzymanie się na rynku pracy. Akcentują otrzymaną pomoc w zakresie dofinansowania działalności oraz udostępnieniu lokalu i sprzętu niezbędnego do funkcjonowania. Natomiast pojawiają się również zastrzeżenia w zakresie współpracy z samorządami: małe zaangażowanie, niekompetencja, niska wrażliwość społeczna decydentów oraz urzędników. Podmioty ekonomii społecznej często współpracują z samorządem w zakresie realizacji projektów unijnych. W ich opinii władze samorządowe zrzucają ciężar obowiązków i odpowiedzialności na podmioty ekonomii społecznej i ograniczają się do roli reprezentatywnej. Natomiast pozytywnie oceniają rolę samorządów w kwestii zawiązywania partnerstw i rozwoju ekonomii społecznej w środowisku lokalnym.³⁵

„*Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w woj. lubelskim*” wskazuje na oczekiwania PES w kwestii rozwijania ekonomii społecznej w woj. lubelskim. W ich opinii rola samorządu powinna polegać przede wszystkim na wsparciu finansowym (16%) oraz zlecaniu zadań podmiotom ekonomii społecznej (12%). Mniej liczna grupa wyraża zdanie, że samorzady powinny pomagać podmiotom ekonomii społecznej przez doradzanie i udzielanie informacji (9%), promocję działalności PES (5%), jak również tworzenie nowych ośrodków pomocy i podmiotów ekonomii społecznej (5%).

---

³⁵ Raport z *Diagnozy sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012, s. 138-140.

5. Analiza SWOT, wnioski i rekomendacje

5.1. Analiza SWOT podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim

Tabela 6. Analiza SWOT podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa lubelskiego

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dobre praktyki inicjatyw w zakresie przedsiębiorczości społecznej w regionie ➤ Doświadczenie organizacji działających dłuższy okres czasu – możliwość korzystania z ich kapitału, wypracowanych standardów ➤ Oddolne inicjatywy w tworzeniu PES, będące warunkiem ich trwałego funkcjonowania ➤ Koncentracja działań PES na konkretnej grupie odbiorców, specjalizowanie się w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych ➤ Dążenie PES do wypracowywania własnych środków finansowych, proces ekonomizacji ➤ Dobre praktyki niektórych PES w zakresie efektywnej współpracy z samorządem w zakresie rozwijania ES w środowisku lokalnym ➤ Efektywna współpraca PES ze środowiskiem lokalnym – wymiana doświadczeń, konsultacje, wspólne inicjatywy 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Brak mocnych liderów w większości organizacji ➤ Niskie kompetencje członków i pracowników PES w zakresie kształtowania współpracy międzyinstytucjonalnej, zasad przedsiębiorczości, pozyskiwania środków z różnych źródeł zewnętrznych na prowadzenie działalności ➤ Małe zaangażowanie członków wielu organizacji w statutową działalność społeczną ➤ Niewystarczająca wiedza dotycząca potencjalnych trudnościach oraz brak umiejętności pokonywania sytuacji problemowych ➤ Mało konkurencyjne, słabo rozwinięte, niestabilne PES, powstałe w oparciu o krótkotrwałe projekty, bez perspektyw funkcjonowania po ich zakończeniu ➤ Negatywny wizerunek PES, niewłaściwe, piętnujące nazewnictwo przedsiębiorstw społecznych (np. „socjalna”), wzmacniające stereotypowe myślenie o osobach w nich pracujących ➤ Próby zakładania PES ad hoc, odgórnie, poprzez różne organizacje, bez wnikliwej diagnozy sytuacji w środowisku lokalnym ➤ Nieprzemysłany wybór sektora usług dla działalności PES ➤ Trudna sytuacja finansowa, uzależnienie od dotacji ➤ Niewielkie zainteresowanie PES obszarem zamówień publicznych, spowodowany brakiem wiary we własną konkurencyjność ➤ Niewystarczające zaangażowanie JST w rozwijanie sektora ES ➤ Rywalizacja między podmiotami, konkurowanie o środki finansowe ➤ Przepisy, unormowania prawne

	ograniczające lub hamujące przedsiębiorczość społeczną
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fundusze UE, programy (np. PO FIO, PO KL, RPO WL) – szansą dla powstawania oraz rozwoju PES ➤ Możliwość skorzystania z wachlarza zaawansowanych szkoleń dla liderów i członków PES oraz NGO z zakresu: <ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorczości • pozyskiwania środków z różnych źródeł zewnętrznych • współpracy międzyinstytucjonalnej ➤ Zwiększająca się świadomość liderów PES dotycząca konieczności działania opartego na mechanizmach rynkowych ➤ Możliwość stosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych zwiększające szanse PES na lokalnym rynku usług ➤ Podejmowanie działań promujących przedsiębiorczość społeczną w regionie oraz próby budowania wizerunku, marki PES w świadomości społecznej ➤ Budowanie systemu wsparcia ES – OWES, inkubatorów przedsiębiorczości społecznej ➤ Możliwość włączenia instrumentów finansowych dedykowanych PES do oferty instytucji finansowych na terenie woj. lubelskiego - wprowadzenie systemu nieoprocentowanych pożyczek, utworzenie funduszu pożyczkowego dla PES oraz NGO ➤ Wykorzystanie LGD do rozwoju ekonomii społecznej na obszarach wiejskich 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zmniejszenie środków unijnych, trudniejszy dostęp do finansowania z UE ➤ Niekompetencja oraz brak wrażliwości społecznej przedstawicieli instytucji samorządowych ➤ Niska świadomość problematyki ES w społeczeństwie ➤ Niejednoznaczne i niespójne przepisy prawne, powodujące ich różną interpretację ➤ Brak jednolitej interpretacji definicji ES wśród przedstawicieli PES, co powoduje chaos i rozbieżności w działaniach podejmowanych na rzecz ES ➤ Brak spójnej wiedzy dotyczącej kryteriów klasyfikacji PES, co w konsekwencji utrudnia jednoznaczne określenie, którą organizację można zaliczyć do podmiotów ekonomii społecznej ➤ Trudny rynek pracy – bezrobocie, bieda ➤ Trudna sytuacja w peryferyjnie położonych, małych ośrodkach, oddalonych od dużych aglomeracji miejskich ➤ Sztuczne zaniżanie cen w przetargach publicznych przez firmy komercyjne

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

5.2. Wnioski i rekomendacje

Tabela 7. Wnioski i rekomendacje

WNIOSKI	REKOMENDACJE
<p>1. Pracownicy oraz członkowie wielu PES oraz NGO posiadają braki w zakresie kluczowych kompetencji niezbędnych do prowadzenia PES:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Komunikacji i współpracy międzyinstytucjonalnej • Pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł zewnętrznych • Strategicznego myślenia, sporządzania biznesplanów, sprawozdawczości • Zasad przedsiębiorczości społecznej. 	<p>1. Opracowanie systemu szkoleń skierowanych do pracowników i członków PES oraz NGO w zakresie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Komunikacji i współpracy międzyinstytucjonalnej • Pozyskiwania środków • Zarządzania projektem • Fundraisingu • Strategicznego myślenia, sporządzania biznesplanów, sprawozdawczości • Zasad przedsiębiorczości społecznej, prowadzenia działalności gospodarczej
<p>2. Większość podmiotów ekonomii społecznej powstałych na Lubelszczyźnie nie posiada mocnych liderów ani menadżerów przedsiębiorczości społecznej.</p> <p>3. Przedstawiciele NGO często nisko oceniają zaangażowanie członków stowarzyszeń w statutową działalność społeczną.</p>	<p>2. Przygotowanie i przeprowadzenie szkoleń adresowanych do liderów oraz menadżerów przedsiębiorczości społecznej w zakresie zarządzania PES, w tym szczególnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zarządzania zespołem, motywowanie (pracowników, członków, wolontariuszy) • strategicznego myślenia • tworzenia biznesplanów • wprowadzania mechanizmów komercyjnych. <p>3. Opracowanie pilotażowego programu wyłaniania i wzmacniania liderów w społeczności lokalnej oraz angażującego wyłonionych liderów w działania lokalne.</p> <p>4. Podjęcie działań w kierunku wykształcenia grupy liderów i menadżerów przedsiębiorczości społecznej.</p>
<p>4. Większość istniejących PES znajduje się w trudnej sytuacji finansowej, a perspektywy ich rozwoju, a nawet funkcjonowania w przyszłości są w dużym stopniu zagrożone.</p> <p>5. Funkcjonowanie większości PES działających na terenie woj. lubelskiego jest uzależnione od finansowania ze środków publicznych, co prowadzi do:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nietrwałości, braku stabilności PES 	<p>5. Wspomaganie PES w pozyskiwaniu środków z innych źródeł finansowych poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Działania mające na celu zmianę sposobu myślenia oraz przełamywanie oporów przed poszukiwaniem alternatywnych sposobów finansowania działalności • Szkolenia (jak w rekomendacji 1 i 2) • Kampanię informacyjno-promocyjną prowadzoną za pośrednictwem

<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenia działalności „sezonowo”, od projektu do projektu • Uzależnienia od dostępności i wielkości środków publicznych <p>6. Większość PES, funkcjonujących na obszarze woj. lubelskiego, nie kieruje się przemyślaną i zaplanowaną strategią działania.</p> <p>7. Zmniejszenie środków unijnych i związana z tym trudność w ich pozyskiwaniu w związku z końcem okresu programowania w 2014r. stanowi zagrożenie dla dużej części PES, bazujących na tym źródle finansowania.</p>	<p>samorządów, OWES oraz innych instytucji otoczenia ES</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doradztwo prowadzone w ramach OWES oraz inkubatorów przedsiębiorczości społecznej <p>Zarówno szkolenia jak i doradztwo mogłyby być przeprowadzane przez liderów właściwie funkcjonujących i rozwijających się PES.</p> <p>6. Potrzeba szukania innych, alternatywnych źródeł finansowania działalności: komercyjna (odpłatna i gospodarcza), fundraising, poszukiwanie sponsorów.</p> <p>7. Współpraca z instytucjami oraz innymi PES (np. zawiązywanie realnych partnerstw) w celu budowania środowiska przyjaznego ES.</p> <p>8. Doradztwo, szkolenia i coaching w zakresie alternatywnych źródeł finansowania działalności.</p>
<p>8. Słaba współpraca większości PES funkcjonujących na Lubelszczyźnie z samorządami w zakresie rozwijania ES w społecznościach lokalnych.</p> <p>9. Władze publiczne oraz instytucje samorządowe nie wykorzystują w pełni możliwości wspierania ekonomii społecznej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Klauzule społeczne nie są powszechnie stosowane w zamówieniach publicznych • Brak instrumentów finansowych wspomagających płynność finansową PES • Niewiedza większości urzędników administracji oraz instytucji samorządowych na temat problematyki ES • Niska wrażliwość społeczna władz samorządowych na sytuację PES <p>10. Część funkcjonujących na terenie woj. lubelskiego PES nie podejmuje współpracy z samorządami terytorialnymi na skutek negatywnych doświadczeń związanych z próbami nawiązania takiej współpracy.</p>	<p>9. Szkolenia dla liderów PES z zakresu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • animowania współpracy w środowisku lokalnym • zmiany postawy z roszczeniowej i biernej na przedsiębiorczą i aktywną • podejmowania inicjatywy w kwestii współpracy z samorządem, a nie tylko prośbą o dotacje. <p>10. Podejmowanie działań informacyjnych oraz promujących ES, skierowanych do urzędników wszystkich instytucji obsługujących PES.</p> <p>11. Promowanie współpracy z PES wśród władz samorządowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • Przemawianie językiem korzyści • Pokazywanie dobrych praktyk w zakresie współpracy innych samorządów z woj. lubelskiego <p>12. Stosowanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych na Lubelszczyźnie oraz szerokie promowanie takich rozwiązań.</p> <p>13. Utworzenie funduszu pożyczkowego i gwarancyjnego dla podmiotów ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie oraz włączenie instrumentów finansowych dostępnych dla PES do oferty instytucji finansowych działających w regionie.</p>
<p>11. Podmioty ekonomii społecznej posiadają niewielką wiedzę na temat możliwości</p>	<p>14. Kampania informacyjna dotycząca możliwych do wykorzystania instrumentów</p>

<p>korzystania z instrumentów finansowych (zwrotnych oraz łączonych: zwrotnych i bezzwrotnych), w związku z czym obawiają się korzystania z takich form wsparcia. Równocześnie jednak sygnalizują potrzebę pozyskiwania doraźnych środków dla zapewnienia płynności finansowej.</p>	<p>finansowych skierowana do PES.</p>
<p>12. Stosunkowo mała aktywność społeczności lokalnych – czynnikiem hamującym rozwój sektora ES w woj. lubelskim.</p> <p>13. Tworzenie PES musi wynikać z działań oddolnych, z potrzeby społeczności lokalnych. Podmioty nie spełniające tego warunku, są nietrwałe i słabo rozwinięte.</p>	<p>15. Opracowanie systemu diagnozowania potrzeb społeczności lokalnych oraz wsparcie budowania interdyscyplinarnych zespołów roboczych, których celem będzie aktywizacja społeczności lokalnych.</p> <p>16. Aktywizacja społeczności lokalnych poprzez działania samorządów terytorialnych, inicjowanie spotkań z lokalnymi NGO oraz instytucjami pomocy i integracji społecznej.</p> <p>17. Zaprojektowanie systemu działań mających na celu kształcenie oraz wzmacnianie animatorów zmiany społecznej, rozwijanie idei społeczeństwa obywatelskiego poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kampanię promocyjną • program szkoleń oraz warsztatów. <p>18. Wprowadzenie ES do programu edukacji młodzieży, zaczynając od poziomu szkół gimnazjalnych (społeczeństwo obywatelskie), a następnie średnich i wyższych (ekonomia społeczna, zasady funkcjonowania i tworzenia PES).</p> <p>19. Kontynuowanie działań wspierających załątki PES poprzez doradztwo, szkolenia, pomoc w prowadzeniu działalności (rola OWES, inkubatorów przedsiębiorczości społecznej).</p>
<p>14. Niska świadomość społeczna w woj. lubelskim dotycząca ES wpływa na utrwalanie negatywnych stereotypów. ES mylona jest często z pomocą społeczną, a spółdzielnie socjalne ze środowiskami patologicznymi. Taka sytuacja rodzi uprzedzenia i utrudnia funkcjonowanie PES w społecznościach lokalnych i na rynku pracy.</p>	<p>20. Przeprowadzenie kampanii informacyjno-promocyjnej w mediach, dotyczącej ES, budowanie marki, pozytywnego wizerunku PES, modelowanie współpracy z otoczeniem, z biznesem – przykłady dobrych praktyk.</p> <p>21. Działania informacyjne skierowane do instytucji obsługujących PES (np. finansowych), przedsiębiorców (potencjalnych klientów), do środowisk zagrożonych wykluceniem społecznym (sami interesariusze ES nie zaczną działać, dopóki nie uwolnią się od takich stereotypów).</p>

<p>15. Poważnym zagrożeniem dla powstających PES jest niedostosowanie oferowanych usług do potrzeb lokalnego rynku pracy, brak rozeznania zapotrzebowania na konkretne usługi.</p> <p>16. Osoby zakładające PES-y (zwłaszcza spółdzielnie socjalne) nie są wystarczająco przygotowywane do prowadzenia działalności. W procesie edukacji w zakresie prowadzenia przedsiębiorczości nie są one wystarczająco informowane o potencjalnych trudnościach związanych z funkcjonowaniem na rynku pracy. Brak również kształtowania umiejętności pokonywania problemów, co prowadzi do powstawania sytuacji kryzysowych zagrażających funkcjonowaniu nowopowstałych PES.</p>	<p>22. Wnikliwa diagnoza sytuacji lokalnego rynku pracy, otoczenia PES, realnych możliwości sprzedaży towarów lub usług</p> <p>23. Promowanie idei przedsiębiorczości społecznej, uświadamianie liderów PES o konieczności zmiany myślenia w kierunku działania opartego na mechanizmach rynkowych, komercjalizacji, ekonomizacji działalności, odejście od socjalistycznej wizji spółdzielczości (mentalności roszczeniowej: „pomoc się należy”), osadzenie w realiach rynkowych, dobre rozeznanie sytuacji rynkowej i znalezienie niszy dla własnej działalności, obszaru działania, usług.</p> <p>24. Edukowanie osób przygotowujących się do założenia PES w zakresie realnych perspektyw funkcjonowania na trudnym rynku pracy, przygotowanie na trudności oraz wskazanie, w jaki sposób te trudności pokonywać.</p>
<p>17. Ekonomia społeczna na Lubelszczyźnie rozwija się w trudnych warunkach ze względu na nasilenie problemów społecznych w województwie lubelskim: bezrobocie, bieda, starzenia się społeczności lokalnych, spadek liczby ludności (największy poziom migracji w kraju, spadek liczby urodzeń).</p>	<p>25. Budowanie sieci współpracy międzyinstytucjonalnej, partnerstw lokalnych, przyjaznego środowiska, w którym PES mają szansę funkcjonować (jak w rekomendacji 5)</p> <p>26. Stosowanie klauzul społecznych (jak w rekomendacji 9)</p> <p>27. Utworzenie funduszu pożyczkowego (jak w rekomendacji 10)</p> <p>28. Wzmocnienie współpracy PES z instytucjami samorządowymi w celu pozyskiwania zleceń.</p> <p>29. Wnikliwa diagnoza sytuacji rynkowej, znalezienie niszy dla prowadzonej działalności, obszaru usług (jak w rekomendacji 18)</p>
<p>18. W szczególnie trudnej sytuacji znajdują się małe, peryferyjne, oddalone od dużych miast PES oraz NGO. Mają one ograniczony dostęp do informacji oraz do instytucji wsparcia, przez co często czują się osamotnione i pozbawione wsparcia w sytuacjach problemowych.</p>	<p>30. Potrzeba docierania z informacją oraz pomocą do małych, peryferyjnych oddalonych od aglomeracji miejskich PES oraz NGO, wspieranie inicjatyw lokalnych, animacja, pomoc w tworzeniu i funkcjonowaniu PES (rola OWES, mobilnych inkubatorów przedsiębiorczości społecznej, mobilni animatorzy zmiany społecznej).</p>
<p>19. Ustawa o spółdzielniach socjalnych – Art.3 określa, że nazwa spółdzielni musi zawierać oznaczenie „Spółdzielnia Socjalna”. W opiniach przedstawicieli PES sformułowanie „socjalna” jest swoistym piętnem, kreuje negatywny wizerunek podmiotów w społecznościach lokalnych i na rynku pracy,</p>	<p>31. Zmiana w ustawie o spółdzielniach socjalnych, pozwalająca na odstępianie od konieczności używania przymiotnika: „socjalna” w nazwie spółdzielni.</p> <p>32. Alternatywnie: kampania promująca markę, wizerunek PES, w szczególności spółdzielni</p>

<p>sprawia, że są one kojarzone ze środowiskami patologicznymi.</p>	<p>socjalnych.</p>
<p>20. Częstym problemem funkcjonujących w województwie lubelskim PES-ów są trudne warunki lokalowe, uniemożliwiające podmiotom rozwijanie prowadzonej działalności.</p>	<p>33. Wsparcie PES przez samorządy terytorialne w początkowym okresie działalności, umożliwiające jego rozwój, poprzez zapewnienie warunków lokalowych na preferencyjnych warunkach oraz tworzenie profesjonalnych inkubatorów rozwoju przedsiębiorczości społecznej.</p>
<p>21. Pomiedzy instytucjami (zarówno PES jak i NGO) często dochodzi do rywalizacji przejawiającej się m.in. w konkurowaniu o środki finansowe, a niekiedy nawet w budowaniu negatywnego wizerunku konkurentom.</p>	<p>34. Wzmocnienie współpracy ze środowiskiem lokalnym (instytucje samorządowe, inne PES, NGO, biznes), zawiązywanie partnerstw lokalnych, promowanie dobrych praktyk, modelowanie współpracy.</p> <p>35. Szkolenia dla liderów oraz pracowników, członków PES oraz NGO, dotyczące budowania współpracy z innymi podmiotami, zmiany mentalności (zamiast walki o przyznawane środki finansowe, wspólne występowanie o ich pozyskiwanie, np. w ramach partnerstw)</p>
<p>22. Niektóre unormowania prawne nie pozwalają lub utrudniają części PES prowadzenie działalności komercyjnej, są czynnikiem hamującym przedsiębiorczość społeczną. Wiele podmiotów widzi możliwość rozwoju lub poprawy jakości funkcjonowania instytucji w możliwości sprzedaży swoich produktów lub usług, ale istniejące przepisy prawne nie pozwalają im na to.</p>	<p>36. Artykułowana potrzeba zmian prawnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • umożliwienie np. WTZ-om prowadzenia odpłatnej działalności • uproszczenie procedur w podejmowaniu działalności odpłatnej lub gospodarczej dla NGO <p>37. Zmiany ustawowe, dające możliwość tworzenia nowych miejsc pracy w PES na zasadach bardziej ekonomicznych (finansowanych częściowo z zysków) oraz pozyskiwania funduszy z innych źródeł – pozostawienie miejsca na kreatywność i operatywność menadżerów PES.</p>
<p>23. Niektóre przepisy prawne sformułowane są w sposób niejednoznaczny, pozwalający na dowolną ich interpretację, a co za tym idzie nierównego traktowania PES przez instytucje samorządowe.</p>	<p>38. Potrzeba sprecyzowania, ujednoczenia zapisów, tak aby wyeliminować luki prawne umożliwiające niejednoznaczną interpretację przepisów.</p>
<p>24. Istnieją rozbieżności w rozumieniu definicji PES nawet wśród przedstawicieli PES. Niejednolita interpretacja powoduje sytuacje, w których organizacje nie wiedzą, czy mogą być zaliczane do PES, czy nie.</p>	<p>39. Kampania promująca ES w regionie powinna wyjaśniać również definicję PES (wskazanie definicji wąskiej lub szerokiej), tak aby wiadomo było jednoznacznie jakie organizacje są określane mianem PES.</p>
<p>25. Zaniżanie cen usług poniżej kosztów jest często spotykanym procederem praktykowanym przez niektóre firmy komercyjne w zamówieniach publicznych.</p>	<p>40. Zbudowanie mechanizmów nie pozwalających na obniżanie cen usług poniżej kosztów ich uzyskania, zmuszających nieuczciwych przedsiębiorców</p>

<p>PES-y nie mają szans wobec takich działań. Przestrzeganie Kodeksu Pracy powoduje, że stają się niekonkurencyjne.</p>	<p>do przestrzegania zapisów Kodeksu Pracy (np. dotyczącego minimalnej stawki za 1h. pracy).</p>
<p>26. PES i NGO funkcjonujące od lat na rynku ES w woj. lubelskim posiadają często bogate doświadczenie w prowadzeniu działalności oraz wypracowane, sprawdzone standardy.</p>	<p>41. Wykorzystanie potencjału mocnych, doświadczonych PES i NGO: dobre praktyki, przykłady podmiotów, którym udało się zawiązać i prowadzić działalność (czynnik motywujący dla osób, które chciałyby założyć PES)</p> <p>42. Czerpanie z kapitału, jakim jest doświadczenie PES, które działają długo na rynku, z wypracowanych przez nie standardów, ekspertów (np. mentoring, coach'ing dla nowopowstałych PES)</p>

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012

6. Wizja, Cele główne, cele szczegółowe, działania wraz z określonymi wskaźnikami, plan finansowy

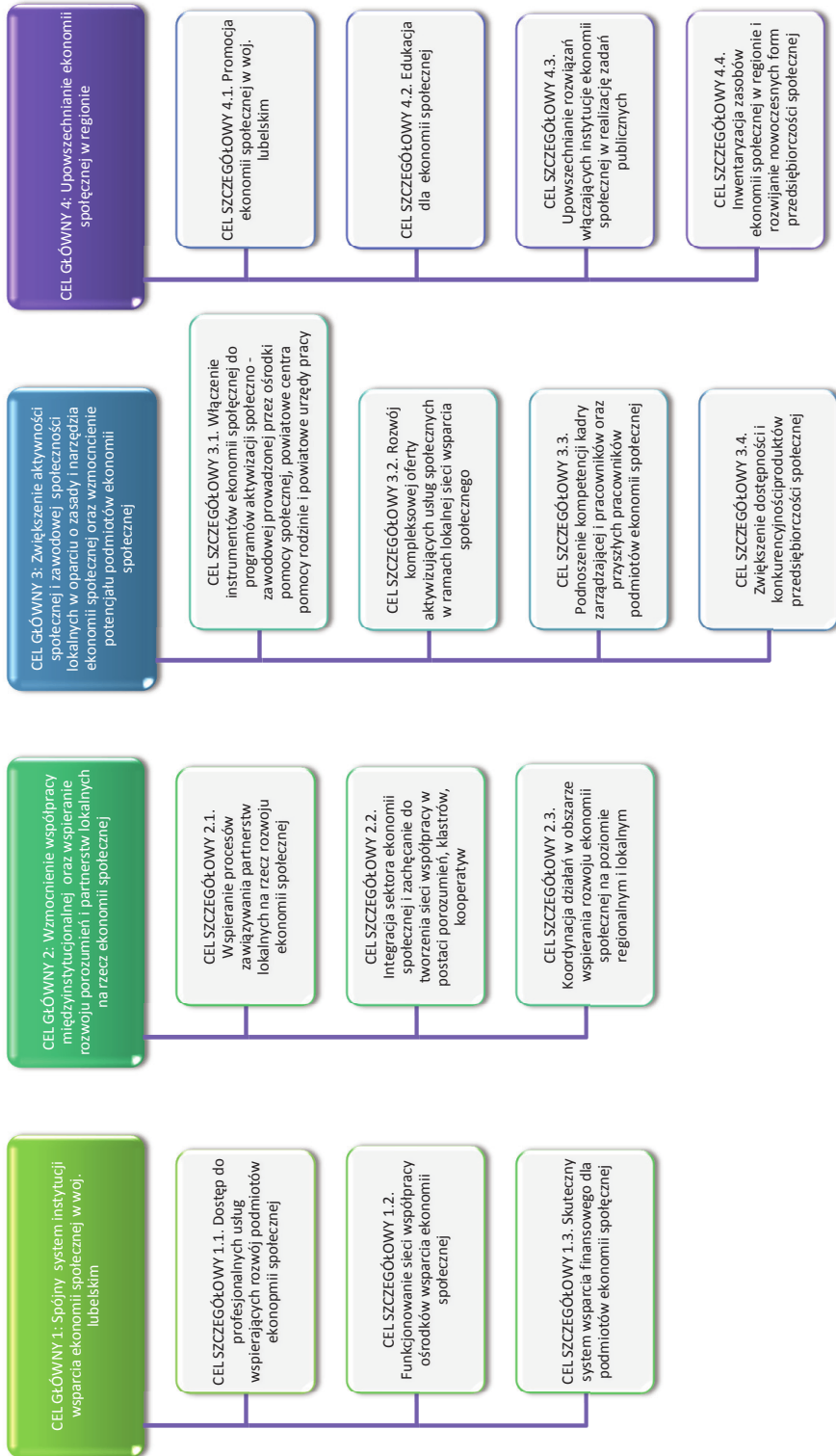
6.1. Wizja, cele główne i szczegółowe

**Wizja rozwoju Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim
na lata 2013-2020**

**LUBELSKIE – miejscem przyjaznym ekonomii
społecznej**

Schemat 2. Cele główne i szczegółowe

Cel główny 1

Spójny system instytucji wsparcia ekonomii społecznej w woj. lubelskim

Przyczyn nierównomiernego rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim upatruje się w braku spójnego systemu wsparcia w tym zakresie. W latach 2008-2011 przekazano 42 instytucjom łączną kwotę **52 207 448,82 zł** na realizację działań z zakresu ekonomii społecznej ze środków POKL (Wykaz instytucji, które otrzymały wsparcie w ramach konkursu PO KL 7.2.2 w latach 2008-2011 stanowi załącznik nr 1 do *Programu*). Początkowo część środków została przekazana również podmiotom, które dotychczas nie zajmowały się bezpośrednio rozwiązywaniem problemów społecznych oraz ekonomią społeczną, a tym samym nie posiadały wystarczających kompetencji w tym zakresie. Udzielenie dofinansowania dużej liczbie podmiotów, które czasami posiadały niewielkie doświadczenie w zakresie realizacji działań z zakresu ES, było niewystarczająco skuteczne i rozproszone, w wielu przypadkach nakładające się na siebie.

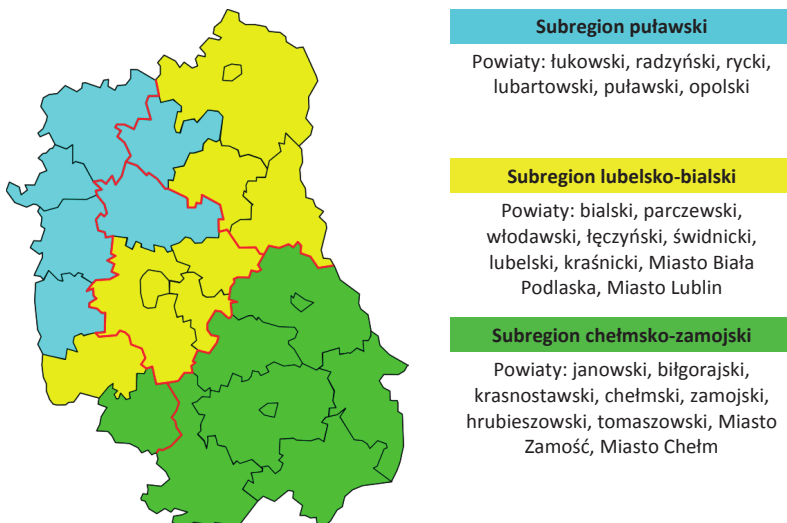
Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej skupiły się na osiąganiu założonych przez siebie wskaźników i rezultatów wpisanych we wnioski o dofinansowanie, co utrudniało dbanie o rzeczywistą efektywność swoich działań. Takie postępowanie doprowadziło do sytuacji, w której działania mające na celu animację środowiska lokalnego, inicjowanie powstawania podmiotów ekonomii społecznej oraz promowanie i upowszechnianie przedsiębiorczości społecznej gromadziły się na terenach obejmujących największe miejscowości na terenie woj. lubelskiego, z pominięciem tych wymagających zwiększonego, długotrwałego wsparcia. Wytworzyła się sytuacja nierównomiernego dostępu do usług w zakresie tworzenia i rozwijania PES. Istniały miejsca, gdzie nie funkcjonował żaden OWES. W szczególności trudnej sytuacji znalazły się małe, peryferyjne, oddalone od dużych miast PES. Niektóre ośrodki wsparcia ekonomii społecznej niedostatecznie dbały o długofalowość swoich działań.

Z uwagi na powyższe w województwie lubelskim powstała sytuacja, w której niektóre środowiska lokalne nie w pełni rozumiały ideę ekonomii społecznej. Powstawały spółdzielnie socjalne nieprzygotowane do prowadzenia przedsiębiorstwa społecznego, które po „obowiązkowym” roku działalności upadały. Ponadto podmioty realizujące projekty nie podejmowały ze sobą współpracy, a raczej rywalizowały o beneficjenta. Wytworzyło to negatywną atmosferę wokół ekonomii społecznej w niektórych środowiskach. Samorządy lokalne musiały wybierać OWES, z którym podjęły współpracę, spośród kilku funkcjonujących na ich terenie, co niejednokrotnie prowadziło do pogorszenia relacji w środowisku.

W 2011 roku podjęte zostały działania w kierunku zbudowania trwałego systemu wsparcia ekonomii społecznej. W ramach komponentu regionalnego PO KL zostały wprowadzone zapisy mające na celu wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej, w szczególności geograficzna koncentracja wsparcia oraz wymóg zachowania trwałości. Ograniczono możliwość uzyskania wsparcia do podmiotów, które we wcześniejszym okresie otrzymały dofinansowanie na prowadzenie ośrodka wsparcia ekonomii społecznej. Ponadto została opracowana koncepcja 3 ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w 3 subregionach: chełmsko – zamojskim, lubelsko – bialskim i puławskim. W zamiarze OWES mają stanowić kompetentną i efektywną infrastrukturę wsparcia dla ekonomii społecznej. Powinny współpracować ze sobą oraz samorządami lokalnymi, uczestniczyć w kreowaniu polityk społecznych, animować współpracę lokalną, pomagać rozwiązywać problemy społeczne, dążyć do rozwoju przedsiębiorczości społecznej. Ponadto

powinny spełnić określone standardy działania, dążyć do podnoszenia jakości i efektywności świadczonych usług, jak również ich szerszej dostępności.

Mapa 8. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim – podział na subregiony

Źródło: Opracowanie własne

Zaproponowany cel odpowiada podjętej strategii działania w kierunku zbudowania spójnego, trwałego i efektywnego systemu, którego ważnym elementem będą kompetentne, współpracujące ośrodki wsparcia ekonomii społecznej, gwarantujące dostęp do profesjonalnych usług.

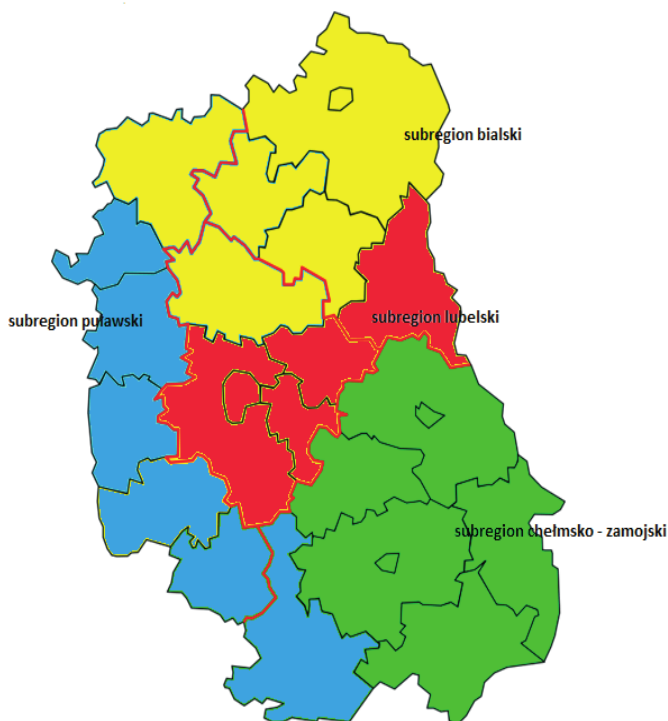
Od 2014 roku zgodnie z zapisami Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej, usługi wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych mają podlegać akredytacji w systemie AKSES (akredytacji oraz standardów usług i działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej). Intencją zarówno Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej jak i Ministerstwa Rozwoju jest zapewnienie dostępności usług na rzecz podmiotów ekonomii społecznej jak najwyższej jakości i standardzie zgodnie z zasadami określonymi w KPRES oraz Umowie Partnerstwa, a także zapewnienie tych działań w ramach realizacji RPO. Działania w zakresie akredytacji realizowane są przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Komitet Akredytacyjny zgodnie z zarządzeniem nr 45 Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 31 grudnia 2015 r. (Dz. Urz. MRPiPS poz. 49) zmieniającym zarządzenie w sprawie powołania Komitetu Akredytacyjnego do spraw systemu akredytacji oraz standardów usług i działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej oraz na podstawie § 10 ust. 3 oraz ust. 4 Regulaminu procesu akredytacji OWES. Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, na podstawie wyników procedury weryfikacji oraz po zapoznaniu się z rekomendacjami Komitetu Akredytacyjnego przyznaje status akredytowanego Ośrodka Wsparcia Ekonomii Społecznej. Ministerstwa Rozwoju będzie informowało Instytucje Zarządzającą Regionalnymi Programami Operacyjnymi o działaniach związanych z procesem akredytacji, mających bezpośredni związek z wdrażaniem RPO.

Przy określeniu liczby akredytacji w każdym regionie ministerstwo wzięto pod uwagę dwie zmienne: liczbę ludności oraz wielkość województwa oraz przyjęto, że liczba OWES nie powinna być mniejsza niż 2 i większa niż 5. Z tych danych wynika, że optymalnie dla województwa lubelskiego powinno funkcjonować 4 ośrodki wsparcia ekonomii społecznej, proporcjonalnie do liczby subregionów. Istotne jest, aby zakres działania ośrodków był dostosowany do potrzeb regionu .

Przychylając się do wskazań ministerstwa przedstawiciele trzech prowadzących działalność i udzielających wsparcia w ramach trwałości projektu w województwie lubelskim Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w I kwartale 2015 roku wystąpili do Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej z inicjatywą nowego podziału subregionalnego. Koncepcja 4 OWES zlokalizowanych w czterech subregionach: puławskim, lubelskim, bialskim, chełmsko – zamojskim w wyniku konsultacji z Wojewódzkim Urzędem Pracy, Głównym Urzędem Statystycznym, Departamentem Wdrażania EFS Urzędu Marszałkowskiego oraz Zespołem Ekspertów ds. wdrażania i promocji ekonomii społecznej w województwie lubelskim otrzymała pozytywną rekomendację ROPS. Przy tworzeniu podziału na cztery subregiony brano pod uwagę następujące czynniki: liczbę ludności, powierzchnię, stopę bezrobocia, poziom ubóstwa oraz liczbę osób korzystających z systemu pomocy społecznej. Nowy podział subregionalny zacznie obowiązywać od momentu uzyskania pozytywnych rekomendacji oraz nadania statusu akredytowanych Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim i rozpoczęcia realizacji projektów OWES finansowanych w ramach RPO ze środków EFS.

Warunkiem dostępu do dofinansowania działalności OWES ze środków publicznych na lata 2014 – 2020 według Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej jest pozytywne zakończenie procesu akredytacji potwierdzone przez Ministra Rodziny Pracy i Polityki Społecznej. Obecnie funkcjonujące na terenie województwa lubelskiego OWES-y są na etapie procesu akredytacji, której uzyskanie będzie warunkiem dostępu do środków w ramach działania 11.3 RPO WL 2014 – 2020 .

Mapa 9. Nowy podział subregionalny

Źródło: Opracowanie własne

Subregion puławski – OWES prowadzony przez Europejski Dom Spotkań – Fundacja „Nowy Staw”

Powiaty: rycki, puławski, opolski, kraśnicki, janowski, biłgorajski

Subregion lubelski - OWES prowadzony przez Stowarzyszenie na Rzecz Integracji Społecznej „Modrzew”

Powiaty: lubelski, łęczyński, świdnicki, włodawski, Miasto Lublin

Subregion bialski – OWES prowadzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny Fila w Lubartowie

Powiaty: bialski, lubartowski, łukowski, radzyński, parczewski, Miasto Biała Podlaska

Subregion chełmsko-zamojski – OWES prowadzony przez Fundację Rozwoju Lubelszczyzny Filia w Zamościu

Powiaty: chełmski, hrubieszowski, krasnostawski, tomaszowski, zamojski,
Miasto Chełm, Miasto Zamość

CEL GŁÓWNY 1:

Spójny system instytucji wsparcia ekonomii społecznej w woj. lubelskim

CEL SZCZEGÓŁOWY 1.1: Dostęp do profesjonalnych usług wspierających rozwój podmiotów ekonomii społecznej

Zadania:

1. Prowadzenie działań doradczych, szkoleniowych, animacyjnych przez OWES nakierowanych na wsparcie:
  - a) osób indywidualnych, chcących założyć PES
  - b) instytucji chcących założyć PES
  - c) istniejących PES
  - d) społeczności lokalnych w zakresie rozwoju ekonomii społecznej
2. Rozwój elastycznych i zindywidualizowanych usług OWES:
  - a) usługi coachingowe
  - b) usługi specjalistyczne
  - c) materiały edukacyjne/specjalistyczne na potrzeby szkoleń (pakiety podstawowej wiedzy dotyczącej przedsiębiorczości społecznej)
3. Podnoszenie jakości i rozszerzanie katalogu usług świadczonych przez OWES zgodnie ze standardami, m.in.:
  - a) podnoszenie kompetencji personelu OWES w zakresie projektowania, promocji i upowszechniania usług świadczonych przez OWES
  - b) podnoszenie kompetencji personelu OWES w zakresie prawa, finansów, marketingu, tworzenia biznesplanów i innych usług dla PES.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1.2: Funkcjonowanie sieci współpracy ośrodków wsparcia ekonomii społecznej

Zadania :

1. Prowadzenie min. 3 spełniających standardy ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w regionie posiadających

	<p>wzajemnie uzupełniającą się ofertę specjalistycznego wsparcia dla następujących grup odbiorców:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, b) organizacje pozarządowe, c) grupy nieformalne (wymagające wsparcia formalno-prawnego), d) podmioty ekonomii społecznej, w tym: CIS, KIS, ZAZ, WZT, e) osoby niepełnosprawne, dla których niepełnosprawność nie jest istotną barierą w podjęciu lub podtrzymaniu aktywności, f) NGO lub JOPS, które otrzymają kompleksowe wsparcie w zakresie aktywizacji grup znajdujących się w szczególnym położeniu spośród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj. np.: osoby uzależnione, bezdomne, niepełnosprawne, dla których niepełnosprawność jest istotną barierą w podjęciu aktywności, g) osoby indywidualne, które posiadają określone doświadczenie i/lub kwalifikacje i chcą podjąć aktywność społeczną bądź zawodową w PES, h) grupy nieformalne, realizujące idee ES (aktywiści, którzy nie do końca zdają sobie sprawę, że realizują ekonomię społeczną). <p>2. Wypracowanie porozumienia pomiędzy instytucjami prowadzącymi OWES dotyczącymi w szczególności:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) badania ewaluacyjne efektywności wsparcia i oferty oraz wspólnych spotkań sieci, b) wypracowanie kryteriów efektywności, c) wypracowanie platformy współpracy i wymiany specjalistycznych usług. <p>3. Promocja sieci OWES poprzez:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) opracowanie i realizację rocznego planu działań na rzecz PES, b) opracowanie i realizację rocznego planu promocji usług OWES, c) wspólny portal internetowy zawierający, bazę usług OWES w regionie, d) wspólną identyfikację wizualną, e) koordynację działań związanych z budowaniem relacji z mediami, f) wspólne wydawnictwa.
<p>CEL SZCZEGÓŁOWY 1.3:</p>	<p>Skuteczny system wsparcia finansowego dla podmiotów ekonomii społecznej</p>

Zadania:

1. Utworzenie zwrotnych i bezzwrotnych mechanizmów finansowych dla PES:
  - a) powołanie funduszu pożyczkowo – poręczeniowego,
  - b) uruchomienie dla PES przyjaznych mechanizmów kredytowych w funduszach pożyczkowych działających w regionie,
  - c) wzmocnienie i rozszerzenie funduszu dotacyjnego na rzecz tworzenia PES (dotacje na uruchomienie podmiotu ES, działalności gospodarczej organizacji pozarządowych, spółek non-profit lub utworzenia spółdzielni socjalnej).

Cel główny 2

Wzmocnienie współpracy międzyinstytucjonalnej oraz wspieranie rozwoju porozumień i partnerstw lokalnych na rzecz ekonomii społecznej

Słabość dotychczasowego systemu zarządzania politykami rozwoju w regionie wynika m.in. z braku efektywnej koordynacji programów realizowanych przez różne podmioty i ograniczania działań do określonych ram administracyjnych, czy poszczególnych sektorów. Alternatywą jest zintegrowane podejście terytorialne (*integrated territorial approach*)³⁶, charakteryzujące się zakorzenianiem działań na poziomie regionalnym i lokalnym oraz ukierunkowaniem na wykorzystanie w rozwoju terytorium jego endogennych czynników. W koncepcji tej polityka rozwoju rozpatrywana jest jako płaszczyzna koordynacji wyznaczonych celów i działań podejmowanych w ramach poszczególnych obszarów i dziedzin życia społeczno-gospodarczego³⁷. Realizacja wspólnych przedsięwzięć wymaga inicjowania wielopodmiotowych form współpracy – terytorialnie osadzonych sieci powiązań w postaci partnerstw, porozumień, klastrów i innych form kooperacji. Są one istotnym mechanizmem kształtowania spójnej koncepcji rozwoju lokalnego, tj. kreowania wzrostu, zatrudnienia i spójności. Struktury te zakładają koordynację działań oraz zaangażowanie niemal wszystkich istotnych aktorów kształtujących rozwój lokalny, tj. władze samorządowe, inne lokalne instytucje publiczne, czy niepubliczne, w tym organizacje społeczne, przedsiębiorców, a nawet indywidualnych mieszkańców społeczności lokalnej³⁸. Wdrażanie programów rozwojowych, czy ogniskujących się na rozwiązywaniu kwestii społecznych, wymaga bowiem wielostronnej kooperacji, łączenia wiedzy oraz doświadczeń różnych osób, grup społecznych i instytucji. Organizacje czy instytucje, które nie współpracują ze sobą, zwykle podejmują działania krótkookresowe, doraźne, zaspokajające wyłącznie najpilniejsze potrzeby grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, zamiast wspólnie diagnozować i adresować swoje długofalowe działania do większych grup społecznych, angażując je jednocześnie w tworzenie różnych form solidarnościowych, wzajemnościowych i samopomocowych³⁹.

Zintegrowane działania podejmowane przez publiczne służby zatrudnienia, instytucje pomocy i integracji społecznej oraz podmioty gospodarcze na rzecz osób i grup zmarginalizowanych lub zagrożonych marginalizacją społeczną są szczególnie istotne w kontekście ekonomii społecznej. Ich harmonijna kooperacja lub brak współpracy w sposób bezpośredni wpływa na rozwój ekonomii społecznej w regionie. Bez szerokiego partnerstwa lokalnego, zakorzenionego w środowisku lokalnym, w zasadzie nie jest możliwe efektywne funkcjonowanie w warunkach rynkowych przedsiębiorstw społecznych, których zasadniczy trzon stanowią osoby znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej (np. osoby bezrobotne, niepełnosprawne, bezdomne itp.). Tworzenie partnerstw publiczno-społecznych wiąże się z tworzeniem nowego rodzaju kultury struktur na rzecz przedsiębiorstw społecznych, które

³⁶ Por. *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030. Streszczenie dokumentu rządowego*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 27 lipca 2011, s. 23.

³⁷ Por. *Wymiar terytorialny w dokumentach strategicznych*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 6 września 2010, s. 2.

³⁸ Por. A. Sobolewski, *Partnerstwo dla rozwoju*, w: *Partnerstwo społeczne – model rozwoju Polski*, red. W. Misztal, A. Zybala, Centrum Partnerstwa Społecznego DIALOG, Warszawa 2008, s. 176-177; *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 13 lipca 2010, s. 72, 164.

³⁹ Por. A. Juros, A. Biały, *Partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości społecznej na Lubelszczyźnie*, „Trzeci Sektor” nr 21 (2010), s. 38-39.

muszą być akceptowalne społecznie, odpowiadać na lokalne problemy i funkcjonować tam gdzie są potrzeby społeczne. Przedsiębiorstwa społeczne nie będą zdolne efektywnie spełniać funkcji związanych z reintegracją społeczną i zawodową osób wykluczonych społecznie, jeśli wcześniej nie uzyskają akceptacji i wsparcia wspólnoty lokalnej⁴⁰.

Dostępne analizy i opracowania dotyczące problematyki partnerstw w woj. lubelskim wskazują, iż w regionie funkcjonują partnerstwa, które umiejętnie skorzystały z programów pomocowych (typu PHARE, Program Partnerstwa Lokalnego, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich itp.), dzięki którym wzmocniły się i uzyskały stabilność w społecznościach lokalnych. Są jednak i takie partnerstwa, które cechuje względna słabość i nietrwałość. W wielu wypadkach są to młode, niedoświadczone i często niedofinansowane formy współdziałania. Zasadnicza przyczyna osłabienia ich działalności w regionie wynika przede wszystkim z instrumentalnego traktowania formuły partnerskiej, a także z braku zakorzenienia i dostosowania tego typu struktur do społecznych, gospodarczych, kulturalnych, historycznych itp. uwarunkowań środowiskowych. Krótkotrwałość partnerstw związana jest również z brakiem dalszego ich umacniania, animowania, czy też „asystowania” w procesie usamodzielniania się w inicjowaniu działań w oparciu o lokalny potencjał społeczny, rzeczowy, infrastrukturalny czy finansowy. Wpływ na kondycję lubelskich struktur kooperacyjnych ma również wciąż niski poziom kultury współpracy w wielu miejscowościach Lubelszczyzny. Związane jest to z niedostatkiem lokalnych liderów i organizacji społecznych, niewielką motywacją podmiotów działających w lokalnym środowisku do podejmowania wspólnych inicjatyw, niskim poziomem zaufania do siebie nawzajem, a także niedostatecznym stopniem samoorganizacji społeczności lokalnych. Istnieje zatem pilna potrzeba stworzenia instrumentów i uruchomienia działań pozwalających na wspieranie istniejących struktur kooperacyjnych, jak i tworzenie stabilnych i zakorzenionych w społecznościach lokalnych partnerstw⁴¹. Rozwój ekonomii społecznej, a tym samym przedsiębiorstw społecznych uzależniony jest w dużej mierze od przyjaznego klimatu i dobrej współpracy przedsiębiorstw społecznych z podmiotami sektora publicznego, biznesowego i pozarządowego. Wymaga to przede wszystkim:

- zacieśniania współpracy międzysektorowej i łączenia zasobów różnych instytucji publicznych i prywatnych;
- stworzenia warunków do inicjowania przedsięwzięć kooperacyjnych w zakresie przedsiębiorczości społecznej;
- wzmocnienia istniejących form współdziałania;
- budowania i wzmocnienia kapitału społecznego w społecznościach lokalnych, uwzględniając czynniki endogenne, charakterystyczne dla danego obszaru (uwarunkowania historyczne, geograficzne, gospodarcze, kulturowe itp.);
- wspierania integracji sektora ekonomii społecznej przez tworzenie sieci współpracy między podmiotami ekonomii społecznej;
- skoordynowania działań w zakresie rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym i lokalnym.

⁴⁰ Por. tamże, s. 31-32.

⁴¹ Por. tamże, s. 34-36.

CEL GŁÓWNY 2:
**Wzmocnienie współpracy międzyinstytucjonalnej
oraz wspieranie rozwoju porozumień i partnerstw lokalnych na rzecz
ekonomii społecznej**

**CEL SZCZEGÓŁOWY 2.1: Wspieranie procesów zawiązywania partnerstw lokalnych
na rzecz rozwoju ekonomii społecznej**

Zadania:

1. Wzmocnienie działań konsolidujących zasoby instytucji publicznych i prywatnych w zakresie integracji społecznej i zawodowej oraz wsparcia rozwoju ekonomii społecznej.
2. Inicjowanie i wzmocnianie partnerstw publiczno-społeczno-prywatnych na rzecz przedsiębiorczości społecznej.
3. Animowanie i wzmocnianie tzw. wiosek tematycznych w regionie.
4. Wykorzystanie lokalnych grup działania, lokalnych grup rybackich oraz Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Terenowych Zespołów Doradców do animowania przedsięwzięć z zakresu ekonomii społecznej na terenach wiejskich.

**CEL SZCZEGÓŁOWY 2.2: Integracja sektora ekonomii społecznej i zachęcanie do
tworzenia sieci współpracy w postaci porozumień, klastrów,
kooperatyw**

Zadania:

1. Wspieranie działań na rzecz samoorganizacji i federalizacji sektora przedsiębiorczości społecznej (dążenie do utworzenia regionalnego forum spółdzielni socjalnych).
2. Tworzenie nowych i/ oraz wzmocnianie istniejących klastrów i kooperatyw branżowych i terytorialnych z udziałem przedsiębiorstw społecznych.
3. Wspieranie rozwoju franczyzy społecznej.

**CEL SZCZEGÓŁOWY 2.3: Koordynacja działań w obszarze wspierania rozwoju ekonomii
społecznej na poziomie regionalnym i lokalnym**

Zadania:

1. Powołanie Pełnomocnika ds. Ekonomii Społecznej w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej w Lublinie odpowiedzialnego za realizację programu w zakresie rozwoju ES w województwie.
2. Funkcjonowanie Zespołu ekspertów ds. wdrażania ekonomii społecznej, od 2015 roku Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej złożonego z przedstawicieli PES, OWES, sektora biznesu, instytucji rynku pracy i pomocy społecznej, samorządów lokalnych, uczelni i instytucji naukowo-badawczych.
3. Organizowanie Regionalnego Forum ES w celu ewaluacji dotychczasowych działań w zakresie ES oraz wypracowania dalszych kierunków rozwoju i rekomendacji dla ES.
4. Włączenie tematyki ES do różnego rodzaju ciał konsultacyjno-doradczych (Komitet Monitorujący RPO i POKL, Konwent wójtów, burmistrzów, prezydentów, starostów, Wojewódzkie oraz Powiatowe Rady Zatrudnienia, Wojewódzka Komisja Dialogu Społecznego, Wojewódzka Rada Działalności Pożytku Publicznego itp.).
5. Powołanie Zespołu roboczego, który będzie koordynował prace związane z monitoringiem oraz ewaluacją programu.

Cel główny 3

Zwiększenie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców społeczności lokalnej w oparciu o zasady i narzędzia ekonomii społecznej oraz wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej

W województwie lubelskim funkcjonuje niewiele podmiotów ekonomii społecznej, które można określić mianem przedsiębiorstw społecznych. Zarejestrowanych jest 40 spółdzielni socjalnych, z których niewielki procent prowadzi rzeczywistą działalność i generuje zysk. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w trzech obszarach:

- wsparciu niedostosowanym do potrzeb PES na etapie ich tworzenia i funkcjonowania (w tym niewielka i niewystarczająca liczba menadżerów przedsiębiorczości społecznej),
- nacisku na ilość powstałych PES/spółdzielni socjalnych/przedsiębiorstw społecznych, a nie na rzeczywiste zatrudnienie osób z grupy zagrożonych wykluceniem społecznym, co wiąże się z brakiem przejmowania odpowiedzialności za tworzone PES,
- niewystarczająca współpraca pomiędzy pracownikami OPS, PUP oraz CIS i KIS w zakresie tworzenia przedsiębiorstw społecznych.

Obserwacja działań w zakresie przygotowania osób zagrożonych wykluceniem społecznym do założenia przedsiębiorstwa społecznego i funkcjonowania tych podmiotów w późniejszym okresie, wskazuje, że proces tworzenia PES jest niewłaściwy i niedostosowany do mechanizmów rynkowych. Często osoby zagrożone wykluceniem społecznym nie posiadają wystarczającej wiedzy i umiejętności niezbędnych do prowadzenia takiej działalności. Ich aktywność w przedsiębiorstwie społecznym często rozpoczyna się od rejestracji podmiotu. Często nie uwzględnia się badań rynku w zakresie zapotrzebowania na usługi i produkty, które zamierza wytwarzać PS oraz nie podejmuje działań w kierunku przygotowania rynku zbytu dla tych usług i produktów. Przyszli przedsiębiorcy społeczni mają dostęp do wsparcia, jednak jest ono niedostosowane do ról jakie będą pełnić w przedsiębiorstwie społecznym. Często każdy z nich bierze udział w cyklu specjalistycznych szkoleń, a przekazywana wiedza jest skomplikowana i niezrozumiała. Wśród członków PS brakuje menadżerów, którzy właściwie rozumieją cel i misję PS oraz posiadają odpowiednie kompetencje, nie tylko biznesowe, ale również do pracy z osobami wykluczonymi społecznie.

Pracownicy OPS i PUP posiadają instrumenty niezbędne do dokonywania diagnozy i kwalifikacji osób zmotywowanych i przygotowanych do założenia PS. Jednak ich potencjał nie jest w pełni wykorzystywany. Ponadto w województwie lubelskim występuje niewystarczająca liczba instytucji integracji społecznej: CIS i KIS, w których z założenia prowadzona jest intensywne reintegracja społeczna i zawodowa. Mogą i powinny one pełnić rolę wiodącą w procesie przygotowania osób do założenia przedsiębiorstwa społecznego. Ponadto działania podmiotów integracyjnych, OPS i PUP w tym procesie powinny uzupełniać się oraz opierać się na ścisłej współpracy.

Problem trwałości PS związany jest z niewystarczającym włączaniem się samorządów do procesu ich tworzenia i wspierania. Mają one możliwość tworzenia w dużym stopniu rynku dla PS. Może być to związane z niedostateczną identyfikacją z sektorem podmiotów ekonomii społecznej na własnym terytorium, jak również brakiem długofalowego myślenia o przedsiębiorczości społecznej.

W związku z powyższym zasadne wydaje się wypracowanie bardziej efektywnej i skutecznej ścieżki tworzenia i wspierania PS, która uwzględniałaby poczucie odpowiedzialności podmiotów tworzących PES oraz właściwą kwalifikację osób do PS, które następnie będą poddane intensywnej reintegracji społecznej i zawodowej. Może ona przyjmować formę szkoleń zawodowych, obejmujących mechanizmy funkcjonowania na rynku oraz kształtujących umiejętności społeczne. Niezbędnym wydaje się wyłonienie lidera PS oraz korzystanie z doświadczenia mentora – coucha. Proces budowania PS powinien być wspierany przez instytucje samorządowe. Rejestracja PS powinna następować po wszechstronnym przygotowaniu jego członków do przedsięwzięcia jakim jest prowadzenie i praca w PS. Natomiast nowoutworzone PS powinno mieć możliwość korzystania z długofalowego elastycznego wsparcia dostosowanego indywidualnie do jego potrzeb.

Aby proces tworzenia i funkcjonowania PS przyniósł pożądane rezultaty, należy stworzyć odpowiednie ku temu warunki, tj.:

- wspierać proces wyłaniania się społecznych liderów przedsiębiorczości społecznej,
- przy OPS tworzyć kluby samopomocy jako miejsca potencjalnego wyłaniania się osób zainteresowanych utworzeniem PS,
- inicjować powstawanie CIS i KIS na terenie woj. lubelskiego,
- budować lokalną sieć wsparcia społecznego w oparciu o zasoby lokalne,
- przejmować współodpowiedzialność za rozwój powstałego PES,
- stosować różnorodne, zindywidualizowane formy wsparcia,
- dążyć do właściwego przygotowania osób zainteresowanych utworzeniem PS, świadomych przedsięwzięcia,
- rozwijać markę produktów i usług wytworzonych przez PS,
- stworzyć PS możliwość korzystania z usług zewnętrznych, np. księgowych, marketingowych, promocyjnych.

CEL GŁÓWNY 3:

Zwiększanie aktywności społecznej i zawodowej społeczności lokalnych w oparciu o zasady i narzędzia ekonomii społecznej oraz wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej

CEL SZCZEGÓŁOWY 3.1: **Włączenie instrumentów ekonomii społecznej do programów aktywizacji społeczno – zawodowej prowadzonej przez ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i powiatowe urzędy pracy**

Zadania:

1. Wprowadzenie spójnych rozwiązań sprzyjających rozwojowi ekonomii społecznej w gminnych i powiatowych strategiach rozwiązywania problemów społecznych oraz w powiatowych programach promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy.
2. Zbudowanie i rozwijanie przez ośrodki pomocy społecznej i powiatowe urzędy pracy, we współpracy z organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami, komplementarnego systemu współdziałania na rzecz aktywizacji społeczno zawodowej

	<p>z wykorzystaniem rozwiązań typowych dla ekonomii społecznej.</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Wypracowanie i/lub wdrożenie mechanizmów współpracy instytucji pomocy i integracji społecznej oraz publicznych służb zatrudnienia w zakresie wspierania osób pozostających bez zatrudnienia (pracownik socjalny – doradca zawodowy (PUP, PCPR – OWES/NGO). 4. Zwiększenie wiedzy wśród pracowników ośrodków pomocy społecznej, powiatowych centrów pomocy społecznej oraz publicznych służb zatrudnienia w zakresie zastosowania zasad i narzędzi ekonomii społecznej: <ol style="list-style-type: none"> a) w pracy socjalnej z osobami pozostającymi bez zatrudnienia, realizowanej w oparciu o indywidualne plany działania; b) w środowiskowej pracy socjalnej (tj. w procesie organizowania społeczności lokalnej).
<p>CEL SZCZEGÓŁOWY 3.2: Rozwój kompleksowej oferty aktywizujących usług społecznych w ramach lokalnej sieci wsparcia społecznego</p>	
<p>Zadania:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Inicjowanie powstawania CIS, KIS, klubów pracy, klubów samopomocowych w środowiskach szczególnie dotkniętych problemem bezrobocia. 2. Zwiększanie aktywności zawodowej wśród osób niepełnosprawnych poprzez różne formy efektywnie wzmacniających ich integrację społeczną i zawodową. 3. Zbudowanie kompleksowego wsparcia w zakresie aktywizacji społeczno zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez nawiązanie i rozwój współpracy WTZ – ZAZ. 4. Rozwijanie i ekonomizacja działalności organizacji pozarządowych, CIS, WTZ, ZAZ. 5. Upowszechnianie narzędzi i form aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych (np. kontrakt socjalny, trener pracy, trener zatrudnienia wspieranego) w procesie kształtowania kompetencji społecznych i zawodowych wymaganych na rynku pracy. 6. Tworzenie lokalnych inkubatorów ES - utworzenie lokalnych inkubatorów prowadzących działalność gospodarczą, realizujące programy aktywizacji zawodowej, staże, praktyki itp.
<p>CEL SZCZEGÓŁOWY 3.3: Podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej i pracowników oraz przyszłych pracowników PES</p>	
<p>ZADANIA:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie dostępności systemu profesjonalnych usług wspierających rozwój kompetencji zawodowych przyszłych pracowników PES poprzez: <ol style="list-style-type: none"> a) pośrednictwo pracy i/lub poradnictwo zawodowe,

	<ul style="list-style-type: none"> b) staże/praktyki zawodowe, c) szkolenia prowadzące do podniesienia, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych, d) szkolenia dotyczące zwiększania kompetencji w zakresie pracy w zespole, e) przygotowanie zawodowe dorosłych. <p>2. Zwiększenie kompetencji menadżerskich i zarządczych pracowników i kadry zarządzającej PES poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) kursy, szkolenia oraz studia podyplomowe, b) staże i mentoring, coaching. <p>3. Zwiększenie kompetencji zawodowych i społecznych wśród pracowników PES poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) kursy i szkolenia prowadzące do podniesienia, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych, b) szkolenia w zakresie budowania zespołu i pracy w zespole.
<p>CEL SZCZEGÓŁOWY 3.4:</p>	<p>Zwiększenie dostępności i konkurencyjności produktów przedsiębiorczości społecznej</p>
<p>ZADANIA:</p>	<p>1. Zbudowanie kompleksowego systemu efektywnych usług marketingowych związanych bezpośrednio z projektowaniem, tworzeniem i promocją produktów i usług, w tym w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) badania rynku, b) wypracowanie i wdrażanie standardów obsługi klienta przez PES, c) nawiązanie i rozwój współpracy ze specjalistami w zakresie projektowania produktów i usług, d) projektowanie graficzne, e) kreowanie marki produktów ekonomii społecznej w województwie, f) inne, wynikające ze specyficznych potrzeb PES.

Cel główny 4

Upowszechnianie ekonomii społecznej w regionie

Rozwój ekonomii społecznej w województwie lubelskim zależeć będzie m.in. od tego, jak dalece pojęcia ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej będą funkcjonowały w dyskursie publicznym, a szczególnie w świadomości liderów społeczności lokalnej, którzy mają wpływ na kształtowanie polityki społecznej, w tym zatrudnieniowej. Badania przeprowadzone z przedstawicielami wybranych instytucji rynku pracy, pomocy i integracji społecznej oraz pracownikami i działaczami organizacji społecznych na Lubelszczyźnie wykazały, że poziom wiedzy w zakresie tego, czym jest ekonomia i przedsiębiorczość społeczna, jest niski. Często nie są oni świadomi, że niektóre działania realizowane przez ich instytucje czy organizacje wpisują się w obszar ekonomii społecznej⁴². Wśród ekspertów – zarówno praktyków, jak i badaczy, którzy na co dzień zajmują się problematyką ekonomii społecznej – także nie ma zgody co do jednolitej definicji podmiotów ekonomii społecznej czy przedsiębiorstw społecznych. Istnieje zatem potrzeba upowszechniania eS m.in. poprzez system edukacji formalnej i pozaformalnej oraz kulturę, która jest ważnym elementem kształtowania postaw życiowych. Edukacja ma znaczącą rolę, gdyż stwarza „grunt” dla rozwoju ES. Bez edukacji szeroko rozumianej, wiedzy na temat przedsiębiorczości społecznej, trudno będzie wdrażać jakiegokolwiek przedsięwzięcia z zakresu ekonomii społecznej. Zabraknie bowiem liderów przygotowanych do inicjowania tego typu przedsiębiorstw. Z kolei nieznanostwo ekonomii społecznej wśród ogółu mieszkańców może utrudnić proces zakorzeniania jej w środowiskach lokalnych.

Ekonomia społeczna wymaga ponadto działań promocyjnych. Dotychczas dominował stereotypowy wizerunek podmiotów ekonomii społecznej, jako instytucji nietrwałych, o niskiej jakości usługach i produktach, co tylko zniechęcało potencjalnych interesantów (a zwłaszcza przedstawicieli biznesu) do podjęcia współpracy z tego rodzaju podmiotami przez zakup ich usług czy produktów. Problemem jest również stereotypowe podejście do ekonomii społecznej rozumianej jako instrument służący wyłącznie przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu. Tymczasem ekonomia społeczna powinna być rozpatrywana jako mechanizm zrównoważonego rozwoju i spójności społecznej w środowisku lokalnym oraz stwarzania szans równego dostępu do rynku pracy i uczestnictwa w życiu społecznym możliwie wszystkim członkom danej społeczności. Ekonomia społeczna jest szansą na łączenie strategii rozwoju i rozwiązywania problemów społecznych z programami promocji zatrudnienia i aktywizacji lokalnego rynku pracy.

Niezwykle istotne jest również uwzględnienie problematyki ekonomii społecznej w planowaniu strategicznym i operacyjnym rozwoju lokalnego samorządów terytorialnych, co pozwoli na racjonalne (a nie przypadkowe) wykorzystywanie zasobów lokalnych (zwłaszcza finansowych, ale też kapitału ludzkiego i społecznego ulokowanego w różnych sektorach) dla wsparcia tworzenia podmiotów ekonomii społecznej, jak też i wykorzystywania ich dla rozwoju społeczności lokalnej oraz wzmacniania spójności społecznej.

Ważne są ponadto działania zmierzające nie tylko do inwentaryzacji podmiotów ekonomii społecznej w regionie, ale też monitorowania ich kondycji. W przypadku pojawiania się niepokojących sygnałów będzie można uruchomić przedsięwzięcia, które

⁴² A. Juros, A. Biały, *Diagnoza w zakresie współpracy instytucji rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie*, Lublin 2009, s. 51-57.

wzmocnią przedsiębiorstwa społeczne borykające się z trudnościami, a w skrajnych przypadkach – przygotować i wdrożyć działania naprawcze.

Ekonomia społeczna łączy elementy innowacyjnych działań społeczno-ekonomicznych z elementami nawiązującymi do tradycji oraz dorobku kulturowego i historycznego, charakterystycznymi dla danego obszaru lokalnego. Stąd też potrzebne są działania wspierające inicjatywy odwołujące się do endogennych uwarunkowań, a zwłaszcza bazujące na lokalnych tradycjach.

Ważnym instrumentem wspierania przedsiębiorczości społecznej są klauzule społeczne i inne mechanizmy określane jako społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne (np. tzw. zamówienia zastrzeżone). W praktyce instrumenty te nie są w sposób dostateczny wykorzystywane przez instytucje publiczne. Spowodowane jest to m.in. brakiem wiedzy na temat możliwości ich stosowania. Bariery są ponadto takie czynniki, jak: brak rozpoznania rynku potencjalnych wykonawców, obawy związane z zastosowaniem nowych rozwiązań czy wyższą ceną i gorszą jakością realizacji zamówienia, jak również ograniczona liczba przedsiębiorstw społecznych. Konieczne są zatem działania edukacyjne skierowane do przedstawicieli administracji publicznej i organizacji społecznych w zakresie lepszego wykorzystania istniejących instrumentów zlecania zadań publicznych m.in. podmiotom ekonomii społecznej. Ponadto potrzebne są działania promujące praktyczne przykłady stosowania klauzul społecznych.

CEL GŁÓWNY 4:

Upowszechnianie ekonomii społecznej w regionie

CEL SZCZEGÓŁOWY 4.1: Promocja ekonomii społecznej w woj. lubelskim

Zadania:

1. Upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie ekonomii społecznej oraz produktów i usług przedsiębiorstw społecznych.
2. Organizowanie targów, konferencji, seminariów, debat, spotkań informacyjno-promocyjnych poświęconych tematyce ekonomii społecznej.
3. Prowadzenie kampanii społecznych na temat ekonomii społecznej oraz promujących jej pozytywny wizerunek.
4. Prowadzenie regionalnego portalu zawierającego kompleksowe, bieżące i dostosowane do różnych grup odbiorców informacje w obszarze ekonomii społecznej.
5. Promowanie inicjatyw przywołujących tradycje ekonomii społecznej i tożsamość historyczno-kulturową regionu
6. Współpraca z mediami w zakresie promocji ekonomii społecznej.

CEL SZCZEGÓŁOWY 4.2: Edukacja dla ekonomii społecznej

Zadania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykorzystanie problematyki ekonomii społecznej w projektach edukacyjnych i innych inicjatywach mających na celu rozwój przedsiębiorczości młodzieży. 2. Współpraca szkolnictwa zawodowego z sektorem ekonomii społecznej przez tworzenie możliwości odbywania praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach społecznych oraz wsparcie organizacji wolontariatu w podmiotach ekonomii społecznej. 3. Wspieranie i rozwijanie idei spółdzielczości uczniowskiej w szkołach podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych. 4. Organizowanie animacji, wizyt studyjnych adresowanych do członków Powiatowych i Wojewódzkich Rad Zatrudnienia, Gminnych, Powiatowych i Wojewódzkich Rad Działalności Pożytku Publicznego oraz komisji polityki społecznej w gminach, powiatach i województwach.
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.3:	Upowszechnienie rozwiązań włączających instytucje ekonomii społecznej w realizację zadań publicznych
Zadania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych i szkoleniowych na temat korzyści i zasad stosowania klauzul społecznych oraz przekazywania zadań publicznych do realizacji podmiotom ekonomii społecznej. 2. Opracowanie i upowszechnianie katalogu dobrych praktyk w zakresie stosowania klauzul społecznych. 3. Zwiększenie aktywności podmiotów ekonomii społecznej w zabieganiu o realizację zadań publicznych, a zwłaszcza te, które uwzględniają klauzule społeczne.
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.4:	Inwentaryzacja zasobów ekonomii społecznej w regionie i rozwijanie nowoczesnych form przedsiębiorczości społecznej
Zadania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utworzenie i bieżąca aktualizacja bazy danych przedsiębiorstw ekonomii społecznej w regionie i oferowanych przez nie usług lub produktów. 2. Badania, analizy i monitoring kondycji sektora ekonomii społecznej na terenie woj. lubelskiego (uczelnie, Obserwatorium Integracji Społecznej, Obserwatorium Rynku Pracy, Urząd Statystyczny i inne instytucje badawcze). 3. Rozwój i modernizacja istniejących przedsiębiorstw społecznych. 4. Rozwój, testowanie i wdrażanie nowych form społecznej przedsiębiorczości oraz innowacyjnych mechanizmów przeciwdziałania marginalizacji społecznej.

6.2. Wskaźniki weryfikacji Programu

Na potrzeby monitoringu realizacji Programu stworzono system wskaźników, który docelowo będzie służył weryfikacji stopnia zaawansowania realizacji Programu.

W poniższej tabeli, w kolumnie *Wartość bazowa* niektóre wskaźniki zostały określone jako „X”. Oznacza to, że w stosunku do wskaźników, których dotyczą, nie ma możliwości odniesienia do wartości bazowych.

Tabela 8. Wskaźniki weryfikacji realizacji Programu

Cele szczegółowe	Wskaźniki	Jednostka miary	Częstotliwość pomiaru	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych
CEL GŁÓWNY 1						
Spójny system instytucji wsparcia ES w woj. lubelskim						
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.1. DOSTĘP DO PROFESJONALNYCH USŁUG WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ	Liczba podmiotów ekonomii społecznej działająca w subregionach	Szt.	Co 2 lata	ZAZ - 5 CIS - 3 SS - 28 KIS - 18 W TZ - 58	ZAZ - 6 CIS - 13 SS - 60 KIS - 50 W TZ - 60	sprawozdawczość OWES/WUP/ROPS
	Liczba osób, które skorzystały ze wsparcia doradczego w zakresie tworzenia i/lub funkcjonowania PES	Os.	Co pół roku	X	1000	OWES
	Liczba osób, które skorzystały ze szkoleń w zakresie tworzenia i/lub funkcjonowania PES	Os.	Co rok	X	1000	OWES
	Liczba podmiotów, które skorzystały ze wsparcia doradczego w zakresie tworzenia i/lub funkcjonowania PES	Szt.	Co rok	X	160	OWES

CEL SZCZEGÓŁOWY 1.2: FUNKCJONOWANIE SIECI WSPÓŁPRACY OWES	Liczba podmiotów (pracowników instytucji), które skorzystały ze szkoleń w zakresie tworzenia i/lub funkcjonowania PES	Szt.	Co rok	X	500	OWES
	Liczba PES, które skorzystały z usług specjalistycznych i coachingowych	Szt.	Co rok	X	100	OWES
	Odsetek pracowników OWES, która podniosła swoje kwalifikacje	%	Co rok	0	20%	OWES
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.3: SKUTECZNY SYSTEM WSPARCIA FINANSOWEGO DLA PES	Liczba akredytowanych ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w województwie	Szt.	Na koniec roku 2015	0	W każdym subregionie 1 (łącznie 3)	Sprawozdawczość ROPS, OWES
	Liczba realizowanych porozumień pomiędzy OWES dotyczących współpracy międzyinstytucjonalnej	Szt.	Co rok/na koniec 2020r.	X	1	Sprawozdawczość OWES
	Liczba funkcjonujących na terenie województwa funduszy pożyczkowych, poręczeniowych dla podmiotów ES	Szt.	Co rok	0	2	Sprawozdawczość organu realizującego fundusz pożyczkowo - poręczeniowy
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.3: SKUTECZNY SYSTEM WSPARCIA FINANSOWEGO DLA PES	Liczba udzielonych pożyczek dla PES	Szt.	Co rok	0	30 (w zależności od dostępności środków)	Sprawozdawczość organu realizującego fundusz pożyczkowo - poręczeniowy
	Liczba utworzonych PES dzięki dotacjom na uruchomienie PES	Szt.	Co rok	0	15 (w zależności od dostępności środków)	Sprawozdawczość PUP, WUP

CEL GŁÓWNY 2 Wzmocnienie współpracy międzyinstytucjonalnej i wspieranie rozwoju partnerstw lokalnych na rzecz ekonomii społecznej						
CEL SZCZEGÓŁOWY 2.1. WSPIERANIE PROCESÓW ZAWIĄZYWANIA PARTNERSTW LOKALNYCH NA RZECZ ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ	Liczba partnerstw trójsektorowych z udziałem PES i na rzecz przedsiębiorczości społecznej	Os.	Co rok	X	40	sprawozdawczość ROPS / OWES
CEL SZCZEGÓŁOWY 2.2. INTEGRACJA SEKTORA ES I ZACHĘCANIE DO TWORZENIA SIECI WSPÓŁPRACY W POSTACI POROZUMIENI, KLASTRÓW, KOOPERATYW	Liczba porozumień (partnerstw) zawartych przez KIS, CIS, spółdzielnie socjalne lub klastry	Szt.	Co dwa lata	1	4	sprawozdawczość ROPS / OWES
CEL SZCZEGÓŁOWY 2.3. Koordynacja działań w obszarze wspierania rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym	Liczba rekomendacji wypracowanych przez Zespół ds. wdrażania i promocji ekonomii społecznej w województwie lubelskim Liczba opracowanych rekomendacji podczas spotkań Regionalnego Forum ES	Szt.	Co rok	X	7	ROPS
CEL GŁÓWNY 3 Zwiększanie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców społeczności lokalnej w oparciu o zasady i narzędzia ekonomii społecznej						

CEL SZCZEGÓŁOWY 3.1. WŁĄCZANIE INSTRUMENTÓW ES DO PROGRAMÓW AKTYWIZACJI SPOŁECZNO – ZAWODOWEJ PROWADZONEJ PRZEZ OPS, PCPR I PUP	Liczba pośredników pracy i doradców zawodowych, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie ekonomii społecznej	Szt.		Co dwa lata	X	X	40	Sprawozdawczość WUP, PUP, OPS, PCPR, ROPS, OWES
	Liczba dokumentów strategicznych w samorządach terytorialnych uwzględniająca zapisy dotyczące rozwoju ekonomii społecznej	Szt.		Co rok	X	X	150	Samorządy terytorialne
	Liczba opracowanych wytycznych dot. komplementarnego współdziałania PUP oraz OPS/PCPR na rzecz aktywizacji społeczno - zawodowej	Szt.		Co rok	0	0	1	PUP, OPS, PCPR
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.2. ROZWÓJ KOMPLEKSOWEJ OFERTY AKTYWIZUJĄCYCH USŁUG SPOŁECZNYCH W RAMACH LOKALNEJ SIĘCI WSPARCIA SPOŁECZNEGO	Odsetek pracowników OPS, PCPR, PUP, którzy podnieśli kwalifikacje w zakresie wykorzystania ekonomii społecznej do aktywizacji społeczno - zawodowej	%		Co rok	X	X	50 OPS, PCPR 10 PUP	PUP, OPS, PCPR, ROPS
	Liczba nowoutworzonych CIS, KIS, klubów pracy	Szt.		Co rok	3 CIS, 18 KIS, klubów pracy	3 CIS, 18 KIS, klubów pracy	13 CIS, 30 KIS, klubów pracy	ROPS, OWES, WUP
	Liczba PES (w tym NGO) realizujących zadania publiczne	Szt.		Co rok	X	X	150	ROPS, samorządy terytorialne
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.2. ROZWÓJ KOMPLEKSOWEJ OFERTY AKTYWIZUJĄCYCH USŁUG SPOŁECZNYCH W RAMACH LOKALNEJ SIĘCI WSPARCIA SPOŁECZNEGO	Liczba PES (z wyłączeniem NGO), które opracowały długofalową strategię rozwoju uwzględniająca różne źródła finansowania działalności	Szt.		Co rok	X	X	40	PES, OWES
	Liczba osób aktywowanych w CIS, KIS, WITZ, ZAZ	Os.		Co rok	X	X		PES

	Liczba utworzonych inkubatorów ES	Szt.	Co rok	X	2	Inkubator ES
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.3. PODNOSENIE KOMPETENCJI KADRY ZARZĄDZAJĄCEJ I PRACOWNIKÓW ORAZ PRZYSZŁYCH PRACOWNIKÓW PES	Liczba PES, których pracownicy skorzystali ze wsparcia w zakresie rozwoju kompetencji zawodowych	Szt.	Co rok	X	50	OWES
	Liczba pracowników kadry zarządzającej, która zwiększyła swoje kompetencje menadżerskie	Szt.	Co rok	X	80	PES, OWES
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.4. ZWIĘKSZENIE DOSTĘPNOŚCI I KONKURENCYJNOŚCI PRODUKTÓW PRZEDSIĘBIORCZOŚCI SPOŁECZNEJ	Liczba pracowników PES, którzy skorzystali z kursów i szkoleń podnoszących kompetencje i kwalifikacje zawodowe	Szt.	Co rok	X	150	ROPS, PES, OWES
	Liczba PES, które przeprowadziły lub skorzystały z usługi badania rynku	Szt.	Co dwa lata	X	5	ROPS, OWES
	Liczba PES, które opracowały standardy obsługi klienta	Szt.	Co rok	X	5	ROPS, OWES
CEL GŁÓWNY 4 Upowszechnianie ekonomii społecznej w regionie						
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.1. PROMOCJA EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJ. LUBELSKIM	Liczba kampanii informacyjno – promocyjnych z zakresu ES	Szt.	Co dwa lata	X	4	OWES, WUP, ROPS
	Ilość produktów, które otrzymały certyfikat lubelskiego produktu ES	Szt.	Co rok	0	7	ROPS, OWES
	Liczba targów produktów wytwarzanych przez PES	Szt.	Co rok	X	7	ROPS, OWES

	Liczba samorządów korzystających z usług PES	Szt.		Co rok	X		15	Samorządy, ROPS
	Liczba projektów edukacyjnych mających na celu rozwój przedsiębiorczości młodzieży	Szt.		Co dwa lata	X		20	ROPS, OWES
	Liczba uczniów/studentów, którzy skorzystali z praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach społecznych	Szt.		Co rok	X		40	PS
	Odsetek inicjatyw wspierających rozwój spółdzielczości uczniowskiej w szkołach podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych	%		Co dwa lata	X		20	Szkoły podstawowe, gimnazjalne, ponadgimnazjalne
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.2. EDUKACJA DLA EKONOMII SPOŁECZNEJ	Liczba wizyt studyjnych skierowanych do członków rad zatrudnienia, rad działalności pożytku publicznego oraz komisji polityki społecznej	Szt.		Co rok	X		10	OWES, ROPS
	Liczba zamówień publicznych zawierających „klauzule społeczne”	Szt.		Co rok	X		10	OWES, ROPS
	Liczba przeprowadzonych spotkań z zakresu stosowania i korzyści ze stosowania „klausul społecznych”	Szt.		Co rok	X		7	OWES, ROPS
	Liczba materiałów (dobrych praktyk) z zakresu stosowania „klausul społecznych”	Szt.		Co dwa lata	X		4	OWES, ROPS
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.4. INWENTARYZACJA ZASOBÓW ES W REGIONIE I ROZWIJANIE	Baza danych (podmiotów ES)	Szt.		Co rok	X		1	OWES, ROPS
	Liczba raportów z badań na temat kondycji ES w województwie	Szt.		Co dwa lata	X		4	OWES, ROPS

NOWOCZESNYCH FORM PRZEDSIĘBIORCZOŚCI SPOŁECZNEJ	Liczba opracowanych i wdrożonych nowych form społecznej przedsiębiorczości i przeciwdziałania marginalizacji społecznej	Szt.	Co dwa lata	0	5	OWES, ROPS
--	---	------	-------------	---	---	------------

6.3. Plan finansowy

Przedstawiony poniżej plan finansowy zakłada, że głównym źródłem finansowania *Wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechnienia ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w woj. Lubelskim na lata 2013 – 2020*, przekształconego w 2016 roku w *Regionalny Program* będą środki unijne dostępne zarówno w ramach obecnej perspektywy finansowej, jak i na lata 2007 – 2013. Ponadto uwzględniono środki budżetowe samorządów terytorialnych (w tym podległych im jednostek), środki własne podmiotów ekonomii społecznej i lokalnych przedsiębiorców. Warto podkreślić, że katalog podmiotów finansujących Program ma charakter otwarty i zostały wskazane kluczowe podmioty.

Tabela 9. Plan finansowy

Rodzaj oceny	Nazwa działania	PODMIOTY REALIZUJĄCE	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.1: Dostęp do profesjonalnych usług wspierających rozwój podmiotów ekonomii społecznej	Powołanie trwałych OWES. Usługi oraz działania doradcze, szkoleniowe i animacyjne świadczone przez OWES.	OWES, WUP	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.2: Funkcjonowanie sieci współpracy ośrodków wsparcia ekonomii społecznej	Promocja sieci OWES poprzez: roczny plan działań na rzecz PES, roczny plan promocji usług OWES, wspólny portal internetowy zawierający bazę usług OWES w regionie, wspólną identyfikację wizualną, koordynację działań związanych z budowaniem relacji z mediami, wspólne wydawnictwa.	OWES, ROPS	Środki EFS, EFRR 2007-2013 RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 1.3: Skuteczny system wsparcia finansowego dla podmiotów ekonomii społecznej	Utworzenie zwrotnych i bezzwrotnych mechanizmów finansowych dla PES: powołanie funduszu pożyczkowo – doręczeńiowego, uruchomienie dla PES przyjaznych mechanizmów kredytowych w funduszach pożyczkowych działających w regionie.	Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Wzmocnienie i rozszerzenie funduszu dotacyjnego na rzecz tworzenia PES (dotacje na uruchomienie podmiotu ES, działalności gospodarczej organizacji pozarządowych, spółek non-profit lub utworzenia spółdzielni socjalnej).	PUP	Fundusz Pracy, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, PFRON

CEL SZCZEGÓŁOWY 2.1: Wspieranie procesów zawiązywania partnerstw lokalnych na rzecz rozwoju ekonomii społecznej	Wzmocnienie działań konsolidujących zasoby instytucji publicznych i prywatnych w zakresie integracji społecznej i zawodowej oraz wsparcia rozwoju ekonomii społecznej.	samorządy terytorialne, LGD, PES, podmioty biznesowe	Budżet jednostek zaangażowanych, PROW, PO RYBY
	Inicjowanie i wzmacnianie partnerstw publiczno-społeczno-prywatnych na rzecz przedsiębiorczości społecznej.	samorządy terytorialne, LGD, PES (w tym NGO), podmioty biznesowe	Budżet jednostek tworzących partnerstwo, PROW i PO RYBY
	Animowanie i wzmacnianie tzw. wiosek tematycznych w regionie.	OWES, samorządy terytorialne, LGD, PES (w tym NGO)	Środki samorządów, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, PROW i PO RYBY
CEL SZCZEGÓŁOWY 2.2: Integracja sektora ekonomii społecznej i zachęcanie do tworzenia sieci współpracy w postaci porozumień, klastrów, kooperatyw	Wspieranie działań na rzecz samoorganizacji i federalizacji sektora przedsiębiorczości społecznej (np. dążenie do utworzenia regionalnego forum spółdzielni socjalnych).	KIS, CIS, PES (w tym NGO)	Środki własne CIS, KIS oraz innych PES, środki samorządów, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 2.3: Koordynacja działań w obszarze wspierania rozwoju ekonomii społecznej na poziomie regionalnym i lokalnym	Powołanie Pełnomocnika ds. Ekonomii Społecznej w ROPS odpowiedzialnego za realizację programu w zakresie rozwoju ES w województwie.	ROPS	Budżet samorządu województwa, ROPS

	Funkcjonowanie Zespołu ekspertów ds. wdrażania ekonomii społecznej przekształconego w 2015 roku w Regionalny Komitet Rozwoju ekonomii Społecznej złożonego z przedstawicieli PES, OWES, sektora biznesu, instytucji rynku pracy i pomocy społecznej, samorządów lokalnych, uczelni i instytucji naukowo-badawczych.	ROPS	ROPS , środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Powołanie Zespołu roboczego, który będzie koordynował prace związane z monitoringiem oraz ewaluacja programu.	ROPS	Budżet samorządu województwa, środki EFS, EFRR 2007-2013
	Organizowanie raz w roku Regionalnego Forum ES w celu ewaluacji dotychczasowych działań w zakresie ES oraz wypracowania dalszych kierunków rozwoju i rekomendacji dla ES.	ROPS	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Włączenie tematyki ES do różnego rodzaju ciał konsultacyjno-doradczych (Komitet Monitorujący RPO i POKL, Konwent wójtów, burmistrzów, prezydentów, starostów, Wojewódzka oraz Powiatowe Rady Zatrudnienia, Wojewódzka Komisja Dialogu Społecznego, Wojewódzka i Powiatowa Rada ds. Osób Niepełnosprawnych, itp.)	ROPS, OWES, ciało konsultacyjno - doradcze	Środki własne ROPS, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki WUP
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.1: Włączenie instrumentów ekonomii społecznej do programów aktywizacji społeczno – zawodowej prowadzonej przez ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i powiatowe urzędy pracy	Wprowadzenie spójnych rozwiązań sprzyjających rozwojowi ekonomii społecznej w gminnych i powiatowych strategiach rozwiązywania problemów społecznych oraz w powiatowych programach promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy.	Samorządy terytorialne	Środki własne samorządów terytorialnych
	Zbudowanie i rozwijanie przez ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i powiatowe urzędy pracy, we współpracy z organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorcami, komplementarnego systemu współdziałania na rzecz aktywizacji społeczno zawodowej z	ROPS, PUP, OPS, PCPR, NGO, podmioty biznesowe, OWES	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki WUP

	wykorzystaniem rozwiązań typowych dla ekonomii społecznej.		
	Wypracowanie i/lub wdrożenie mechanizmów współpracy instytucji pomocy i integracji społecznej oraz publicznych służb zatrudnienia w zakresie wspierania osób pozostających bez zatrudnienia (pracownik socjalny – doradca zawodowy (PUP, PCPR) – OWES, NGO)	ROPS, WUP, OPS, PCPR, PUP, NGO, OWES	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Zwiększenie wiedzy wśród pracowników ośrodków pomocy społecznej oraz publicznych służb zatrudnienia w zakresie zastosowania zasad i narzędzi ekonomii społecznej w pracy z osobami pozostającymi bez zatrudnienia w procesie organizowania społeczności lokalnej	WUP, ROPS, OPS, PCPR, PUP, NGO OWES	Środki własne ROPS, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki JST
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.2: Rozwój kompleksowej oferty aktywizujących usług społecznych w ramach lokalnej sieci wsparcia społecznego	Inicjowanie powstawania CIS, KIS, klubów pracy, klubów samopomocowych w środowiskach szczególnie dotkniętych problemem bezrobocia.	ROPS, samorządy terytorialne, NGO	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki samorządów terytorialnych, środki ROPS
	Zwiększanie aktywności zawodowej wśród osób niepełnosprawnych efektywnie wzmacniających ich integrację społeczną i zawodową	NGO, samorządy terytorialne	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, PFRON, środki samorządów terytorialnych
	Zbudowanie kompleksowego wsparcia w zakresie aktywizacji społeczno zawodowej osób niepełnosprawnych poprzez nawiązanie i rozwój współpracy WTZ – ZAZ.	WTZ - ZAZ	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki PFRON, środki samorządów terytorialnych
	Rozwijanie i ekonomizacja działalności organizacji pozarządowych, CIS, WTZ, ZAZ.	ROPS, instytucje szkoleniowe i doradcze, OWES	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Upowszechnianie narzędzi i form	PUP, OPS, PCPR	Środki ROPS,

	aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych (np. kontrakt socjalny, trener pracy, trener zatrudnienia wspieranego) w procesie kształtowania kompetencji społecznych i zawodowych wymaganych na rynku pracy.		Środki JST, środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.3: Podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej i pracowników oraz przyszłych pracowników PES	Zwiększenie dostępności systemu profesjonalnych usług wspierających rozwój kompetencji zawodowych przyszłych pracowników PES poprzez: pośrednictwo pracy i/lub poradnictwo zawodowe, staże/praktyki zawodowe, szkolenia prowadzące do podniesienia, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych, szkolenia dotyczące zwiększania kompetencji w zakresie pracy w zespole.	ROPS, OWES, CIS, KIS, NGO	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020
	Zwiększenie kompetencji menadżerskich i zarządczych pracowników i kadry zarządzającej PES poprzez: kursy, szkolenia oraz studia podyplomowe, mentoring, coaching.	ROPS, uczelnie wyższe, NGO, OWES, podmioty biznesowe	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Zwiększenie kompetencji zawodowych i społecznych wśród pracowników PES poprzez: kursy i szkolenia prowadzące do podniesienia, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych Szkolenia w zakresie budowania zespołu i pracy w zespole.	ROPS, NGO, OWES, podmioty biznesowe	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 3.4: Zwiększenie dostępności i konkurencyjności produktów przedsiębiorczości społecznej	Zbudowanie kompleksowego systemu specjalistycznych usług marketingowych związanych bezpośrednio z projektowaniem, tworzeniem i promocją produktów i usług, w tym w szczególności: badania rynku, wypracowanie i wdrażanie standardów obsługi klienta przez PES, nawiązanie i rozwój współpracy ze specjalistami w zakresie projektowania produktów i usług, projektowanie graficzne oraz inne, wynikające ze specyficznych potrzeb PES.	ROPS, PES (w tym NGO), lokalne media, OWES	Środki EFS, EFRR 2007-2013, RPO WL 2014-2020, środki własne PES

CEL SZCZEGÓŁOWY 4.1: Promocja ekonomii społecznej w woj. lubelskim	Upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie ekonomii społecznej oraz produktów i usług przedsiębiorstw społecznych.	ROPS, OWES, PES (w tym NGO), lokalne media	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Organizowanie targów, konferencji, seminariów, debat, spotkań informacyjno-promocyjnych poświęconych tematyce ekonomii społecznej.	ROPS, PES (w tym NGO), OWES	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020, środki własne PES
	Prowadzenie kampanii społecznych na temat ekonomii społecznej oraz promującej jej dobry wizerunek.	ROPS, OWES, NGO, lokalne media	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Prowadzenie regionalnego portalu zawierającego kompleksowe, bieżące i dostosowane do różnych grup odbiorców informacje w obszarze ES.	ROPS, OWES	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Współpraca z mediami w zakresie promocji ekonomii społecznej.	ROPS, PES (w tym NGO), OWES	Środki własne
	Promowanie inicjatyw przywołujących tradycje ekonomii społecznej i tożsamość historyczno – kulturową regionu.	ROPS, OWES, PES (w tym NGO), podmioty biznesowe	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020, środki podmiotów biznesowych
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.2: Edukacja dla ekonomii społecznej	Wykorzystanie problematyki ekonomii społecznej w projektach edukacyjnych i innych inicjatywach.	Uczelnie wyższe na terenie woj. lubelskiego, szkoły podstawowe i gimnazjalne, NGO.	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020, środki własne uczelni
	Wspieranie i rozwijanie idei spółdzielczości uczniowskiej w szkołach.	Szkoły podstawowe, gimnazjalne, ponadgimnazjale, NGO	Środki własne szkół, środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Współpraca szkolnictwa zawodowego z sektorem ekonomii społecznej przez tworzenie możliwości odbywania praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach społecznych oraz wsparcie organizacji wolontariatu w podmiotach ekonomii społecznej.	Uczelnie wyższe na terenie woj. lubelskiego, szkoły zawodowe, PES (w tym NGO), PS	Środki własne uczelni, środki PS, środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020,
	Organizowanie animacji, wizyt studyjnych adresowanych do członków Powiatowych i Wojewódzkich Rad Zatrudnienia, Gminnych, Powiatowych i Wojewódzkich Rad Działalności	ROPS, PES (w tym NGO), OWES	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020

	Pożytku Publicznego oraz komisji polityki społecznej w gminach, powiatach i województwach.		
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.3: Upowszechnienie rozwiązań włączających instytucje ekonomii społecznej w realizację zadań publicznych	Prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych i szkoleniowych na temat korzyści i zasad stosowania klauzul społecznych oraz przekazywania zadań publicznych do realizacji podmiotom ekonomii społecznej.	ROPS, OWES, NGO	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Stworzenie i upowszechnianie katalogu dobrych praktyk w zakresie stosowania klauzul społecznych.	ROPS, OWES, PES (w tym NGO)	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
CEL SZCZEGÓŁOWY 4.4: Inwentaryzacja zasobów ekonomii społecznej w regionie i rozwijanie nowoczesnych form przedsiębiorczości społecznej	Utworzenie i bieżąca aktualizacja bazy danych przedsiębiorstw ekonomii społecznej w regionie i oferowanych przez nie usług lub produktów.	ROPS, PS, PES (w tym NGO), OWES	Środki OWES, środki EFS, EFRR 2007 - 2013
	Badania, analizy i monitoring kondycji sektora ekonomii społecznej na terenie woj. lubelskiego (uczelnie, Obserwatorium Integracji Społecznej, Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy, GUS i inne instytucje badawcze).	ROPS, WUP, US, instytuty badawcze w woj. lubelskim, uczelnie wyższe w woj. lubelskim	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020
	Rozwój, testowanie i wdrożenie nowych form społecznej przedsiębiorczości oraz innowacyjnych mechanizmów przeciwdziałania marginalizacji społecznej.	Departament EFS (RPO), podmioty realizujące programy innowacyjne	Środki EFS, EFRR 2007 - 2013, RPO WL 2014-2020

7. Sposób zarządzania realizacją Programu, promocja Programu

7.1. Zarządzanie Programem

System zarządzania realizacją Programu obejmuje przede wszystkim:

1. Zakres i podział obowiązków związanych z wdrażaniem priorytetów i realizacją celów zawartych w Programie – zgodnie z tabelą nr 9, kolumny *Nazwa działania* i *Podmioty realizujące*.
2. Zasady prowadzenia sprawozdawczości i monitoringu.
3. Założenia dot. ewaluacji Programu.

1. Zakres i podział obowiązków związanych z realizacją celów, zadań i działań zawartych w Programie:

W realizację Programu będą zaangażowane różne podmioty:

- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie;
- Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie;
- Urząd Statystyczny w Lublinie;
- Kuratorium Oświaty i Wychowania w Lublinie;
- Samorządy lokalne;
- Powiatowe urzędy pracy;
- Powiatowe centra pomocy rodzinie;
- Ośrodki pomocy społecznej,
- Szkoły i wyższe uczelnie;
- Instytucje kultury;
- Organizacje pozarządowe i inne podmioty ekonomii społecznej (spółdzielnie socjalne, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej);
- Lokalne grupy działania;
- Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej;
- Izby przedsiębiorców;
- Instytuty badawcze;
- Lokalni przedsiębiorcy.

Zakres i podział obowiązków:

- **Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej** – koordynowanie, monitoring i ewaluacja *Programu* powołanie Pełnomocnika ds. ekonomii społecznej, obsługa i organizacja spotkań Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, promocja *Programu* oraz pozostałe zadania zgodnie z tabelą nr 9, kolumny *Nazwa działania* i *Podmioty realizujące*.
- **Samorząd Województwa Lubelskiego** – zatwierdzenie *Programu*, nadzór nad realizacją zadań wykonywanych przez jednostki samorządu terytorialnego, przewodniczenie pracom Zespołu ekspertów ds. wdrażania ekonomii społecznej przekształconego w 2015 roku w Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz pozostałe zadania zgodnie z tabelą nr 9, kolumny *Nazwa działania* i *Podmioty realizujące*.
- **Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej** – promocja *Programu* oraz pozostałe zadania wynikające z tabeli nr 9, kolumny *Nazwa działania* i *Podmioty realizujące*.

Koordinacja realizacji Programu odbywać się będzie na dwóch poziomach:

- I. **REGIONALNY KOMITET ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM** – odpowiadać będzie za opiniowanie i wskazywanie rekomendacji w zakresie wdrażania *Programu*,
- II. **ZESPÓŁ ROBOCZY REGIONALNEGO OŚRODKA POLITYKI SPOŁECZNEJ W LUBLINIE**, w skład którego będą wchodzić pracownicy ROPS w Lublinie oraz specjaliści ds. ekonomii społecznej zaproszeni do współpracy - koordynował będzie prace związane monitoringiem oraz ewaluacją Programu.

7.2. Monitoring i ewaluacja Programu

7.2.1. Monitoring Programu

Monitoring Programu będzie wykonywany przez cały okres wdrażania Programu. Jego celem będzie zapewnienie zgodności realizacji Programu z założeniami i określonymi celami. Ponadto monitoring wykorzystywany będzie do bieżącego wykrywania nieprawidłowości i trudności oraz ich korygowania. Dane gromadzone i opracowywane w procesie monitoringu będą wykorzystane do ewaluacji programu.

Podstawowym dokumentem monitoringu *Programu* będzie coroczny raport z realizacji *Programu*, przygotowywany na podstawie:

- sprawozdawczości OWES –ów;
- statystyk prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w Lublinie (GUS), Lubelskie Obserwatorium Rynku Pracy w Lublinie (WUP) oraz Obserwatorium Integracji Społecznej, które funkcjonuje przy ROPS w Lublinie;
- sprawozdań będących w dyspozycji Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Lublinie, Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego;
- Operatora (-ów) środków finansowych dedykowanych podmiotom ekonomii społecznej;
- informacji udzielanych przez podmioty zaangażowane we wdrażanie Programu.

Raport będzie dotyczył monitoringu zmian czynników determinujących rozwój ekonomii społecznej w regionie oraz monitoringu realizacji celów Programu – stopnia zaawansowania wdrażania Programu.

Zaakceptowane przez Dyrektora ROPS raporty przedstawiane będą Zespołowi ekspertów ds. wdrażania ekonomii społecznej w woj. Lubelskim przekształconego w 2015 roku w Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej. Komitet, po dokonaniu analizy raportu, przekaze informację zwrotną do ROPS, zawierającą opinie i rekomendacje w zakresie wdrażania *Programu*. Nadzór nad realizacją i monitoringiem *Programu* pełnić będzie Dyrektor ROPS.

Według KPRES „za monitorowanie rozwoju przedsiębiorczości społecznej na poziomie regionu odpowiadać będzie samorząd województwa poprzez ROPS. Będzie on odpowiadał za zbieranie danych na poziomie regionalnym według standardów określonych przez Krajowy Sekretariat Ekonomii Społecznej – zarówno w zakresie polityki, planów działania, jak

i monitorowania oraz ewaluowania działalności podmiotów realizujących usługi na rzecz ekonomii społecznej.”⁴³ Zadaniem Regionalnych Ośrodków Polityki Społecznej będzie dbanie o jakość i agregację danych gromadzonych z gmin i powiatów. Monitoring będzie prowadzony przez cały okres wdrażania Programu, w związku z czym umożliwi regularne śledzenie zmian wartości wskaźników oraz bieżące identyfikowanie ewentualnych zagrożeń oraz weryfikowanie przyjętych kierunków działania. Wdrożenie systemu monitoringu pozwoli na dokonywanie analizy postępów w realizowaniu zapisów przedmiotowego dokumentu, jak i możliwości osiągnięcia docelowych wskaźników w 2020 roku.

7.2.2. Ewaluacja Programu

Dokument będzie podlegał ewaluacji co 2 lata począwszy od 2015 roku, w celu ulepszenia, poprawy skuteczności i wzrostu efektywności działań założonych w *Programie*. Przeprowadzana będzie ewaluacja *on-going* (ewaluacja bieżąca/okresowa) oraz ewaluacja *ex post* (końcowa/pełna/zamykająca).

Ewaluacja *on-going* skupia się na zarządzaniu *Programem*, diagnozuje i analizuje problemy pojawiające się w trakcie realizacji *Programu* jak również określa możliwości ich rozwiązania. Dodatkowo, mogą być dokonywane pogłębione analizy uwarunkowań kontekstowych, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia osiągnięcia celów *Programu*. Ponadto służy bieżącemu usprawnianiu zarządzania *Programem*, kładzie nacisk na ocenę procesu zarządzania, aktualność założeń strategii, postępy w osiąganiu efektów.

W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości, ROPS wraz z Regionalnym Komitetem Rozwoju Ekonomii Społecznej, Zespołem roboczym oraz podmiotami realizującymi poszczególne działania *Programu*, będzie podejmował odpowiednie działania naprawcze. Po zakończeniu *Programu* (rok 2020) przeprowadzona zostanie ewaluacja *ex-post*, która jest ewaluacją podsumowującą. Głównym jej celem jest określenie oddziaływania *Programu* oraz jego trwałości. Zostanie oceniona skuteczność i efektywność poszczególnych interwencji oraz ich trafność i użyteczność. Obejmie również pozytywne i negatywne czynniki wpływające na wdrażanie *Programu*, jego efekty oraz ich trwałość i identyfikację, wystąpienia niezaplanowanych efektów *Programu*. Wyniki ewaluacji *ex-post* posłużą kompleksowemu podsumowaniu zakończonego *Programu* i będą stanowić istotne źródło informacji w planowaniu kolejnych działań i kierunków interwencji.

Sporządzony raport o stanie ekonomii społecznej w regionie i zawarte w nim rekomendacje będą corocznie przedkładane do zatwierdzenia Regionalnemu Komitetowi Rozwoju Ekonomii Społecznej. Zawarte w nim wnioski i rekomendacje umożliwią nie tylko koordynację działań związanych z ekonomią społeczną w województwie lubelskim w zakresie określonym w *Programie*, lecz również pozwolą na merytoryczne wskazanie optymalnych kierunków, preferencji i procedur wsparcia ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych. Raport o stanie ekonomii społecznej w regionie będzie stanowił część składową raportu ewaluacyjnego.

⁴³ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, przyjęty Uchwałą nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r., Warszawa 2014, s.75

7.3. Promocja programu

Regionalny program rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim będzie upowszechniany za pośrednictwem regionalnych mediów, w tym: TVP Oddział w Lublinie, Radio Lublin, etc., zostanie również zaprezentowany i poddany dyskusji na posiedzeniu Konwentu Powiatów Województwa Lubelskiego, będzie także omawiany w czasie spotkań z Wójtami gmin Lubelszczyzny. Ważnym elementem promocji programu będzie przedstawienie go na Konwencie Dyrektorów Powiatowych Urzędów Pracy, gdyż Powiatowe Urzędy Pracy są istotnym ogniwem realizacji programu i zgodnie z zapisami będą miały duży wpływ na realizację zawartych w nim działań. W promocje programu zaangażowane będą Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej funkcjonujące na terenie woj. lubelskiego.

Program będzie także prezentowany w czasie spotkań doradczych organizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie w Ośrodkach Pomocy Społecznej i Powiatowych Centrach Pomocy Rodzinie oraz w czasie spotkań i konferencji organizowanych przez ROPS w Lublinie. Ponadto dokument ten będzie umieszczony na stronie internetowej Ośrodka oraz informacja o nim będzie zamieszczona na łamach Biuletynu Ekonomii Społecznej w 2013 roku.

8. Spis map, tabel, wykresów i schematów

Spis map:

Mapa 1. Podział administracyjny województwa lubelskiego.....	32
Mapa 2. Stopa bezrobocia. Stan na koniec listopada 2012 r.....	38
Mapa 3. Liczba podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych województwach Polski (stan na koniec 2011 roku)	41
Mapa 4. Liczba podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego (stan na koniec 2011 roku).....	41
Mapa 5. Rozmieszczenie podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim	43
Mapa 6. Rozmieszczenie podmiotów ekonomii społecznej z wyłączeniem organizacji pozarządowych.....	44
Mapa 7. „Przyjazny samorząd 2010” – barometr współpracy między samorządem terytorialnym i organizacjami pozarządowymi w województwie lubelskim – podział na powiaty i gminy.....	52
Mapa 8. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim – podział na subregiony	65
Mapa 9. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w woj. lubelskim – podział na subregiony	65

Spis tabel:

Tabela 1. Ekonomia społeczna w strategiach rozwoju kraju	21
Tabela 2. Odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w powiatach województwa lubelskiego	33
Tabela 3. Główne przyczyny korzystania ze świadczeń pomocy społecznej w woj. lubelskim w 2011 roku.....	34
Tabela 4. Stan bezrobocia w poszczególnych powiatach.....	36
Tabela 5. Liczba podmiotów ekonomii społecznej i OWES w poszczególnych powiatach woj. lubelskiego.....	44
Tabela 6. Analiza SWOT podmiotów ekonomii społecznej z terenu województwa lubelskiego	54
Tabela 7. Wnioski i rekomendacje	56
Tabela 8. Wskaźniki weryfikacji realizacji Programu.....	82
Tabela 9. Plan finansowy	89

Spis wykresów:

Wykres 1. Bezrobotni w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Stan na dzień 31 grudnia 2011 r.....	39
Wykres 2. Procent zatrudnionych pracowników w badanych organizacjach (NGO i PES) (%).....	46
Wykres 3. Zainteresowanie korzystaniem z połączonych form wsparcia finansowego (%).....	47
Wykres 4. Stosunek preferowanych dotacji bezzwrotnych do instrumentów zwrotnych (%).....	47
Wykres 5. Sytuacja podmiotów ekonomii społecznej (%)	48
Wykres 6. Sytuacja organizacji w porównaniu do ostatnich 12 miesięcy (%)	49
Wykres 7. Czynniki zmiany sytuacji podmiotów ekonomii społecznej (%).....	49
Wykres 8. Ocena współpracy między organizacjami pozarządowymi i gminami w woj. lubelskim w 2010 r. (N=193).....	51

Spis schematów:

Schemat 1. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne Error! Bookmark not defined.	
Schemat 2. Cele główne i szczegółowe	63

Bibliografia

- [br. a.], *Ekonomia społeczna. Definicje, korzyści, współpraca*, [br. m. i r. wyd.].
- Defourny J., Develtere P., *Ekonomia społeczna: ogólnościatowy trzeci sektor*, w: *Antologia kluczowych tekstów. Przedsiębiorstwo społeczne*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
- Defourny J., Michel S., Sophie A., *The Co-Operative Movement in Belgium: perspectives and Prospects*, Editions Luc Pire, Bruxelles 2002.
- Raport z badania, *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012.
- Długosz-Mazur E., *Raport dotyczący udziału seniorów w życiu publicznym woj. lubelskiego*, Lublin 2012.
- Działania na rzecz osób niepełnosprawnych realizowane w woj. lubelskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Lublin 2012.
- Hausner J., *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna”, Kwartalnik nr 1/2007(1), s. 9-14.
- Juros A., Biały A., *Diagnoza w zakresie współpracy instytucji rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej na Lubelszczyźnie*, Lublin 2009.
- Juros A., Biały A., *Partnerstwa na rzecz rozwoju lokalnego i przedsiębiorczości społecznej na Lubelszczyźnie*, „Trzeci Sektor” nr 21 (2010), s. 26-39.
- Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego w listopadzie 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, nr 11/2012, Lublin 31.12.2012.
- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030. Streszczenie dokumentu rządowego*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 27 lipca 2011.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 13 lipca 2010.
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej z dnia 12 sierpnia 2014 r.*
- Leadbeater C., *The Rise of the Social Entrepreneur*, Demos, London 1997.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie lubelskim w 2011 r.*, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2012.
- Miżejewski C., *Polityka społeczna wobec sektora ekonomii społecznej*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2006, FISE.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013*, Lublin 13 grudnia 2011.
- Raport z *Diagnozy sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Rzeszów 2012.

Sałustowicz P., *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2/2007, FISE.

Sprawozdanie MPIPS-03 za rok 2011 i 2012 rok.

Sobolewski A., *Partnerstwo dla rozwoju*, w: *Partnerstwo społeczne – model rozwoju Polski*, red. W. Misztal, A. Zybala, Centrum Partnerstwa Społecznego DIALOG, Warszawa 2008, s. 275-186.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005-2013, Lublin, marzec 2005.

Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2005-2013, Lublin, marzec 2005.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020, Lublin, lipiec 2005.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020, Lublin, lipiec 2005.

Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 1 stycznia 2013.

Wadowski D., *Prognoza i analiza rynku pracy i wydatków socjalnych w województwie lubelskim*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2005.

Więckiewicz K., *Strategia rozwoju systemu wsparcia ekonomii społecznej w Polsce*, Ogólnopolskie Spotkania Ekonomii Społecznej, Lublin 6 października 2011r. [prezentacja].

Woolcock M., *Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*, „Theory and Society”, 1998, vol. 27

Wygnański J. J., Frączak P., *Ekonomia społeczna w Polsce – definicje, zastosowania, oczekiwania, wątpliwości*, „Ekonomia Społeczna Teksty” 2006, FISE.

Wymiar terytorialny w dokumentach strategicznych, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 6 września 2010.

Wytyczne Ministra Pracy i Polityki Społecznej do przygotowania i realizacji wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechnienia ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie, Warszawa 17 maja 2011.

Netografia

<http://archiwum.ozrss.iq.pl/klub.htm>

<http://ozrss.pl/category/katalog/wojewodztwo/lubelskie>

www.bazy.ngo.pl

www.ekonomiaspoleczna.pl

www.lubelskie.pl

www.orka.sejm.gov.pl

www.rops.lubelskie.pl

www.stat.gov.pl

www.wup.lublin.pl

Załączniki

Załącznik nr 1. Wykaz instytucji, które otrzymały wsparcie w ramach konkursu PO KL 7.2.2 w latach 2008-2011

(Działanie 7.2 Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej Poddziałanie 7.2.2 Wsparcie ekonomii społecznej)

Lp.	Nazwa Beneficjenta	Miejsce siedziby Beneficjenta
1.	Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny	Lublin
2.	Międzynarodowe Centrum Partnerstwa Partners Network	Kraków
3.	Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chełmie	Chełm
4.	Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland w Lublinie	Lublin
5.	Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej	Lublin
6.	Lubelska Fundacja Rozwoju	Lublin
7.	Stowarzyszenie Rozwoju Aktywności Społecznej "Triada"	Chełm
8.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Łęcznej	Łęczna
9.	Stowarzyszenie NOWA SZANSA w Zamościu	Zamość
10.	Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II	Lublin
11.	Lubelski Ośrodek Samopomocy	Lublin
12.	Fundacja Fuga Mundi - organizacja pożytku publicznego	Lublin
13.	Europejski Dom Spotkań - Nowy Staw	Lublin
14.	Bractwo Miłosierdzia im. Św. Brata Alberta	Lublin
15.	Fundacja Inicjatyw Lokalnych	Lublin
16.	Consultor Sp. z o. o.	Lublin
17.	Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej "Modrzew"	Świdnik
18.	Centrum Usług "Profesja" Sp. z o.o.	Lublin
19.	INPLUS CONSULTING Iwona Przewor	Lublin
20.	Fundacja Instytut Rozwoju Zasobów Ludzkich	Lublin
21.	Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Lublin Zakład Szkolenia i Doradztwa Ekonomicznego Sp. z o.o.	Lublin
22.	Fundacja "Fundusz Inicjatyw"	Lublin
23.	Faber Consulting Sp. z o.o.	Toruń
24.	Ars Deko Jerzy Przerwa	Lublin
25.	Stowarzyszenie Inicjatyw Samorządowych	Lublin
26.	TAWA Taurogiński Waldemar	Chełm
27.	Fundacja Hipokrates	Lublin
28.	Grupa Doradcza Projekt Sp. z o.o.	Kraków
29.	Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta Koło Lubelskie	Lublin
30.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Kraśniku	Kraśnik
31.	Fundacja Inicjatyw Menadżerskich	Lublin
32.	Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu	Zamość
33.	Fundacja Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie "Nauka i Rozwój Lubelszczyzny"	Lublin
34.	Stowarzyszenie Równych Szans BONA FIDES	Lublin
35.	NS Konsulting Sp. z o.o.	Lublin

36.	Grupa Medialna ITM Sp. z o.o.	Lublin
37.	TERRA Szkolenia i Doradztwo Przemysław Omieczyński	Lublin
38.	Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Osobom Potrzebującym AGAPE	Lublin
39.	Stowarzyszenie B-4	Rzeszów
40.	Gmina Tyszowce	Tyszowce
41.	"Nadzieja" Charytatywne Stowarzyszenie Niesienia Pomocy Chorym Uzależnionym od Alkoholu	Lublin
42.	Stowarzyszenie Ośrodek Wspierania Rodziny	Chełm

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie.

Załącznik nr 2. Podmioty ekonomii społecznej na terenie województwa lubelskiego (z wyłączeniem organizacji pozarządowych). Stan na dzień 28 luty 2013 roku.

Typ jednostki	Nazwa Jednostki	Kod pocztowy	Adres
Centra Integracji Społecznej			
CIS	Centrum Integracji Społecznej NADZIEJA	20-460 Lublin	ul. Mireckiego 29-31
CIS	Centrum Integracji Społecznej w Chełmie	22-100 Chełm	ul. Połaniecka 10
CIS	Centrum Integracji Społecznej w Ulhówku	22-678 Ulhówek	ul. Tomaszowska 131
Kluby Integracji Społecznej*			
KIS	JSNP „HUMANUS”	23-300 Janów Lubelski	ul. Boh. Poryt. Wzg. 23
KIS	Fundacja AYNI	23-400 Biłgoraj	ul. Narutowicza 79/60
KIS	Klub Integracji Społecznej	23-210 Kraśnik	ul. Grunwaldzka 2
KIS	MOPS Puławy	24-100 Puławy	ul. Leśna 17
KIS	MOPS Rejowiec Fabryczny	22-170 Rejowiec Fabryczny	ul. Lubelska 24
KIS	Klub Integracji Społecznej	22-107 Sawin	ul. Chełmska 5
KIS	Klub Integracji Społecznej	21-070 Cyców	ul. Nowa 1
KIS	OPS Sosnowica	21-230 Sosnowica	ul. Spokojna 10
KIS	GOPS Siemień	21-220 Siemień	ul. Stawowa 1b
KIS	GOPS Jabłoń	21-205 Jabłoń	ul. Zamojskiego 27
KIS	MOPS Parczew	21-200 Parczew	ul. Ogrodowa 16
KIS	Klub Integracji Społecznej	21-210 Milanów	ul. Kościelna 11 A
KIS	Klub Integracji Społecznej	21-222 Podedwórze	Podedwórze 44
KIS	KIS Gminy Tyszowce	22-630 Tyszowce	ul. 3 Maja 10
KIS	Klub Integracji Społecznej przy Stowarzyszeniu Nowa Szansa	22-400 Zamość	ul. Świętego Piątka 24
KIS	Klub Integracji Społecznej przy GOPS	22-600 Tomaszów Lubelski	ul. 29 Listopada 10
KIS	Klub Integracji Społecznej	23-425 Biszczka	Biszczka 50
KIS	KIS przy Stowarzyszeniu na Rzecz Pomocy Rodzinie „Podaj dłoń”	23-460 Józefów	ul. Kościuszki 54 A
Warsztaty Terapii Zajęciowej			
WTZ	Jednostka Prowadząca: Charytatywne Stowarzyszenie Niesienia Pomocy Chorym „Misericordia”	20-385 Lublin	ul. Głuska 138
WTZ	Jednostka Prowadząca: Dom Pomocy Społecznej w Gościeradowie	23-275 Gościeradów	Folwark 20
WTZ	Jednostka Prowadząca: Caritas Diecezji Sandomierskiej	23-300 Janów Lubelski	ul. Zamojskiego 77
WTZ	Jednostka Prowadząca: Zarząd Miasta w Stoczku Łukowskim	21-450 Stoczek Łukowski	ul. Piłsudskiego 32
WTZ	Jednostka Prowadząca: „Łuksja” Spółdzielnia Inwalidów	21-400 Łuków	ul. Staropijarska 3

	im. gen. Kleeberga		
WTZ	Jednostka Prowadząca: Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności	20-607 Lublin	ul. Wallenroda 2 A
WTZ	Jednostka Prowadząca: Spółdzielnia Niewidomych im. M. Sękowskiego	20 - 060 Lublin	ul. Głowackiego 35
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie Integracji Społecznej w Świdniku	21-007 Mełgiew	ul. Partyzancka 42
WTZ	Jednostka Prowadząca: Nałęczowskie Stowarzyszenie Charytatywne	24-150 Nałęczów	ul. Spółdzielcza 17c
WTZ	Jednostka Prowadząca: Fundacja „Między Nami”	20- 515 Lublin 51	Krężnica Jara 498
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie „Źródło” Osób Niepełnosprawnych Umysłowo, ich Rodzin i Przyjaciół	20-214 Lublin	ul. Gospodarcza 32
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie „Źródło” Osób Niepełnosprawnych Umysłowo, ich Rodzin i Przyjaciół	20-850 Lublin	ul. Radzyńska 3
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Lublinie	20 - 840 Lublin	ul. Rogowskiego 5
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo	20 -236 Lublin	ul. Doświadczalna 46
WTZ	Jednostka Prowadząca: Fundacja Teatrotterapia Lubelska	20-323 Lublin	ul. Jastrzębia 3
WTZ	Jednostka Prowadząca: Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychow. Nr 1	20- 147 Lublin	Al. Spółdzielczości Pracy 65
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Świdniku	21-040 Świdnik	ul. Tadeusza Kościuszki 8
WTZ	Jednostka Prowadząca: Charytatywne Stowarzyszenie Niesienia Pomocy Chorym „Misericordia”	20-385 Lublin	ul. Głuska 138
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych i Starszych z siedzibą w Opolu Lubelskim	24-320 Poniatowa	ul. Fabryczna 16c
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie Inicjatyw Edukacyjnych „PRO EDUCATIO”	21 - 110 Ostrów Lubelski	Unicka 5b
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem Oddział w Kocku	21-150 Kock	ul. Przechodnia 9 A
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Rykach	08-500 Ryki	ul. Wyczółkowskiego 12
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Miasta Dęblin	08-530 Dęblin	ul. Niepodległości 8
WTZ	Jednostka Prowadząca: Zespół Dziennych Domów Pomocy Społecznej	24-100 Puławy	ul. 6-go Sierpnia 20
WTZ	Jednostka Prowadząca: Puławskie	24 - 100 Puławy	ul. Wróblewskiego 21

	Stowarzyszenie Ochrony Zdrowia Psychicznego		
WTZ	Jednostka Prowadząca: Integracyjne Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Prometeusz” w Chełmie	22-100 Chełm	ul. Połaniecka 10
WTZ	Jednostka Prowadząca: Ośrodek Pomocy Osobom Niepełnosprawnym przy Parafii Miłosierdzia Bożego w Chełmie	22-100 Chełm	ul. Lubelska 135 e
WTZ	Jednostka Prowadząca: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej	22-170 Rejowiec Fabryczny	ul. Mickiewicza 3
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	22-120 Wojślawice	ul. Uchańska 114
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	22-107 Sawin	ul. Chełmska 5
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym z siedzibą w Warszawie - Koło w Łęcznej	21-070 Cyców	Janowica
WTZ	Jednostka Prowadząca: Ośrodek Pomocy Społecznej w Siedliszczu	22 - 130 Siedliszcze	Majdan Zahorodnyński 3
WTZ	Jednostka Prowadząca: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej we Włodawie	22-200 Włodawa	ul. Sztabowa 3
WTZ	Jednostka Prowadząca: Krasnostawskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych	22-300 Krasnystaw	ul. Szkolna 9
WTZ	Jednostka Prowadząca: Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi, Zakład Opiekuńczo- Rehabilitacyjny dla Niewidomych Kobiet w Żuławie	22-310 Kraśniczyn	Żułów 13
WTZ	Jednostka Prowadząca: Ośrodek "Misericordia" Caritas	21-500 Biała Podlaska	ul. Warszawska 15
WTZ	Jednostka Prowadząca: Spółdzielnia Inwalidów „Elremet”	21-500 Biała Podlaska	ul. Prosta 35
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	21-311 Komarówka Podlaska	Kolembrody
WTZ	Jednostka Prowadząca: Caritas Diecezji Siedleckiej	21-200 Parczew	ul. Kościelna 53
WTZ	Jednostka Prowadząca: Podlaskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych w Międzyrzeczu Podlaskim	21-560 Międzyrzec Podlaski	Zarowie 86
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Kodniu	21-509 Kodeń	Nadbrzeźna 12
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wisznicach	21-580 Wisznice	Wygoda 4
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Gminy w Komarowie - Osadzie	22-435 Komarów Osada	Wolica Brzozowa
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Gminy Skierbieszów	22-420 Skierbieszów	Lipina Stara 48
WTZ	Jednostka Prowadząca: Parafia Rzymskokatolicka św. Michała Archanioła w Zamościu	22-400 Zamość	ul. Podchorążych 2
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie	22-400 Zamość	ul. Kilińskiego 32

	Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Krok za krokiem”		
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Zamościu	22-400 Zamość	ul. Generała Orlicz-Dreszera 14
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Gminy w Łaszczowie	22-650 Łaszczów	Muratyn 49
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	22 -540 Dołhobyczów	Oszczów 30
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Werbkowicach	22-550 Werbkowice	ul. Piłsudskiego 4
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Miejski w Krasnobrodzie	22-440 Krasnobród	Dominikanówka 92
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Gminy w Suścu	22 - 672 Susiec	Grabowica 72b
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Gminy w Sułowie	22-448 Sułów	Rozłopy 70
WTZ	Jednostka Prowadząca: Fundacja Na Rzecz Osób Niepełnosprawnych I Potrzebujących Pomocy „Otwórzmy swoje serca” w Zamościu	23-425 Biszczka	Biszczka 228
WTZ	Jednostka Prowadząca: Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Krok za Krokiem” - Koło w Biłgoraju	23-400 Biłgoraj	ul. Sienkiewicza 15
WTZ	Jednostka Prowadząca: Gmina Zwierzyniec	22-470 Zwierzyniec	ul. Partyzantów 3 B
WTZ	Jednostka Prowadząca: Urząd Miejski w Józefowie	23-460 Józefów	ul. Popławskiego 4
WTZ	Jednostka Prowadząca: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym Koło w Hrubieszowie	22 - 500 Hrubieszów	ul. Górna 17
Zakłady Aktywności Zawodowej			
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej w Stoczku Łukowskim	21-450 Stoczek Łukowski	ul. 1-go maja 12
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej w Lublinie	20-385 Lublin	ul. Głuska 138 ul. Głuska 145
ZAZ	Powiatowy Zakład Aktywności Zawodowej w Łęcznej	21-010 Łęczna	ul. Krasnystawska 52
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej w Puławach	24-100 Puławy	ul. Mickiewicza 2a
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej w Przeorsku	22-600 Tomaszów Lubelski	Przeorsk 113
Spółdzielnie Socjalne			
SSoc	Spółdzielnia Socjalna DRAGON	22-400 Zamość	ul. Kilińskiego 86
SSoc	Spółdzielnia Socjalna TĘCZA	22-100 Chełm	ul. Szpitalna 50
SSoc	Spółdzielnia Socjalna Józefowskie Centrum Rehabilitacji Zawodowej i Społecznej	23-460 Józefów	ul. Kościuszki 54A
SSoc	INICJATYWA Spółdzielnia Socjalna	21-050 Piaski	Bystrzejowice III 21
SSoc	Spółdzielnia Socjalna SOCPROJEKT	22-100 Chełm	ul. Hrubieszowska 102

SSoc	SVISIONS Spółdzielnia Socjalna	24-100 Puławy	ul. Polna 31/3
SSoc	EIDOS Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna	21-040 Świdnik	ul. Cisowa 27/13
SSoc	Lubelska Spółdzielnia Socjalna KOZIOŁEK	20-319 Lublin	ul. Droga Męczenników Majdanka 26
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna CZTERY PORY ROKU	20-260 Lublin	ul. Peowiaków 11
SSoc	Spółdzielnia Socjalna P.W. EMAUS	20-515 Lublin 51	Krzężnica Jara 498
SSoc	Spółdzielnia Socjalna CASUS	22-400 Zamość	ul. Wojska Polskiego 2C/20
SSoc	Spółdzielnia Socjalna STOCZEK	21-450 Stoczek Łukowski	Pl. Kościuszki 1
SSoc	Spółdzielnia Socjalna PERON 3	21-030 Motycz	Motycz Leśny 51
SSoc	Spółdzielnia Socjalna BŁYSK	21-400 Łuków	ul. Staropijarska 3
SSoc	Spółdzielnia Socjalna FACHOWCY	24-100 Puławy	ul. Eustachiewiczza 3
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna FENIKS	20-442 Lublin	ul. Abramowicka 2F
SSoc	"Spółdzielnia Umiejętności i Rozwoju" Spółdzielnia socjalna	21-042 Trawniki	Kolonia Struża 1
SSoc	Spółdzielnia Socjalna PARTNER	22-400 Zamość	ul. Majdan 82
SSoc	Spółdzielnia Socjalna REJOWIANKA	22-170 Rejowiec Fabryczny	ul. Wspólna 14
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia socjalna NADWIŚLANKA	24-340 Józefów nad Wisłą	ul. Parkowa 13
SSoc	Spółdzielnia Socjalna ŁASUCH	24-340 Józefów nad Wisłą	ul. Parkowa 13
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna ŻRÓDEŁKO	24-313 Wilków	Rogów 138A
SSoc	Centrum Aktywizacji Zawodowej, Spółdzielnia Socjalna	21-230 Sosnowica	Stary Orzechów 19
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna RAZEM	24-100 Puławy	ul. Leśna 8/33
SSoc	Fundusz Aktywizacji Niepełnosprawnych "Spółdzielnia socjalna"	23-460 Józefów	pl. Wyzwolenia 2/12
SSoc	Platforma Aktywności Spółdzielnia Socjalna	20-214 Lublin	ul. Montażowa 18/23
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna AS	20-060 Lublin	ul. B. Głowackiego 35
SSoc	Wielobranżowa Spółdzielnia Socjalna SPEC DACH	23-210 Kraśnik	ul. Gałczyńskiego 13
SSoc	EXODUS Spółdzielnia Socjalna	23-200 Kraśnik	ul. Juliusza Kazimierza Dworaka 3/12
SSoc	Spółdzielnia Socjalna ŻRÓDŁO	24-300 Opole Lubelskie	Kruczkowice Osiedle 2
SSoc	Spółdzielnia Socjalna OGRODNIK	22-600 Tomaszów Lubelski	Folwarczna 6a
SSoc	Spółdzielnia Socjalna VITA SOLIS	22-107 Sawin	ul. Chełmska 5
SSoc	Spółdzielnia Socjalna IKAR	21-040 Świdnik	ul. Kolejowa 4
SSoc	Zamojska Spółdzielnia Socjalna	22-400 Zamość	ul. Odrodzenia 9
SSoc	Spółdzielnia Socjalna AMBROZIA	22-100 Chełm	ul. I Pułku Szwoleżerów 16
SSoc	Bialska Spółdzielnia Socjalna PROGRES	21-500 Sycyna	Sycyna 38

SSoc	Spółdzielnia Socjalna WIESŁAW	20-258 Biskupie Kolonia	Biskupie Kolonia 58
SSoc	Gastronomiczne Centrum Kształcenia Praktycznego Spółdzielnia Socjalna	21-077 Kijany	Kijany 19F/1
SSoc	Instytut Kulinaryny Spółdzielnia Socjalna	21-077 Kijany	Kijany 19F/2
SSoc	Spółdzielnia Socjalna DĘBOWY LAS	22-114 Wołkowyiany	Wołkowyiany 29A
Spółdzielnie Inwalidów i Niewidomych			
SiIN	Polski Związek Niewidomych - Koło Terenowe Nr 2 Spółdzielnia Niewidomych	20-260 Lublin	ul. Głowackiego 35
SiIN	Spółdzielnia Niewidomych "Tanew" w Biłgoraju	23-400 Biłgoraj	ul. Targowa 12
SiIN	Spółdzielnia Niewidomych im. Modesta Sękowskiego w Lublinie	20-060 Lublin	ul. Bartosza Głowackiego 35
SiIN	Spółdzielnia Inwalidów "Elremet" w Białej Podlaskiej	21-500 Biała Podlaska	ul. Prosta 35
SiIN	Handlowo-Przemysłowa Spółdzielnia Inwalidów	22-500 Hrubieszów	ul. Targowa 5
SiIN	Odzieżowa Spółdzielnia Inwalidów	08-500 Ryki	ul. Żytnia 8
SiIN	Spółdzielnia Inwalidów "Ogniwo"	20-703 Lublin	ul. Cisowa 11
SiIN	Spółdzielnia Inwalidów "Promień" w Biłgoraju	23-400 Biłgoraj	ul. Bolesława Prusa 39
SiIN	Spółdzielnia Inwalidów "Spin" w Puławach	24-100 Puławy	ul. Hugona Kołłątaja 18
SiIN	Spółdzielnia Inwalidów "Tomspin" w Tomaszowie Lubelskim	22-600 Tomaszów Lubelski	ul. Tadeusza Kościuszki 24a
SiIN	Wojewódzka Usługowa Spółdzielnia Inwalidów w Zamościu	22-400 Zamość	ul. Mikołaja Kopernika 5
SiIN	Zakład Produkcji Uszchelek i Opakowań - Spółdzielnia Inwalidów w Łuszczowie	20-258 Lublin	Łuszczów Drugi
Przedsiębiorstwa społeczne			
PS	Biłgorajskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.	23-400 Biłgoraj	ul. Prusa 45
PS	Nasutowskie Przedsiębiorstwo Społeczne Spółka z o.o.	21-025 Niemce	Nasutów 98A
PS	Przedsiębiorstwo Społeczne „ProBono”	20-082 Lublin	ul. Zielona 3

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, 2012. Spółdzielnie socjalne na podstawie strony internetowej Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, <http://ozrss.pl/category/katalog/wojewodztwo/lubelskie/>

*Wykaz klubów integracji społecznej funkcjonujących na terenie w województwa lubelskiego na podstawie dokumentu przyjętego przez Radę Ministrów „Informacja o funkcjonowaniu Centrów i Klubów Integracji Społecznej dla Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej” Warszawa, 2012.

Załącznik nr 3. Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej, które funkcjonowały na terenie woj. lubelskiego w latach 2009 – 2013

Typ jednostki	Nazwa Jednostki	Kod pocztowy	Adres
Ośrodki Wsparcia Podmiotów Ekonomii Społecznej			
OWES	Inplus Consulting	20-080 Lublin	ul. Niecała 4/5a
OWES	NS Konsulting Sp. z o. o.	20-701 Lublin	ul. Nałęczowska 30
OWES	Ars Deko Jerzy Przerwa	20-313 Lublin	ul. Łęczyńska 43
OWES	TERRA Szkolenia i Doradztwo Przemysław Omieczyski	20-704 Lublin	ul. Wojciechowska 7m
OWES	TAWA Waldemar Taurogiński	22-100 Chełm	ul. Krzywa 41/3
OWES	Grupa Mediałna ITM Sp. z o. o.	22-100 Chełm	ul. Lwowska 14
OWES	Gmina Tyszowce	22-630 Tyszowce	ul. 3 Maja 8
OWES	Europejski Dom Spotkań Fundacja Nowy Staw	20-029 Lublin	ul. Skłodowskiej-Curie 3
OWES	Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny	20-094 Lublin	ul. Lubartowska 74A
OWES	Regionalny Ośrodek Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej	20-410 Lublin	ul. 1 Maja 13/4
OWES	Katolickie Stowarzyszenie Pomocy Osobom Potrzebującym "AGAPE"	20- 109 Lublin	ul. Bernardyńska 5
OWES	Fundacja Inicjatyw Lokalnych	20-111 Lublin	ul. Rynek 7
OWES	„Nadzieja” Charytatywne Stowarzyszenie Niesienia Pomocy Chorym Uzależnionym od Alkoholu	20-442 Lublin	ul. Abramowicka 2F
OWES	Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej "Modrzew"	21-040 Świdnik	ul. Raclawicka 38-44
OWES	Bractwo Miłosierdzia im. Św. Brata Alberta	20-082 Lublin	ul. Zielona 3
OWES	Polska Fundacja Ośrodków Wspomagania Rozwoju Gospodarczego OIC Poland, Lubelski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej LOWES	20-213 Lublin	ul. Gospodarcza 26
OWES	Lubelski Ośrodek Samopomocy	20-016 Lublin	ul. Narutowicza 54
OWES	Stowarzyszenie „Nowa Szansa”	22-400 Zamość	ul. Świętego Piątka 24
OWES	Stowarzyszenie Ośrodek Wspierania Rodziny w Chełmie	22-100 Chełm	ul. Obłowska 20
OWES	Janowskie Stowarzyszenie Niesienia Pomocy HUMANUS	23-300 Janów Lubelski	ul. Boh. Porytowego Wzgórza 23

Źródło: Raport z badania *Diagnoza sektora podmiotów ekonomii społecznej w województwie lubelskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie, 2012.

Notatki

Dotted lines for writing notes.